

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE ASGARI ÜCRET İLİŐKİŐİ: E7 ÜLKELERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SİFYAN

DANIŞMAN
PROF. DR. ERŞAN SEVER

AKSARAY 2023

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE ASGARİ ÜCRET İLİŞKİSİ: E7 ÜLKELERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA SİFYAN

DANIŞMAN
PROF. DR. ERŞAN SEVER

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 24 ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Esra

Soyadı : Sifyan

Bölümü : İktisat

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma

İngilizce Adı : The Relationship between Informal Economy and Minimum Wage: A Research on E7 Countries

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Esra SİFYAN

İmza: .....

T.C. AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Esra Sifyan tarafından hazırlanan “Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: (Prof. Dr. Erşan SEVER)
(İktisat Politikası, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: (Prof Dr. Birol MERCAN)
(İktisat Teorisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi)

.....

Üye: (Doc. Dr. Arif İĞDELİ)
(İktisat Politikası, Aksaray Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 23/06/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .....tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza:

TEŞEKKÜR

“Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma” adlı bu araştırma yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan tezde, E7 ülkeleri için 1999-2018 yılları arasında kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret ilişkisini araştırmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca düşünce ve fikirleriyle beni aydınlatan ve tez yazım sürecinde öneri ve değerlendirmeleri ile bana yol gösteren çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Erşan SEVER’e teşekkürü bir borç bilirim. Ders döneminde verdiği bilgiler ile beni aydınlatan ve tavsiyeleri ile beni yönlendiren sayın hocam Doç. Dr. Arif İĞDELİ’ye teşekkür ederim. Tezin analiz sürecinde fikir ve önerileri ile beni destekleyen sevgili hocam Ar. Gör. Merve AY’a teşekkür ederim. Ayrıca tez savunması sırasında değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Birol MERCAN’a teşekkür ederim.

Öğrenim hayatım boyunca benim hep arkamda olan, üzerimden maddi ve manevi desteğini hiç eksik etmeyen sevgili annem Zekiye SİFYAN’a ve babam Mustafa SİFYAN’a teşekkür ederim. Yine her zaman beni destekleyen abim Hüseyin SİFYAN’a ve kardeşim İbrahim SİFYAN’a teşekkür ederim. Ayrıca beni her zaman kızı gibi seven ve cesaretlendiren, bu zamana kadar maddi ve manevi desteğini benden hiç eksik etmeyen sevgili babaannem merhum Ayşe SİFYAN’a sonsuz rahmet dilerim ve her zaman minnetle anarım...

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAYIT DIŞI EKONOMİ VE ASGARI ÜCRET İLİŞKİSİ: E7
ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

(Yüksek Lisans Tezi)

Esra Sifyan, Aksaray 2023

ÖZET

Ülkelerde ekonomik istikrarsızlığa neden olan birçok sosyo-ekonomik faktör bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret birçok ülkeyi etkileyen sosyo-ekonomik faktörler arasındadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerinde kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırmada panel veri analizi kullanılmıştır. Enflasyon oranı ve kişi başına düşen GSYİH değişkenleri de analize dahil edilmiştir. Araştırmada iki modellenli bir analiz gerçekleştirilmiştir. İlk modelde asgari ücret, kişi başına GSYİH ve enflasyon değişkenlerinin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. İkinci modelde ise kayıt dışı ekonomi, kişi başına düşen GSYH ve enflasyon değişkenlerinin asgari ücret üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Analizde sabit etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Sabit etkiler modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları ile karşılaşmıştır. Bu nedenle etkin bir tahmin yöntemi olan Driscoll Kraay tahmincisi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre asgari ücret ve enflasyonun kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır. Kişi başına düşen GSYİH'nin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi ise negatiftir. Kayıt dışı ekonomi ve kişi başına düşen GSYİH asgari ücret ile pozitif ilişkilidir. Enflasyon ile asgari ücret arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Genel olarak ana değişkenler incelendiğinde kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret arasında pozitif ve çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Bilim Kodu: 111905, 110602

Anahtar Sözcükler: Kayıt Dışı Ekonomi, Asgari Ücret, Panel Veri Analizi, Sabit Etkiler Modeli, Driscoll-Kraay Standart Hatalar Tahmincisi.

Sayfa Sayısı: 133

Danışman: Prof. Dr. Erşan SEVER

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INFORMAL ECONOMY
AND THE MINIMUM WAGE: A RESEARCH ON E7 COUNTRIES

(M.A. Thesis)

Esra Sifyan, Aksaray 2023

ABSTRACT

There are many socio-economic factors that cause economic instability in countries. Informal economy and minimum wage are among the socio-economic factors affecting many countries. In this context, the aim of this study is to investigate the relationship between informal economy and minimum wage in E7 countries between 1999-2018. Panel data analysis is used in the study. Inflation rate and GDP per capita variables are also included in the analysis. In the research, a two-model analysis was carried out. Therefore, Driscoll Kraay estimator, which is an efficient estimation method, is used. In the first model, the effects of minimum wage, GDP per capita and inflation variables on the informal economy are analyzed. In the second model, the effects of informal economy, GDP per capita and inflation variables on minimum wage are analyzed. It was decided to use the fixed effects model in the analysis. In the fixed effects model, problems of changing variance, autocorrelation and inter-unit correlation were encountered. Therefore, the Driscoll Kraay estimator, which is an efficient estimation method, is used. According to the results obtained, it is concluded that the effect of minimum wage and inflation on the informal economy is positive. The effect of GDP per capita on the informal economy is negative. Informal economy and GDP per capita are positively related to minimum wage. There is an inverse relationship between inflation and minimum wage. In general, when the main variables are analyzed, it is concluded that there is a positive and bidirectional relationship between the informal economy and minimum wage.

Science Code: 111905, 110602

Key Words: Informal Economy, Minimum Wage, Panel Data Analysis, Fixed Effects Model, Driscoll-Kraay Standard Errors Estimator.

Page Number: 133

Supervisor: Prof. Dr. Erşan SEVER

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GRAFİK LİSTESİ.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KAYIT DIŞI EKONOMİ: ÖZELLİKLERİ, NEDENLERİ VE ETKİLERİ.....	4
1.1. Kayıt Dışı Ekonomi.....	4
1.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı.....	4
1.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkışı.....	6
1.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri.....	6
1.1.3.1. Yasalara Aykırılık.....	7
1.1.3.2. Ahlaki Normlara Aykırılık.....	8
1.1.3.3. İstatistiksel Olarak Ölçülememe.....	8
1.1.3.4. Gelir ya da Fayda Elde Etme.....	8
1.1.3.5. Ekonomik Sisteme Uygunluk.....	8

1.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması.....	9
1.1.4.1. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Ekonomik Faaliyetler) ve Kara Para.....	9
1.1.4.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi.....	10
1.1.4.2.1. Yasal Olarak Kayıt Dışında Kalan Gelirler.....	10
1.1.4.2.2. Gayri Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılan Gelirler.....	10
1.1.4.3. Beyan Dışı Ekonomik Faaliyetler(Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi)	11
1.1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri.....	11
1.1.5.1. Ekonomik Nedenler.....	11
1.1.5.2. Mali Nedenler.....	12
1.1.5.3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler.....	13
1.1.5.4. Siyasal Nedenler.....	14
1.1.6. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri.....	14
1.1.6.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri.....	15
1.1.6.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri.....	15
1.1.7. Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler.....	16
1.1.7.1. Doğrudan (Mikro) Ölçme Yöntemleri.....	17
1.1.7.2. Dolaylı (Makro) Ölçme Yöntemleri.....	18
1.1.7.2.1. GSMH Yaklaşımı.....	18
1.1.7.2.2. İstihdam Yaklaşımı.....	18
1.1.7.2.3. Parasalcı Yaklaşım.....	19
1.1.7.2.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı.....	19
1.1.7.2.3.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı.....	19
1.1.7.2.3.3. Ekonometrik Yaklaşım.....	19
1.1.7.2.4. Vergi İnceleme Yaklaşımı.....	20
1.1.8. Kayıt Dışı Ekonomide Kayıt Dışı İstihdamın Yeri.....	20
1.1.8.1. İstihdamın Tanımı.....	20
1.1.8.2. Kayıt Dışı İstihdam.....	21
1.1.8.3. Kayıt Dışı İstihdamın Tarihsel Gelişimi.....	22
1.1.8.4. Kayıt Dışı İstihdamın Unsurları.....	23

1.1.8.4.1. Kayıtsızlık.....	23
1.1.8.4.2. Yasal Kuralların Dolanılması.....	24
1.1.8.4.3. İstatistiksel Olarak Ölçülemezlik.....	24
1.1.8.4.4. İş Sürelerinin Belirsizliği.....	24
1.1.8.4.5. Yetersiz Koruma.....	25
1.1.8.4.6. Saklı Ücret.....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
ASGARİ ÜCRET: AMACI, UNSURLARI VE TESPİT YÖNTEMLERİ.....	26
2.1. Asgari Ücret.....	26
2.1.1. Ücretin Tanımı ve Unsurları.....	26
2.1.2. Asgari Ücretin Tanım ve Kapsamı.....	27
2.1.3. Asgari Ücretin Ekonomik Etkileri.....	28
2.1.4. Asgari Ücretin Tarihsel Gelişimi.....	28
2.1.4.1. Dünya Ülkelerinde Asgari Ücret Uygulamasının Ortaya Çıkışı.....	29
2.1.4.2. Türkiye’de Asgari Ücret Uygulamasının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi....	29
2.1.5. Asgari Ücretin Önemi.....	31
2.1.6. Asgari Ücretin Unsurları.....	33
2.1.6.1. Asgari Ücretin Normal Bir Çalışma Günü Karşılığı Olması.....	33
2.1.6.2. Asgari Ücretin, Zorunlu İhtiyaçların Asgari Düzeydeki Karşılığı Olması.....	33
2.1.6.3. Çalışan ve Ailesinin İhtiyaçlarının Esas Alınması.....	34
2.1.6.4. Çalışana Ödenen En Düşük Ücreti Oluşturması.....	34
2.1.7. Asgari Ücret Tespitinin Amaçları.....	34
2.1.7.1. Asgari Ücret Tespitinin Genel Amaçları.....	35
2.1.7.1.1. Uygun Asgari Ücret Düzeyini Sağlama.....	35
2.1.7.1.2. İşçinin Geçimini Sağlayacak Düzeyde Olması.....	35
2.1.7.1.3. Ani Ücret Düşmelerine Karşı Korunması.....	35
2.1.7.2. Asgari Ücret Tespitinin Özel Amaçları.....	36

2.1.7.2.1. Ücret Politikası Aracı Olması.....	36
2.1.7.2.2. Haksız Rekabeti Önleme.....	36
2.1.7.2.3. Eşit İşe Eşit Ücret.....	36
2.1.7.2.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması.....	37
2.1.7.2.5. Yoksulluğun Azaltılması.....	37
2.1.7.2.6. İnsanca Yaşamayı Sağlayacak Bir Düzeye Getirme.....	37
2.1.7.2.7. Emegın Sömürülmesinin Önlenmesi.....	38
2.1.8. Asgari Ücretin Tespit Yöntemleri.....	38
2.1.8.1. Ulusal Asgari Ücret.....	38
2.1.8.2. Bölgesel Asgari Ücret.....	39
2.1.8.2.1. İş kolu ve Sektörel Bazlı Asgari Ücret.....	39
2.1.8.2.2. Mesleki Asgari Ücret.....	40
2.1.9. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılması: Asgari Geçim İndirimi.....	40
2.1.9.1. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Etkileri.....	41
2.1.9.1.1. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Mali Etkileri.....	41
2.1.9.1.2. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Sosyal Etkileri.....	41
2.1.9.1.3. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Etkileri.....	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	43
EKONOMETRİK ANALİZ: E7 ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ.....	43
3.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi.....	43
3.2. E7 Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücretin Gelişimi.....	45
3.2.1. E7 Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi.....	45
3.2.2. E7 Ülkelerinde Asgari Ücretin Gelişimi	49
3.3. Literatür İncelemesi.....	53
3.4. Araştırma Metodolojisi: Panel Veri Analizi.....	62
3.4.1. Panel Veri Analizinin Avantajları.....	63
3.4.2. Panel Veri Analizinin Dezavantajları.....	63
3.4.3. Panel Veri Modelleri.....	64

3.4.3.1. Havuzlanmış Etkiler Modeli.....	64
3.4.3.2. Sabit Etkiler Modeli.....	65
3.4.3.3. Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli.....	66
3.4.4. Panel Veri Analizinde Model Seçimi.....	66
3.4.4.1. F Testi.....	67
3.4.4.2. Wald Testi.....	68
3.4.4.3. Hausman Testi.....	69
3.4.5. Panel Verilerinde Varsayımların Testleri.....	69
3.4.5.1. Değişen Varyans (Heteroskedastisite) Testi.....	69
3.4.5.2. Otokorelasyon Testi.....	70
3.4.5.3. Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testi.....	70
3.4.5.3.1. Pesaran (CD) Testi.....	71
3.4.5.3.1. Friedman Testi.....	71
3.4.6. Dirençli Tahminciler.....	72
3.4.6.1. Driscoll Kraay Standart Hatalar Tahmincisi Testi.....	73
3.5. Panel Veri Seti ve Modeli.....	74
3.5.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	78
3.5.2. Korelasyon Matrisi.....	79
3.6. Panel Veri Analizi Bulguları.....	79
3.6.1. Panel Veri Modellerinin Tahmin Sonuçları.....	80
3.6.2. Panel Veri Analizinde Model Seçiminde Kullanılan Testlerin Tahmin Sonuçları.....	82
3.6.3. FE Modelinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Tahmin Sonuçları.....	83
3.6.4. Driscoll Kraay Standart Tahmincisi Sonuçları.....	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	95
EKLER.....	108

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi-Stata 14 Çıktısı.....	108
Model 1 İçin Havuzlanmış Etkiler, Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modellerinin Karşılaştırılması-Stata 14 Çıktısı	109
Model 1 İçin Varsayımların Testi-Stata 14 Çıktısı.....	110
Model 1 İçin Driscoll Kraay Standart Hatalar Testi-Stata 14 Çıktısı.....	110
Model 2 İçin Havuzlanmış Etkiler, Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modellerinin Karşılaştırılması-Stata 14 Çıktısı	111
Model 2 İçin Varsayımların Testi-Stata 14 Çıktısı.....	112
Model 2 İçin Driscoll Kraay Standart Hatalar Testi-Stata 14 Çıktısı.....	112
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU.....	113

GRAFİK LİSTESİ

- Grafik 1.** 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Kayıt Dışı Ekonomi (%)..... 48
- Grafik 2.** 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Asgari Ücret (\$)..... 53

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Kayıt Dışı Ekonomi.....	46
Tablo 2. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Asgari Ücret.....	51
Tablo 3. Değişkenlerle İlgili Literatür İncelemesi.....	54
Tablo 4. Analize Dahil Edilen Ülkeler.....	75
Tablo 5. Araştırmanın Hipotezleri.....	75
Tablo 6. Değişkenlerle İlgili Açıklayıcı Bilgiler.....	76
Tablo 7. E7 Ülkeleri İçin Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	78
Tablo 8. Değişkenlerle İlgili Korelasyon Matrisi.....	79
Tablo 9. Model 1 İçin FE ve RE Modellerinin Tahmin Sonuçları.....	80
Tablo 10. Model 2 İçin FE ve RE Modellerinin Tahmin Sonuçları.....	81
Tablo 11. Model 1 İçin F Testi, Wald Testi ve Hausman Testi Sonuçları.....	82
Tablo 12. Model 2 İçin F Testi, Wald Testi ve Hausman Testi Sonuçları.....	83
Tablo 13. Model 1 İçin Modifiye Edilmiş Wald, Durbin-Watson, Baltagi-Wu LBI ve Friedman Testi Sonuçları.....	84
Tablo 14. Model 2 İçin Modifiye Edilmiş Wald, Durbin-Watson, Baltagi-Wu LBI ve Friedman Test Sonuçları.....	85
Tablo 15. Model 1 İçin Driscoll Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	86
Tablo 16. Model 2 İçin Driscoll Kraay Tahmincisi Sonuçları.....	88
Tablo 17. Model 1 İçin Bağımsız Değişkenlerin Etki Yönü.....	90
Tablo 18. Model 2 İçin Bağımsız Değişkenlerin Etki Yönü.....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri.....	7
Şekil 2. Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi.....	12
Şekil 3. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Metodları.....	17
Şekil 4. İstihdam Kavramı.....	21
Şekil 5. Türkiye’de Asgari Ücret Mevzuatının Tarihsel Gelişimi.....	31
Şekil 6. Model Seçimi	67
Şekil 7. Model 1 ve Model 2 İçin Değişkenlerin İlişkisi.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGİ	:Asgari Geçim İndirimi
ARDL	:Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model
AT	:Avrupa Topluluğu
BPJS	:İş Gücü Sosyal Güvenlik Kurumu
BRICS-T	:Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye
CD	:Yatay Kesit Bağımlılığı
FE	:Fixed Effects
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
HEKK	:Havuzlanmış En Küçük Kareler
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
İLKE	:İlim Kültür Eğitim Derneği
İĞİAD	:Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği
KDV	:Katma Değer Vergisi
LM	:Lagrange Çarpanı
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	:Özel Tüketim Vergisi
OLS	:Ordinary Least Squares
RE	:Random Effects
SGK	:Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	:Sovyetler Birliği
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TL	:Türk Lirası
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi ũlkelerin geliŐmiŐliĐinde bir gŖsterge olarak kabul edilmektedir (Teyyare, 2018). Kayıt dışı ekonominin genellikle gelişmekte olan ũlkelerde boyutları, gelişmiş ũlkelere gŖre daha yŖksek olmaktadır (Prokhorov, 2001; Schneider ve Klinglmair, 2004; Schneider, 2011). Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan çeşitli faktŖrler bulunmaktadır. Bunlar; vergi yŖkŖ, sosyal gŖvenlik primi, enflasyon, işsizlik, vergilendirme ortamının belirsizliği ve karmaŐıklıĐı, iş gŖcŖ ve işletmelere karşı aşırı dŖzenlemeler, hızlı nŖfus artışı ve kŖyden kente gŖ, denetimlerin yetersizliği, vergi ahlakı ve bilinci eksikliği gibi faktŖrlerdir (ŖztŖrk ve Karamıklı, 2019).

Kayıtlı ekonomi faaliyetlerinin denetlenmesi mŖmkŖnken kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin denetlenmesi pek mŖmkŖn olmamaktadır. Bu tŖr faaliyetlerin artması devletin vergi gelirlerinin azalması anlamına gelmektedir. Bu durumda enflasyonun artması ve kişi başına dŖŐen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın azalması gibi faktŖrler asgari Ŗcretin azalmasına neden olmaktadır. Asgari Ŗcretin azalması hanehalklarının satın alma maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. BŖylece tŖketim maliyetleri artan bireyler kayıt dışı faaliyetlere yŖnelmektedir. Dolayısıyla bu değişkenler birbirleri ile yakından ilişkilidir.

Ekonomik krizlerin etkisiyle ũlkelerde birçok sorun yaşanmaktadır. Politika yapıcılar bu sorunlara karşı etkili ŖzŖmler sağlayabilecek politikalar ŖretemediĐi için bu sorunlar yapısal hale gelmektedir. ũlkelerin gelişmişlik dŖzeylerine bakılmaksızın hemen hemen her ũlkede yapısal sorunlar yaşanmaktadır. Ŗzellikle ũlkelerde işsizlik, istihdam sorunu, yŖksek enflasyon, tŖketici refahının azalması, asgari Ŗcret sorunu, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler, hızlı nŖfus artışı, kişi başına dŖŐen gelirin azalması, kırdan kente gŖlerin artması, ŖehirleŐmenin getirdiği çarpık kentleşme gibi birçok sosyo-ekonomik sorunlar yaşanmaktadır. Bu araştırmada kayıt dışı ekonomi, asgari Ŗcret, kişi başına dŖŐen GSYİH ve enflasyon değişkenleri ile bir araştırma gerçekleştirilecektir.

Araştırmanın Amacı: Kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret sorunları gibi enflasyon ve ekonomik büyüme sorunları da ülkeler için son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda asıl amaç kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret arasındaki ilişkisinin araştırılması iken bu çalışmada enflasyon ve kişi başına düşen GSYİH değişkenleri de modele dahil edilmiştir. Bunun nedeni bu değişkenlerin kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret üzerinde etkili olmasıdır. Dolayısıyla bu değişkenler ekonometrik olarak analiz edilecek ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve anlamlılığı araştırılacaktır. Bu amaç dışında araştırma, E7 ülkeleri üzerinde ilgili değişkenlerin gelişimini incelemeyi ve politika yapıcılara önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Önemi: Kayıt dışı ekonomi yasalar ve düzenlemelerle tanınmamış, düzenlenmemiş ve korunmayan faaliyetleri içermektedir. Kayıt dışı ekonominin artma eğilimi göstermesi, kamunun vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumda ekonomik istikrar bozulmakta ve devlet asgari ücrette artış yapmak zorunda kalmaktadır. Buna bağlı olarak işverenlerin maliyetlerinin artması, işverenleri işçi çıkarmak durumunda bırakmaktadır. İşsiz kalan bireyler ise kayıt dışı ekonomiye yönelmektedir. Bu durum kayıt dışı ekonomide yürütülen faaliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret kavramları ülkeler açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gereken önemli sorunlardır. Çünkü bu sorunlar ülkelerin ekonomileri üzerinde büyük etkiler meydana getirmektedir. Literatürde E7 ülkeleri için bu değişkenlerin gelişimiyle ilgili araştırmalara ulaşılamamıştır. Yine kayıt dışı ekonominin asgari ücreti artırdığı yönünde ve enflasyonun asgari ücreti azalttığı yönünde araştırmalara ulaşılamamıştır. Bu bağlamda çalışmamız literatüre katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları: Araştırma kayıt dışı ekonomi, asgari ücret, kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon oranı değişkenlerini kapsamaktadır. Araştırma E7 ülkeleriyle ve 1999-2018 yılları arasında sınırlıdır. Araştırmada asgari ücret değişkeni Countryeconomy.com sitesinden, diğer bütün değişkenler The Work Bank'dan alınmıştır. Değişkenlere ait veriler yıllık formattadır. Ulaşılan literatüre göre, kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar oldukça azdır.

Araştırma Soruları: Araştırmada “Kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret arasında bir ilişki var mı? Varsa bu ilişkinin yönü ve anlamlılığı ne? Asgari ücret, kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon oranı değişkenleri kayıt dışı ekonomiyi nasıl etkilemektedir? Kayıt dışı

ekonomi, kiři başına dūřen GSYİH ve enflasyon oranı değişkenleri asgari ücreti nasıl etkilemektedir? sorularına cevap aranmaktadır.

Araştırmanın Bölümleri: Araştırmada giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm ve sonuç kısımları yer almaktadır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, önemi, kapsamı ve sınırları, araştırma soruları ve araştırmanın bölümleri hakkında bilgi verilmektedir.

Birinci bölümde kayıt dışı ekonomi kavramının kavramsal çerçevesi çizilecektir. Bu kapsamda kayıt dışı ekonominin tanımı ve ortaya çıkışı, kayıt dışı ekonominin özellikleri, kayıt dışı ekonominin sınıflandırılması, kayıt dışı ekonominin nedenleri, kayıt dışı ekonominin etkileri, kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde kullanılan yöntemler, kayıt dışı ekonomide kayıt dışı istihdamın yeri gibi konularına yer verilecektir.

İkinci bölümde asgari ücret kavramının kavramsal çerçevesi çizilecektir. Bu kapsamda ücretin tanımı ve unsurları, asgari ücretin tanım ve kapsamı, asgari ücretin ekonomik etkileri, asgari ücretin tarihsel gelişimi, asgari ücretin önemi, asgari ücretin unsurları, asgari ücret tespitinin amaçları, asgari ücretin tespit yöntemleri ve asgari ücretin vergi dışı bırakılması gibi konularına yer verilecektir.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret ilişkisi incelenecektir. Daha sonra sırasıyla E7 ülkelerinde ilgili değişkenlerin gelişiminin incelenmesi, literatür incelemesi, araştırma metodolojisi: panel veri analizi, panel veri seti ve modeli, panel veri analizi bulguları gibi konular ele alınacaktır. Son olarak sonuç kısmına yer verilecektir. Bu çerçevede üçüncü bölümde incelenen E7 ülkeleri örnekleme ait veriler World Bank ve Countryeconomy.com'dan alınmıştır. 1999-2018 yılları arası yıllık veriler kullanılarak dört değişken üzerinden analiz gerçekteştirilecektir. Araştırmada iki model kullanılacaktır. Model 1'de "Kayıt Dışı Ekonomi" bağımlı değişken; "Asgari Ücret", "Ekonomik Büyüme (Kiři başına dūřen GSYİH)" ve "Enflasyon Oranı" bağımsız değişkenlerdir. Model 2'de ise "Asgari Ücret" bağımlı değişken; "Kayıt Dışı Ekonomi", "Ekonomik Büyüme (Kiři başına dūřen GSYİH)" ve "Enflasyon Oranı" bağımsız değişkenlerdir. Deęiřkenlere ait verilerin analizi amacıyla Stata 14 paket programı kullanılacaktır. Deęiřkenler arası ilişki panel veri analizi kullanılarak araştırılacaktır. Analizde sabit ve etkiler modeli kullanılacaktır. Driscoll Kraay standart hatalar tahmincisi aracılığıyla ise nihai model tahmin edilecektir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilip politika yapıcılara öneride bulunulacak ve araştırma sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ: ÖZELLİKLERİ, NEDENLERİ VE ETKİLERİ

1.1. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi 21. yüzyıl itibariyle ülkelerin geleceği açısından son derece önemli bir sorun haline gelmiştir. Kayıt dışı ekonomi faaliyetleri kayıt altına alınamadığı ve bu faaliyetlerin denetimi mümkün olmadığı için bu tür faaliyetlerin tespiti zorlaşmaktadır. Kayıt dışı ekonomi birçok ülkede görülen yaygın bir sorundur. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı

Kayıt dışı ekonomi, gelişmiş ve gelişme sürecinde olan birçok ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkileyen bir sorundur. Bir ülke ekonomisinin gelişebilmesi; o ülkenin ekonomik büyümesine, dolayısıyla GSYİH'deki artışlara bağlıdır. GSYİH'de artış sağlanabilmesi için ise üretim artışını sağlayacak kayıtlı faaliyetlerin yükseltilmesi gerekmektedir. Kayıtlı faaliyetler, resmi ve usulüne uygun işlemlerden oluşmakta olduğu için bu faaliyetlerin ekonomik büyümeye olumlu yansıdığı söylenebilir. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomiyi tanımlamadan önce kayıtlı ve kayıt dışı kelimelerinin neyi ifade ettiğini açıklamak yerinde olacaktır.

Kayıt dışı kelimesi, genel kabul görmüş geleneklere uygun olmayan ve resmi gerekliliklerin dışında kalan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar vd., 2007). Yani resmi olarak kayıtlarda yer almama durumu olarak ifade edilebilmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramının literatürde bilinen ve genel kabul görmüş bir tanımı

bulunmamaktadır. Değişik kaynaklarda birçok farklı tanımı yapılmıştır. Ancak kayıt altına alınamayan faaliyetleri içermesi, bu tanımların ortak noktası olarak görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlarda yer almamasına rağmen gelir elde etmeyi sağlayan her türlü ekonomik faaliyetlere denilmektedir (Williams ve Round, 2007). Diğer bir deyişle devletten gizlenen, kayıtlara geçirilmeyen ya da geçirilemeyen faaliyetlere kayıt dışı ekonomi denmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin denetlenmesi mümkün olmamaktadır (Zengin ve Tütüncü, 2016). Bu bağlamda resmi olarak kayıt altına alınamayan bu faaliyetler, milli gelir hesaplarında yer almayacağı için milli gelirin daha düşük çıkmasına neden olacaktır. Böylece ekonomik büyümedeki gerçek artışlar hesaplanmayacaktır. Çünkü devletten gizlenen kayıt dışı ekonomi verilerine ulaşmak oldukça zordur veya imkansızdır. Zaten kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmadığı için kamu otoritesi tarafından denetlenmesi mümkün olmamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, literatürde kara ekonomi, görünmez ekonomi, batık ekonomi, gölge ekonomisi, düzensiz ekonomi, gayri resmi veya gizli ekonomi kavramlarıyla nitelendirilmektedir. Bu kavramların ortak noktası, gerçekleştirilen bütün faaliyetlerin kayıt altına alınamıyor olmasıdır (Mammadov, 2022). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin araştırmalara konu olan çok geniş bir kavramı ifade ettiği görülmektedir. Bunun nedeni, kayıt dışı ekonominin çok çeşitli faaliyetlerden meydana gelmesi ve çok yönlü araştırmalara yön veriyor olmasıdır (TÜSİAD, 2006).

Geniş anlamda kayıt dışı ekonomi; resmi Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'yı hesaplamak amacıyla kullanılan ve istatistiksel yöntemlerle ölçülmesi mümkün olmayan, dolayısıyla resmi GSMH hesapları içerisinde yer almayan ve gelir sağlayan her türlü ekonomik faaliyetlere denilmektedir (Yılmaz, 2006). Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi kavramı ölçülemediği için GSMH hesapları içerisinde yer almamaktadır.

Kısaca kayıt dışı ekonominin gelişimi her ülkede farklı olmakla birlikte çoğu ülkede etkisini göstermektedir. Ancak bundan en fazla etkilenen ülkeler, az gelişmiş ülkelerdir. Kayıt dışı ekonomide işçiler ve işverenler, vergi vermekten kaçındıkları ya da eksik gelir beyanında buldukları için bu durum haksız kazanca neden olmaktadır. Vergisini zamanında ve tam olarak ödeyen işçiler ve işverenler açısından ise haksız rekabete neden

olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınamadığı için devletin bu durumu denetlemesi ve engellemesi mümkün olmamaktadır.

1.1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkışı

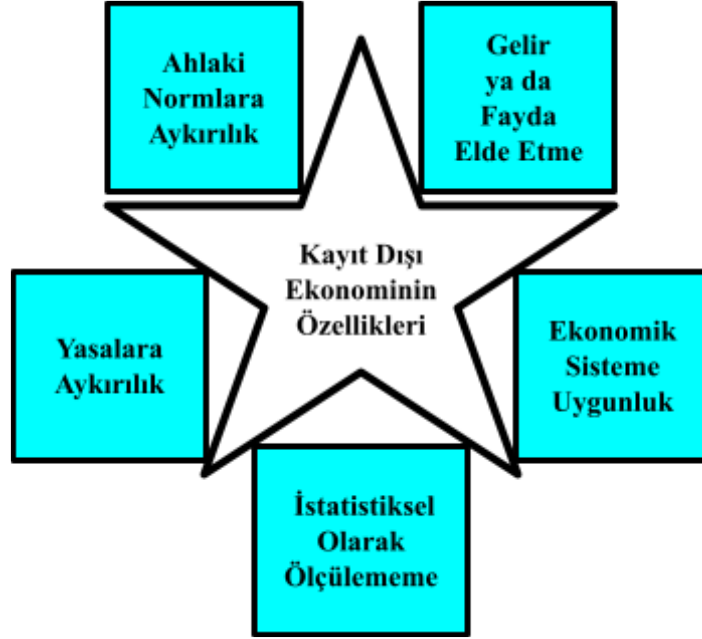
Kayıt dışı ekonomi kavramının ne zaman ve nerede ortaya çıktığı belirsizlik göstermektedir. Ancak dünyada bilinen ilk çalışma 1958 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Phillip Cagan tarafından yapılmıştır. Cagan, ABD'nin II. Dünya savaşı döneminde vergi baskısı ile para talebi arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Kayıt dışı bırakılan gelirleri, parasal yöntemler kullanarak tahmin etmeye çalışmıştır. 1977 yılında ise Guttman, aynı metodu kullanarak ABD ekonomisine ait kayıt dışı milli geliri hesaplamıştır (Işık ve Acar, 2003).

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye'de 1980 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak araştırmalara konu edilmesi 1990'lı yıllara gelindiğinde önem kazanmıştır (Belir, 2021). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması ve gelişimi her ülkede farklı şekilde gerçekleşmektedir.

1.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Günümüzde kayıt dışı ekonomi, ülke ekonomileri için önemli bir gündem oluşturmaktadır. Çünkü kayıtlı iş gücü piyasasındaki yetersizliklerin yol açtığı kayıt dışı ekonomi, işsizlik ve istihdam sorununun da giderek büyümesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomiyi oluşturan özelliklerin incelenmesi gerekmektedir. Özsoylu (1996)'ya göre kayıt dışı ekonomi; yasalara aykırılık, ahlaki normlara aykırılık, istatistiksel olarak ölçülememe, gelir ya da fayda elde etme ve ekonomik sisteme uygunluk olarak beş temel özellikten oluşmaktadır. Şekil 1'de bu beş temel özellik (kriter) yer almaktadır.

Şekil 1. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kaynak: (Özsoylu, 1996)'dan derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1.3.1. Yasalara Aykırılık

Kayıtlı ekonomi, yasalara uygun bir şekilde yürütülen faaliyetleri içermektedir. Dolayısıyla bu tür faaliyetlerin devlet tarafından denetlenmesi mümkün olmaktadır. Çünkü bu faaliyetler, belgelendirilmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Bunun tersine kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alan faaliyetler, kısmen kayıt altına alınmakta veya hiç kayda geçirilmemektedir.

Yasallık kayıt dışı ekonomik için kesin bir sınır olmamakla birlikte yasalara uygun olmayan faaliyetler, kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer almaktadır (Özsoylu, 1996). Dolayısıyla bu tür faaliyetler kayda geçirilemediği için devlet tarafından denetlenmesi mümkün olmamaktadır.

1.1.3.2. Ahlaki Normlara Aykırılık

Kayıt dışı ekonomi faaliyetleri yasalara uygun olsa da ahlaki normlara aykırılık söz konusu olmaktadır. Bireylerin vücudunu ve organlarını satarak kazanç sağlaması buna örnek verilebilir (Özsoylu, 1996). Ancak bu durum toplumsal ahlaka aykırıdır.

1.1.3.3. İstatistiksel Olarak Ölçülememe

Kayıtlı ekonomide yer alan faaliyetler kayıt altına alınmaktadır. Bu nedenle istatistiksel olarak ölçülebilmektedir ve istatistiksel veriler elde edilebilmektedir. Kayıt dışı ekonomide yer alan faaliyetler ise kayıt altına kısmen alınmakta ya da hiç alınmamaktadır. Bu nedenle istatistiksel olarak ölçülememektedir. Çünkü yasalara aykırı ekonomik faaliyetler devletten gizlenmektedir. Yasalara uygun olan bir faaliyet olmasına rağmen istatistiksel olarak ölçülemeyen bazı ekonomik faaliyetler de vardır. Çünkü istatistiksel yetersizliklerin olması ya da istatistiksel hataların olması durumunda hesaplanamamaktadır. Ayrıca milli gelir hesaplama teknikleri her ekonomik faaliyetleri hesaplara dahil etmemektedir (Günay, 2000). Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin istatistiksel olarak ölçülememesinin üç temel nedeni bulunmaktadır.

1.1.3.4. Gelir ya da Fayda Elde Etme

Gelir yada fayda elde etme özelliğine göre; bir faaliyetin kayıt dışı ekonomi faaliyeti olabilmesi için bir gelirin veya bir karşılığın elde ediliyor olması gerekmektedir (Özsoylu, 1996). Diğer bir deyişle, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren işverenler, ya gelir beyanında bulunmamakta ya da eksik beyanda bulunmaktadır. Böylece vergiden kaçındıkları için gelir elde etmekte ve fayda sağlamaktadır. Kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren işverenler ise gelir beyanında bulunmaktadır. Böylece bu tür faaliyetler kayıt altına alınmakta ve devlet tarafından denetlenmesi mümkün olmaktadır.

1.1.3.5. Ekonomik Sisteme Uygunluk

Kayıt dışı ekonominin ekonomik sisteme uygunluk durumu, 1990'lar öncesinde Doğu Bloku ülkeleri üzerindeki durumu araştırmak amacıyla kullanılmıştır. Doğu Bloku

ülkelerinde özel sektör bulunmamaktadır. Bu bağlamda özel sektör kapsamında yer alan her faaliyet kayıt dışı ekonomi faaliyeti olarak kabul edilmektedir (Günay, 2000). Dolayısıyla her ülkenin uyguladığı ekonomik sistem farklı olduğu için ekonomik faaliyetlerin ekonomik sisteme uygunlukları da farklılık göstermektedir.

1.1.4. Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Kayıt dışı ekonomi; gelir elde edenler açısından, yeraltı ekonomisi, yarı kayıtlı ekonomi ve hiç kayıtlara girmeyen ekonomi olarak sınıflandırılmaktadır (Aydemir, 1995). Kayıt dışı ekonomi çok çeşitlilik gösteren faaliyetlerden oluşmaktadır. Ancak genel olarak bu faaliyetler; beyan dışı ekonomik faaliyetler, yasa dışı faaliyetler ve kayıtlara hiç girmeyen ekonomi olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

1.1.4.1. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Ekonomik Faaliyetler) ve Kara Para

Yasadışı ekonomik faaliyetler olarak bilinen yeraltı ekonomisi; yasalar tarafından suç kabul edilen ve yasak olan ekonomik faaliyetler ile gayri resmi (illegal) ekonomik faaliyetleri içine alan geniş bir kavramdır. Kayıt dışı ekonomi; kara ekonomi, gizli ekonomi ya da yasadışı ekonomi olarak da adlandırılmaktadır. Yeraltı ekonomisinin oluşturduğu kayıt dışı ekonomi, hukuken yasaklanmış faaliyetlere dayanmaktadır (Aydemir, 1995).

İllegal sektör, yeraltı ekonomisinin içinde bulunan yasa dışı ekonomik faaliyetlerdir. İllegal sektörde üreticiler; fikri ve sınai hakları, yasadışı yöntemlerle kopyalamakta ve çoğaltmaktadır. Bu üreticiler, gelirlerini kayıt dışında tutarak devletin gözetim ve denetiminden kurtulmaya çalışmaktadır (Mavral, 2003).

Yasa dışı faaliyetler, kayıt dışı faaliyetler olarak nitelendirilmektedir ve kanunlar tarafından suç olarak kabul edilmektedir. Mükelleflerin yasa dışı ekonomik faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmesi halinde, mükellefler hem vergi cezası ödemekte hem de hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Çünkü mükellefler gelirlerini kanuna aykırı bir şekilde kazanmış olmaktadır (Sugözü, 2008). Bu bağlamda, kayıt dışı faaliyetlerde bulunanların, vergi cezası ile karşı karşıya olduğu; yasa dışı faaliyetlerde bulunanların ise hem vergi cezası hem de hapis cezası ile karşı karşıya oldukları görülmektedir.

Yasa dışı ekonomik faaliyet olarak nitelendirilen kara para kavramı; yasalar tarafından yasaklanmış olan ve suç olan fiillerden elde edilen varlıkları ifade etmektedir. Bu konudaki yasal düzenlemeler ülkelere göre farklılık göstermektedir (Mavral, 2003).

1.1.4.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi

Yarı kayıtlı ekonomi; işverenlerin, ödeyecekleri vergiyi azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla gelirlerinin bir kısmını kayıt dışı bırakmasıdır (Aydemir, 1995) Yarı kayıtlı ekonomik faaliyetler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; yasal olarak kayıt dışında kalan gelirler ve gayri yasal olarak kayıt dışında bırakılan gelirlerdir.

1.1.4.2.1. Yasal Olarak Kayıt Dışında Kalan Gelirler

Kayıt dışı ekonomide, mevzuatın uygun bazı gelir elde edilmektedir Ancak bu gelir, yasaların öngördüğü ölçüte göre kayıtlara alınmamaktadır. Şahsi kazanç sahipleri ve gelir vergisi mükelleflerinin faaliyetleri buna örnek teşkil etmektedir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (1960)'nun 80. maddesinde belirtilen değer artış kazanç unsurlarının istisna tutarına kadar olan kısmı beyan dışı bırakılmıştır. Bu kanuna göre; elde edilen kazanç, istisna sınırının altında ise beyan edilmesine gerek bulunmamaktadır. Ancak elde edilen kazanç, istisna sınırının üzerinde ise bu sınırın üzerinde kalan kazanç beyan edilmeli ve vergilendirilmelidir. Dolayısıyla istisna sınırının altında kalan kazançlar kayıtlara girilmemektedir (Belir, 2021).

1.1.4.2.2. Gayri Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılan Gelirler

Yasaların öngördüğü şekilde vergi beyan eden bazı mükellefler, gerçekleştirdikleri faaliyetlerden elde ettikleri gelirlerin belli bir yüzdelik kısmını kayıt dışında bırakmaktadır. Bu duruma bazı satışlar faturasız olarak gerçekleştirilmesi, istihdam edilen çalışanların kazançlarının Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'na eksik beyan edilmesi örnek verilebilir (Belir, 2021).

1.1.4.3. Beyan Dışı Ekonomik Faaliyetler(Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi)

Gelirin tamamen vergi dışında kaldığı ekonomik faaliyetlere, beyan dışı ekonomik faaliyetler denilmektedir. Bu faaliyetler yasal ya da yasa dışı olarak beyan dışında bırakılabilmektedir (Belir, 2021).

Mükelleflerin beyan dışı ekonomik faaliyetlere yönelmesinde etkili olan birçok faktör söz konusudur. Mükellefler, vergi yükünün ağır olmasından dolayı gelir beyanında bulunmamaktadır. Böylece vergi vermekten kaçınarak gelir elde etmektedir. Ayrıca devlete ödenek vermeme; KDV, gelir vergisi ve iş için idari formaları doldurmaktan kaçınma gibi faktörler de bulunmaktadır (Kanlı, 2007). Dolayısıyla mükelleflerin beyan dışı ekonomik faaliyetleri kendilerine fayda sağlarken devlet açısından gelir kaybına neden olmaktadır. Ayrıca beyan dışı faaliyetler, kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmakta ve kayıt dışı ekonominin denetlenmesi de mümkün olmamaktadır.

1.1.5. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler aşağıda dört başlıkta incelenmektedir.

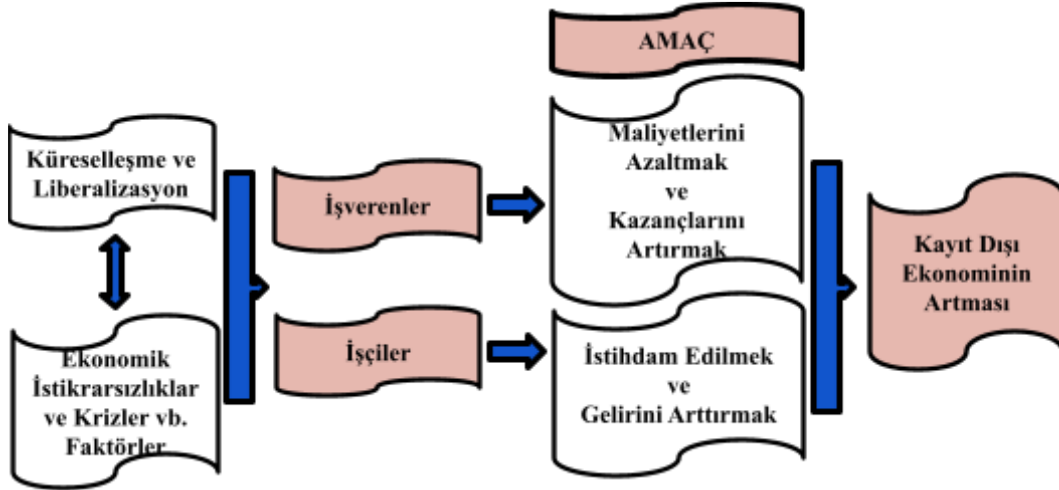
1.1.5.1. Ekonomik Nedenler

Her ülke farklı ekonomik sisteme sahiptir. Dolayısıyla bu ekonomik sisteminin kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Bu yapı, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasındaki en önemli ekonomik nedendir (Bozkurt, 2014). Gelirin adaletsiz dağılımı, ekonomik istikrarsızlıklar, devlet müdahaleleri, yüksek enflasyon ve işsizlik, üretim maliyetlerinin artması, kaçak işçilik, ekonomik belirsizlikler, ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet baskısı, yüksek düzeyde haksız rekabet, ekonomik krizler ve yasadışı göç hareketleri kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasındaki en büyük ekonomik nedenlerdir (Akkoç ve Demir, 2011).

Türkiye'nin ekonomik sisteminde de enflasyon, dış ticaret açığı, ödemeler dengesinde açık, borçlanmaya dayalı büyüme, Türk Lirası (TL)'nin değerinin düşmesi, döviz

hareketliliği, istihdam ve işsizlik gibi yapısal ekonomik sorunlar gözlemlenmektedir (Cinel, 2018). Bu yapısal sorunlar, kayıt dışı ekonominin gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Yapısal sorunlar ülke ekonomilerini krize sürükleyen en önemli faktörlerdir. Bu sorunlar kronik hale geldiğinde uygulanan ekonomi politikaları da etkili olmamaktadır.

Şekil 2. Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2'ye göre küreselleşme süreciyle birlikte liberalizasyon hareketleri yaşanmış, bu sürece ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler eklenmiştir. Bunun sonucunda üretim maliyetlerini azaltmak ve kazançlarını arttırmak isteyen işverenlerin kayıt dışı ekonomiye yönelimi artmıştır. Yine istihdama dahil olmak ve gelirini arttırmak isteyen işçilerin de kayıt dışı ekonomiye yönelimi artmıştır. Dolayısıyla bu durum kayıt dışı ekonominin boyutlarını artırmaktadır.

1.1.5.2. Mali Nedenler

Kayıtlı ekonomi faaliyetleri yasalara uygun olarak vergilendirilmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomi faaliyetleri yasalara uygun değildir. Çünkü kayıt dışı sektörde yer alan işletmeler ya eksik gelir beyanında bulunmakta ya da gelir beyanında bulunmaktan kaçınmaktadır. Böylece vergisiz kazanç elde etmektedir. Bu bağlamda kayıt dışı sektörde faaliyette bulunanlar mali düzenin bozulmasına, devletin vergi kaybına uğramasına, milli gelirdede adaletsizliğin yaşanmasına ve toplumsal refahın bu durumdan olumsuz etkilenmesine

neden olmaktadır. Bunun dışında devletin adaletli bir vergilendirme yapmaması, vergi ilke ve esaslarının gerektiği gibi yerine getirilmemesi, vergi denetiminin yeterli ve gerektiği gibi yapılmaması ve mali idarenin örgütlenme ve koordinasyon aşamalarında göstermiş olduğu başarısızlıklardan kaynaklı olarak yaşanan birtakım aksaklıklar kayıt dışı ekonominin mali nedenlerini oluşturmaktadır (Belir, 2021).

Türkiye’de gelir vergisi gerçek kişilerden, kurumlar vergisi tüzel kişilerden (kurumlardan) alınan doğrudan vergilerdir. Doğrudan vergilerin gelir dağılımındaki adaleti bozucu etkisi yoktur. Dolaylı vergiler ise mal ve hizmetler üzerinden alınan ve gelir düzeyine bakılmaksızın, herkesten aynı oranda alınan vergilerdir. Bu durum gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Dolaylı vergiler; Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Damga Vergisi, Özel İletişim Vergisi gibi vergilerdir. Yine tescilli varlıklara dayanan Servet (Varlık) Vergileri, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset-İntikal Vergisi ve Emlak Vergisi de bulunmaktadır (Erol, 2012). Varlık vergisi de vergide adaletsizliğe sebebiyet verdiği için kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Görüldüğü üzere, düzensiz ve karışık bir vergi sistemin ve yüksek vergi yükünün olması, bireyleri ve işletmeleri kayıt dışı ekonomiye yönlendirmektedir. Böylece kayıt dışı faaliyetlere yönelenler, vergiden kaçmakta ve devletin vergi geliri azalmaktadır.

1.1.5.3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Ülkeler arası yaşanan göç hareketliliği kentlerdeki nüfusunun giderek artmasına ve kalabalık bir nüfusun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca nüfusun artması, milli gelirin yetersiz kalmasına ve kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Örneğin Suriye’de yaşanan savaş nedeniyle Türkiye’ye mülteci göçü yaşanmıştır. Bu göç hareketliliği, nüfusun ve kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmuştur.

Göç ve nüfus artışı gibi faktörler, kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olan sosyal nedenlerdir. İnsanların ağır şartlarda yaşam mücadelesi vermesi, gelirdeki adaletsizlikler, haksız kazanç elde edenlerin artması, toplumun eğitimsiz olması gibi birtakım nedenler, bu durumu etkilemektedir. Kayıt dışı ekonominin büyümesi, kronik yüksek enflasyonun yaşanmasına ve haksız kazançların artmasına neden olmaktadır (Kapusuzoğlu, 2008).

Nüfusta yaşanan aşırı artışa karşı iş gücü piyasasının istihdam meydana getirmede yetersiz kalması nedeniyle işsizlik artmaktadır. İşsizliğin artması, yaşam standartlarının ve sosyal refahın olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Geçim sıkıntısı çeken bireyler, yaşamını sürdürebilmek için kayıt dışı istihdama yönelmekte ve kayıt dışı ekonomi büyümektedir. Bu bağlamda nüfus artışı ve işsizlik, kayıt dışı ekonominin sosyal nedenlerini oluşturmaktadır. Eğitim seviyesi de kayıt dışı ekonominin gelişimini etkileyen önemli bir nedendir. Çünkü eğitim düzeyinin düşük olduğu ülkelerde; uyuşturucu, kumar, insan ticareti, kaçakçılık ve tefecilik gibi yasal olmayan faaliyetler yüksek olmaktadır (İlgin, 1999). Dolayısıyla bu ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları artmakta ve ulusal refah düzeyi düşmektedir.

1.1.5.4. Siyasal Nedenler

Siyasi aktörlerin aldıkları kararlar, mükelleflerin kayıp ve kaçaklar konusundaki davranışlarını etkilemektedir. Dolayısıyla siyasi aktörlerin aldıkları başarısız kararlar mükellefleri kayıt dışı ekonomiye yönlendirmektedir. Yine devletin yaptığı kamu harcamalarına karşı şüphe duyulması da toplumdaki vergi bilincinin zayıflamasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2006). Böylece mükellefler kayıt dışı ekonomiye yönelmektedir. Siyasi politikacılar, oy kazanmak amacıyla bazı seçmenlerin kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine göz yummaktadır. Böylece kayıt dışı ekonomi genişlemekte ve engellenememektedir (Önder, 2012). Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin önlenmesi için siyasi otoritenin örnek olması gerekmektedir. Ayrıca ekonomi politikalarını istikrarı sağlayacak şekilde belirlemelidir. Bireylerin kayıtlı ekonomiye yönlendirilmesi için onlara birtakım teşvikler verilmelidir.

1.1.6. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkardığı birtakım etkiler söz konusu olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi; kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri ve kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır (Sarılı, 2002).

1.1.6.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin ortaya çıkardığı birçok makroekonomik etki söz konusudur. Bunlar; ekonomik büyümenin hızlanması, ekonomik krizlerin azalması, kayıtlı ekonomiye olan talebin artması, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesinin hızlandırılması gibi makroekonomik etkilerdir. Bunun yanında piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarının azalması, enflasyonun düşürülmesi, girişimcilerin yatırım maliyetlerinin azaltılması, işsizliğin düşürülmesi ve bireylerin ek gelir elde etmesi gibi etkiler de söz konusu olmaktadır (Belir, 2021). Ayrıca kayıt dışı ekonomi, işletmelere uluslararası piyasalarda rekabet edebilme imkanı sunmaktadır. Böylece ülke ekonomisinin büyümesini de hızlandırmaktadır. Tüm bunlar kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerini oluşturmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin istihdam oluşturma yönü de söz konusudur. Kayıtlı ekonomide üretim maliyetleri yüksek, kaynak ve kapasite kullanımı yetersiz olduğu için istihdam oluşturma imkanı sınırlıdır. Bundan dolayı işletmeler kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine yönelmektedir. Böylece işsizlere iş imkânı sağlanmakta ve toplumsal refah yükselmektedir. Kayıtlı ekonomi faaliyetler içerisinde yer alan bazı bireyler, ek gelir sağlamak için kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinde çalışmaktadır (Sarılı, 2002). Bu durum bireylerin gelirlerini ve yaşam standartlarını yükseltmektedir. Yine kayıt dışı ekonomide bürokrasinin doğurduğu mali yük bulunmadığı için elde edilen tasarruflar işletmelerin sermaye ihtiyacının karşılanması ve üretimin desteklenmesine kaynak oluşturmaktadır (Altuğ, 1999).

1.1.6.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin ilki, kayıt dışı ekonominin kamu gelirlerini azaltmasıdır. Kayıt dışı ekonominin etkisiyle gelirleri azalan devlet, kayıtlı ekonomideki vergi yükünü artırmakta ve kaybettiği vergi gelirini telafi etmeye çalışmaktadır. Bu durum kayıtlı ekonomi üzerindeki yükü artırmaktadır. Bu durum, kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren işletmelerin kayıt dışına yönelmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple kayıt dışı ekonomi büyümektedir (Bağırzade, 2012)

Kayıt dışı ekonominin büyümesi kayıtlı ekonomide bulunan bireylerin devlete olan güveninin, kanun ve vergi sistemine olan inancının azalmasına neden olmaktadır. Bu

durum hukuk sisteminin olumsuz etkilenmesine, suç ve suçlu sayısının artmasına sebebiyet vermektedir (Bilen, 2007).

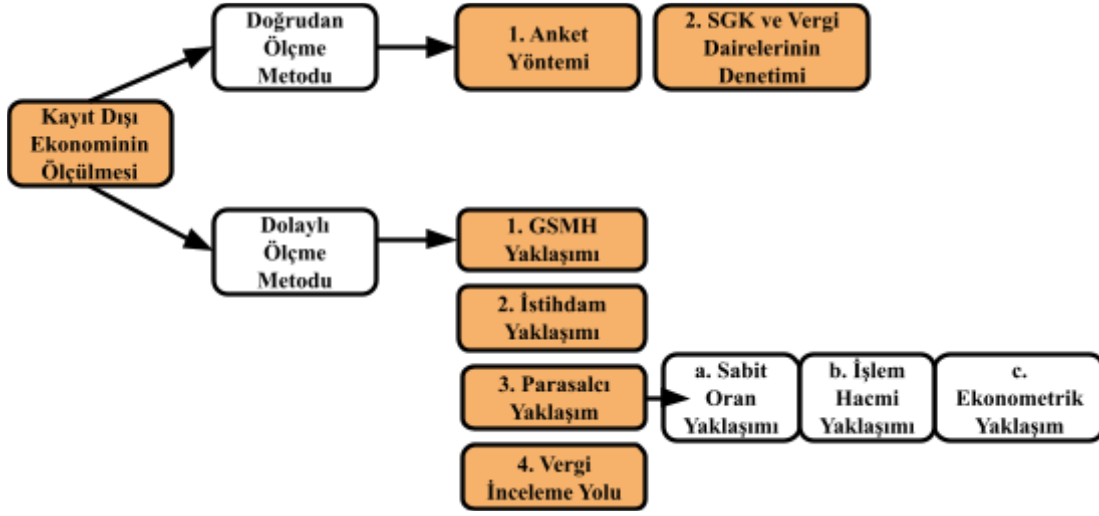
Kayıt dışı ekonomi kayıtlarda yer almadığı için kayıtlı ekonomideki ekonomik göstergelerin sonuçları olduğundan farklı çıkmaktadır. Bunun nedeni ekonomik göstergelerin sadece kayıtlı ekonomiye ait olmasıdır. Ekonomik göstergelerin istatistiksel olarak gerçek sonuçları göstermemesi, refahı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca birden fazla gösterge de istatistiklerde yer almadığı için ekonominin durumu hakkında doğru bilgiye ulaşamamaktadır. Dolayısıyla ekonomiye uygulanan iktisadi ve mali politikalar, beklenen sonuçları vermemektedir (Sarılı, 2002). Dolayısıyla devletin kayıt dışı ekonomiyi azaltmak veya kayıt dışı faaliyetleri engellemek için daha istikrarlı ve kalıcı çözümler üretecek politikalar geliştirmesi önem arz etmektedir.

1.1.7. Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesinde Kullanılan Yöntemler

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine ait boyutların tam olarak ölçülmesi mümkün olmamaktadır. Çünkü geçmişten günümüze değin kullanılan her ölçüm yöntemi farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yeterli ve güvenilir verilere ulaşmak mümkün olmadığı için kayıt dışı ekonominin ölçümünde birtakım zorluklar yaşanmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin ölçülmesi; doğrudan ölçme ve dolaylı ölçme yöntemleri olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir (Belir, 2021). Bu yöntemler şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3. Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Metodları

Kaynak: (Belir, 2021)'den derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.1.7.1. Doğrudan (Mikro) Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemleri, kayıt dışı ekonomi faaliyetlerini ölçmek için kullanılan yöntemlerdir. Bu yöntemler anket yöntemi (Aydemir, 1995) ve SGK ile Vergi dairelerinin denetlenmesi (Sugözü, 2010) yöntemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Doğrudan ölçme yönteminin ilki anket yöntemidir. Anket yaklaşımında belirli katılımcılara önceden hazırlanmış sorular yöneltilmektedir. Buradan elde edilen veriler sınıflandırılmaktadır. Buna bağlı olarak kayıt dışı ekonomi tahmini yapılmaktadır. Anket yönteminin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Anket verilerin güvenilirliği ankete katılanların cevaplarının doğruluğuna bağlıdır. Kayıt dışı ekonomide yer alan katılımcılar gerçek gelirlerini saklamaktadır. Bu nedenle verilerden elde edilen tahminlerin güvenilirliği kesin olmamaktadır (Aydemir, 1995).

İkinci doğrudan ölçme yöntemi SGK ve Vergi dairelerinde sıklıkla denetlemelerin yapılmasıdır. Kamu idareleri, ticari işletmelere giderek denetim yapmaktadır. Denetim sonucunda faturasız satış ve kayıt dışı istihdam gibi verilere ulaşırsa bu veriler kullanılarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmektedir. Ancak bu veriler yetersiz olduğundan sonuçların gerçeği yansıtmama ihtimali bulunmaktadır (Sugözü, 2010). Doğrudan ölçme

yöntemleri, kısa dönemli tahminde kullanılmaktadır. Bu nedenle uzun dönemli tahminlerde kullanılamamaktadır. Uzun dönemli tahminlerde kullanılamaması dezavantajdır.

1.1.7.2. Dolaylı (Makro) Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin ölçülmesinde en sık olarak kullanılan yöntemler, dolaylı ölçme yöntemleridir. Bu yöntemler; GSMH yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, parasalcı yaklaşımlar ve vergi inceleme yolu olmak üzere dörde ayrılmaktadır (Belir, 2021).

1.1.7.2.1. GSMH Yaklaşımı

Dolaylı ölçme yöntemlerinden ilki GSMH yaklaşımıdır. GSMH yaklaşımında gelir, harcama ve üretim yöntemleri ile elde edilen veriler karşılaştırılmaktadır. Dolayısıyla bu yöntemlerle hesaplanan GSMH rakamları arasındaki fark kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin büyüklüğü göstermektedir. GSMH yaklaşımında hata riski her zaman söz konusu olmaktadır. Siyasi sebeplerle ya da matematiksel hatalar nedeniyle hatalı sonuçlar elde edilebilmektedir (Belir, 2021). Bu durum da kayıt dışı ekonomi tahminlerinin hatalı olmasına neden olmaktadır.

1.1.7.2.2. İstihdam Yaklaşımı

Dolaylı ölçme yöntemlerinden ikincisi istihdam yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda nüfus, sivil iş gücü arzı ve istihdamın yıllar içerisindeki gelişimini gösteren veriler kullanılarak hesaplama yapılmakta ve kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Sarılı, 2002). İş gücü ve istihdam verileri eşit bir düzeyde olmaz ise kayıt dışılık söz konusu olmaktadır. Diğer bir deyişle iş gücü / nüfus oranı sabitken istihdam / nüfus oranı azalır, burada kayıt dışı ekonomi söz konusu olmaktadır (Öğünç ve Yılmaz, 2000). Bu yöntemde yarı zamanlı personelin süresi ve sosyal gelişimi dikkate alınmaz. Dolayısıyla bu, istihdam yaklaşımının dezavantajıdır.

1.1.7.2.3. Parasalci Yaklaşım

Parasalci yaklaşım, bireylerin işlem hacmine ve para talebine bakılarak kayıt dışı ekonomiyi tespit etmeye çalışan yöntemdir. Bu yaklaşım, bankalar aracılığı ile yapılan işlemleri takip etmektedir. Böylece bireylerin hesap hareketleri takip edilerek elde edilen bulgulara bakılmakta ve kayıt dışı ekonomi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bireyler bu durumdan kurtulmak için alışverişlerini nakit olarak yapabilmektedir. Bu yüzden bunun tespiti zorlaşmaktadır (Mammadov, 2022). Bu bağlamda parasalci yaklaşım üçe ayrılmaktadır (Sarılı, 2002). Bunlar; sabit oran yaklaşımı, işlem hacmi yaklaşımı ve ekonometrik yaklaşımdır.

1.1.7.2.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı

Parasalci yaklaşımın bir türü olan sabit oran yaklaşımının diğer adı basit parasal yaklaşımdır. Bu yaklaşımda kayıt dışı faaliyetlerin genelde nakit olarak yapıldığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla çek gibi diğer ödeme araçları kullanılmamaktadır (Sugözü, 2010). Bunun dışında paranın dolaşım hızı, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu gerçekçi bir varsayım olmamaktadır (Belir, 2021).

1.1.7.2.3.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Parasalci yaklaşımın bir türü olan işlem hacmi yaklaşımı; Fiege (1979) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda nakit, çek ve poliçe gibi değişik ödeme araçlarının kullanılabilmesi varsayılmıştır. Yıllar içerisinde gerçekleşen tüm işlemler milli gelire oranlanarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak Fiege'nin yaklaşımında işlem hacmi miktarını hesaplamak oldukça zordur. Ayrıca bu yöntemde paranın dolaşım hızının, kayıtlı ekonomide ile kayıt dışı ekonomide aynı olmadığı varsayılmıştır (Belir, 2021).

1.1.7.2.3.3. Ekonometrik Yaklaşım

VitoTanzi (1980) tarafından geliştirilen ekonometrik yaklaşıma göre, vergilerin uygulandığı durumdaki nakit para talebinden vergilerin uygulanmadığı durumdaki nakit

para talebinin çıkarılıp paranın dolaşım hızının eklenmesi ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır (Işık ve Acar, 2003). Bu yöntemde paranın dolaşım hızı, kayıtlı ekonomide ve kayıt dışı ekonomide aynı olarak kabul edilmiştir (Sarılı, 2002).

1.1.7.2.4. Vergi İnceleme Yaklaşımı

Dolaylı ölçme yöntemlerinden dördüncüsü vergi inceleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bazı mükellefler gelirlerini beyan dışı bırakmaktadır. Bunun sonucunda elde edilen veriler ışığında tespit edilen matrah farkları incelenerek kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergi Mükelleflerinin beyan ettiği gelirler ile inceleme yetkisine sahip kişilerce elde edilen matrah farkları, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan verilerdir. Toplam matrah ve elde edilen matrah farklarına oranlanır ve matrah farkı oranı bulunmuş olur. Matrah farkı oranına ise, ortalama vergi yükü ve GSMH toplamları eklenir ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve GSMH içindeki payı hesaplanmış olur (Kök ve Şapçı, 2006).

1.1.8. Kayıt Dışı Ekonomide Kayıt Dışı İstihdamın Yeri

Kayıt dışı istihdamın kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almasından dolayı kayıt dışı istihdamın ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kayıt dışı istihdamdan bahsetmeden önce istihdam kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

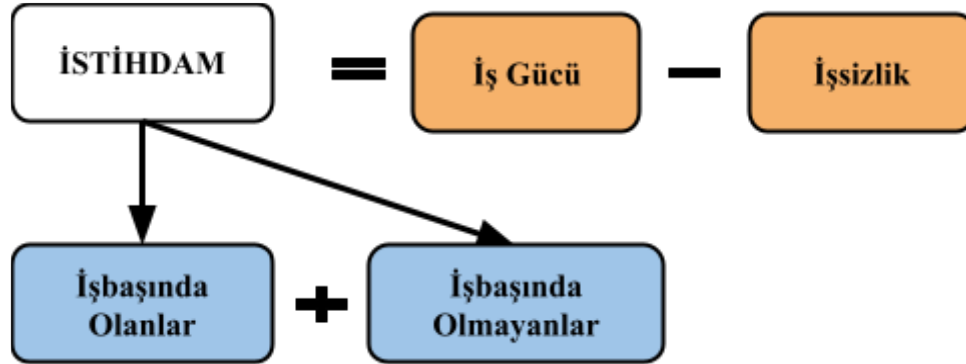
1.1.8.1. İstihdamın Tanımı

Pek çok ülkede istihdam önemli bir sorundur. Özellikle Türkiye’de kamu ve özel sektörde beyaz yakalı olarak istihdam edilmesi gereken üniversite mezunu pek çok genç, ya asgari ücret karşılığı mavi yakalı olarak çalışmakta ya da iş bulamamaktadır. Dolayısıyla genç işsizlik sorunu giderek artmakta ve istihdam da önemli bir sorun haline gelmektedir. Bundan dolayı öncelikle İstihdam kavramını tanımlamak yerinde olacaktır.

Literatürde istihdam kavramının birçok tanımı yapılmıştır. İstihdamın dar anlamı ve geniş anlamı bulunmaktadır. Dar anlamda istihdam; emeğin, üretim sürecini yerine getirebilmek amacıyla çalıştırılmasını ifade etmektedir. Geniş anlamda istihdam ise emek, sermaye,

toprak ve girişimcilik faktörlerinin tümünün üretimde yer almasını ifade etmektedir (Sümer, 2007; Milliyet, 2020). Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “bir bireyin bir işte veya görevde kullanılması ve çalıştırılması” olarak ifade edilen istihdam, emeğin üretimde kullanılmak üzere yönlendirilmesi olarak nitelendirilebilir.

Şekil 4. İstihdam Kavramı

Kaynak: (TÜİK (2020)'den derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4’de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’na göre istihdam, iş başında olanlar ve iş başında olmayanların oluşturduğu çalışma çağındaki nüfusu ifade etmektedir. İş başında olanlar; ücretli çalışan, maaşlı çalışan, yevmiyeli çalışan, kendi hesabına çalışan, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kişilerdir. İşbaşında olmayanlar ise; işi ile bağlantısı devam eden çalışanlardır. Ancak çalışanlar farklı sebeplerden ötürü işinin başında bulunmamaktadır Bunlar kendi hesabına çalışanlar ve işveren olarak çalışanlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2020).

Bir ülkede mal ve hizmet talebinde yaşanacak herhangi bir artış, istihdamın artmasına neden olmaktadır. Bir ülkenin ürettiği mal ve hizmete olan talep arttıkça dış ticarete rekabet edebilirlik artmaktadır. Böylece kâr elde etmek için üretimi artırmak isteyen işletmeler, daha fazla iş gücü talep etmektedir. Buna bağlı olarak istihdam artmaktadır.

1.1.8.2. Kayıt Dışı İstihdam

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik yönden gelişim sorunları yaşanmaktadır. Ekonomide yaşanan siyasi sorunlar, ekonomiye olan güvensizlikler, çalışma ve yaşam koşullarında

yaşanan olumsuzluklar gibi pek çok faktör kayıt dışı ekonomiye neden olmaktadır. Ekonomik yönden yeterince gelişememe durumunun ortaya çıkmasından kaynaklı olarak ülkelerde kayıt dışı ekonomi giderek artmaktadır.

Günümüz ülkeleri ekonomik gelişmenin sağlanması durumunda kayıt dışı ekonominin azalacağına yönelik beklenti içerisindeyken beklentilerin tersi yönünde sonuç ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi; az gelişmiş ülkelerde yapısal bir sorun olarak yaygınlaşmıştır (Kapar, 2006).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) kayıt dışı istihdamı “saklanmış istihdam” olarak ifade etmektedir. Bu tanıma göre kayıt dışı istihdam; “yasadışı nitelikte olmayan ancak bir ya da birden fazla resmi makama bildirilmemiş istihdam” olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2004). Yine Tekeli (1982), kayıt dışı istihdam yerine marjinal istihdam (kesim) kavramını kullanmıştır. Ona göre, az gelişmiş ülkelerde tarım dışı sektörlerde yeterli istihdam sağlanamamaktadır. Özellikle kırdan kentlere göç edilmesi nüfusu artırdığı için sektörlerde yeterli istihdamın olmaması işsiz sınıfını artırmaktadır. Tekel, ülkelerdeki bu olumsuz koşullara rağmen toplumsal buhranların oluşmama nedenini marjinal kesime bağlamaktadır. Bu bağlamda istihdam ve işsizlik ile ilgili araştırmalarda bu kavrama da yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Tekeli, 1982).

1.1.8.3. Kayıt Dışı İstihdamın Tarihsel Gelişimi

Kayıt dışı sektör kavramı ilk olarak gelişmekte olan ülkelerde yer alsa da zamanla gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Özellikle 1970’li yıllarda önem kazanmaya başlamış olan bu kavram, pek çok araştırmalara konu edilmiştir (Hart, 1973). Kayıt dışı sektör kavramı ilk kez 1971 yılında John Hart tarafından bir konferansta “kendi alanında çalışma” anlamını içerir şekilde nitelendirilmiştir. 1972 yılında ise Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO)’nün yayınladığı Kenya Raporu’nda kayıt dışı istihdam kavramı “kayıt dışı sektör” olarak kullanılmış ve kavramdan teorik olarak bahsedilmiştir (Selçuk, 2005). Özellikle savaş sonrası dönemde ülkeler yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan istihdam fazlası sorunu kayıtlı sektör tarafından giderilmemiş ve kayıt dışı sektör genişlemeye başlamıştır. Yine bu dönemde özellikle hızlı kalkınma politikaları önem kazanmıştır (Turgut, 2006).

1980'li yıllara gelindiğinde ise ekonomik krizlerin giderek artması ve ülkelerin dış ticarete rekabet edebilirlik bağlamında üstünlük sağlamak istemeleri, kayıt dışı sektör kavramının önem kazanmasına neden olmuştur (Orkun, 2007). Bu kavramın gelişimi ile birlikte ilk kez tarım dışı ekonomik faaliyetlerde kayıtlı ve kayıt dışı kavramları arasındaki ayrım ortaya konulmuştur (ILO, 2002).

Kayıtlı sektör yasalar tarafından düzenlenen ve kayıt altına alınmış istihdam faaliyetlerinin yer aldığı bir sektördür. Kayıt dışı sektör ise kayıtlı sektörün kabul etmediği, yasa ile düzenlenmeyen istihdam durumunun söz konusu olduğu ve geçimlik ekonomik faaliyetlerin yer aldığı bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kayıtlı sektörün zaman içerisinde kayıt dışılık sürecine girerek kayıt dışı sektörü oluşturduğu görülmektedir. Bu iki kavram birbirinden tamamen farklı değildir. Birbirleri arasında bağlantı söz konusudur. Bu bağlamda kayıt dışı sektör incelenirken özellikle istihdamın yapısında meydana gelen değişimlerle birlikte kayıt dışı istihdam kavramı da ortaya çıkmıştır. Çünkü daha önce yukarıda bahsedildiği üzere kayıtlı sektör istihdam fazlası problemini engelleyemediği için kayıt dışı sektör genişlemektedir. Kayıt dışı istihdam ise, kayıtlı sektörde faaliyet gösterse dahi, yasal standartların dışında yer alan, düzensiz, korumasız, güvencesiz tüm istihdam biçimlerini kapsamaktadır (Husmanns, 2004). Dolayısıyla kayıt dışı istihdam, kayıt dışı sektör içerisinde yer almaktadır ve bu sektör içerisinde gelişim göstermektedir.

1.1.8.4. Kayıt Dışı İstihdamın Unsurları

Kayıtsızlık, yasal kuralların dolanılması, istatistiksel olarak ölçülemezlik, iş sürelerinin belirsizliği, saklı ücret ve yetersiz koruma olmak üzere kayıt dışı istihdamı oluşturan altı tane unsur bulunmaktadır (Erdut, 2007).

1.1.8.4.1. Kayıtsızlık

Bir ülkenin ekonomik yapısında yaşanan kayıt dışı nitelikli faaliyetlerin yetkili makamlar tarafından kayıt altına alınmaması, o işlemin kayıt dışı nitelik taşıdığını göstermektedir. 1998 yılında Avrupa Topluluğu (AT) tarafından yayımlanan bildiriye, yasal nitelikte olan

ancak yetkili makamlara bildirilmeyen faaliyetlerin kayıt dışı olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Ancak bu faaliyetler kapsamı içerisinde yasadışı istihdam olarak nitelendirilen suç unsurlu faaliyetler dahil edilmemiştir (Erdut, 2007). Bu bağlamda tanımlamadan da anlaşıldığı üzere kayıt dışı istihdam yasal nitelikli olup yetkili makamlara bildirilmeyen faaliyetleri içermektedir. Ancak yasadışı faaliyetleri kapsamamaktadır.

1.1.8.4.2. Yasal Kuralların Dolanılması

Kayıt dışı istihdam, yasal kuralların dışında yer alan faaliyetleri içermektedir. Yani ortaya çıkan bu faaliyetlerin çoğu, devletin düzenleyici ve denetleyici kurumlarının kapsamı dışında yer almaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı istihdam faaliyetleri yasal kurallar içerisinde yer almamaktadır (Kapar, 2003). ILO, Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kayıt dışı sektör ile ilgili faaliyetler hakkında bir yaklaşım geliştirmiş ve kavramın tanımlamasını yapmıştır. Bu tanımlamaya göre kayıt dışı sektör ya yasal düzenlemelerin dışında kalmaktadır ya da işletme ve çalışanların gerçekleştirdiği faaliyetleri az bir şekilde kapsamaktadır (Trebilcock, 2005).

1.1.8.4.3. İstatistiksel Olarak Ölçülemezlik

Kayıt dışı istihdam, düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların faaliyet alanı dışında kaldığı için bu konu hakkında güvenilir bilgilere ulaşmak oldukça zordur. Bu istihdam türü kayıtlı sektör dışında yer aldığı ve kayıt dışı olduğu için kavramın istatistiksel olarak ölçümü oldukça zordur. Bu bağlamda kayıt dışı istihdamı ölçmede birçok yöntem olsada en iyi ölçme yöntemi, iş gücünün sayılması yöntemidir. Bu yöntem arz ve talep yönünden iş gücü piyasalarına ait bilgilerin karşılaştırılması şeklinde yapılmaktadır (Erdut, 2007).

1.1.8.4.4. İş Sürelerinin Belirsizliği

Günümüz ekonomik düzen içerisinde istihdam faaliyetleri, kayıtlı istihdam sürecinden uzaklaşarak kayıt dışı istihdama doğru yönelmektedir. Mevsimlik ve part-time işler, evden yürütülen işler ve geçici nitelikli çalışmalar gibi her türlü çalışmalar kayıt dışı istihdam faaliyeti içerisinde yer alan standart dışı ve atipik çalışma türleridir. Kayıt dışı istihdamda yer alan bireyler, bağımsız olarak ya da kendi hesabına çalıştığı için çalışma süresi ve

dinlenme dönemleri belirsizdir. Bu durum çalışanlar için olumsuzluk meydana getirmektedir (Erdut, 2007). Bu nedenle kayıt dışı istihdamda çalışanların iş süreleri belirsizdir. Bu çalışanlar yasalar tarafından da korunmamaktadır.

1.1.8.4.5. Yetersiz Koruma

Kayıt dışı sektörde yer alan işverenler ve kayıt dışı sektörde istihdam edilen işçiler yasalar ve sosyal koruma düzenlemeleri tarafından yeterince korunmamaktadır. Kayıt dışı sektörde yer alan çalışanların gelir düzeyleri SGK primlerini ödemede yetersiz kalmaktadır. Çünkü çalışanlar gelirlerin çoğunu beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi gereksinimlerini gidermekte kullanmaktadır (Erdut, 2007). Bu nedenle çalışanlar sosyal korumadan yoksun kalmaktadır. Günümüzde özellikle küreselleşme olgusunun gelişmesi ile birlikte niteliksiz iş gücünün çoğu kayıt dışı sektöre yönelmektedir. Yine küreselleşmenin artması küçük ölçekli işletmelerin küresel rekabette yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Böylece işletmeler, iş gücü alımında kayıt dışı istihdama yönelmektedir.

1.1.8.4.6. Saklı Ücret

Saklı ücrette asgari ücretin bir kısmı işçilere peşin ödenmektedir. Kayıt dışı istihdamda çalışanların ücretleri el altından ödendiği için yapılan bu işlem SGK'ya bildirilmemektedir. Bu durum saklı ücret olarak nitelendirilmektedir. Saklı ücret özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Kayıt dışı sektörde çalışanlara verilen ücret, el altından verildiği ve yasal mercilere bildirilmediği için kayıt dışı olarak kalmaktadır (Erdut, 2007). Saklı ücret, kayıt dışı faaliyetler sonucunda elde edilmiş olarak kabul edilmektedir. Kayıt dışı istihdam edilen bireylerin gelirleri çok düşüktür. Dolayısıyla sigorta primlerini yatırmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle bireyler sosyal güvenceden yoksundur.

İKİNCİ BÖLÜM

ASGARİ ÜCRET: AMACI, UNSURLARI VE TESPİT YÖNTEMLERİ

2.1. Asgari Ücret

İşçilerin çalışmaları karşılığında aldıkları para, ücret olarak nitelendirilmektedir. Bir ödemenin ücret sayılabilmesi için bir çalışma karşılığında alınması ve para ile yapılmış olması gerekmektedir (Kolay İk, 2022). Devlet tarafından belirlenen ve ülke içerisindeki en düşük ücret düzeyi olarak nitelendirilen ücrete ise asgari ücret denilmektedir (Çalgan, 2007). Asgari ücretin, ülkeler ve bireyler için son derece önemli bir sorun olmasından dolayı ayrıntılı bir şekilde incelenmesi yerinde olacaktır.

2.1.1. Ücretin Tanımı ve Unsurları

İktisatta ücret emeğin fiyatı, sosyal politikada ücret emeğin geliri, iş hukukunda ücret ise hizmet sözleşmesinin temel ögesi anlamında kullanılmaktadır (Korkmaz, 2003). Türkiye Cumhuriyeti (T.C) Anayasasının 55/1'inci maddesine göre; ücret, emeğin karşılığı olarak ifade edilmektedir. 4857 sayılı İş Kanununun 32/1'inci maddesine göre ise bir kişinin yaptığı iş karşılığında ona ödenen tutara ücret denilmektedir (Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, 2013).

İş gücü, üretim sürecinde yer almakta ve bunun karşılığında gelir elde etmektedir. Bu gelire ücret denilmektedir. Ücret, ilk başlarda işveren ve işçi arasında serbest iradeyle belirlenmiştir. Daha sonra zaman içinde bu sistemin olumsuz yönleri görülmüş ve ücretin düzenlenip korunması gerektiğine karar verilmiştir (Çalgan, 2007). Gelir vergi kanununun 61. maddesine göre işverene tabi ve bir işyerine bağlı olarak çalışanlara, hizmeti karşılığı

verilen paraya ücret denilmektedir (Gelir Vergisi Kanunu, 1960). Bu tanımdan yola çıkıldığında ücretin üç unsuru olduğu görülmektedir.

İşverene Tabi Olma: işverene tabi olmak; çalışanların, işverenin emir ve direktifleri doğrultusunda hareket etmesini ifade etmektedir. (Özbalcı, 1998). Çalışanın işverene bağlılığı, fiili olabilmekte ya da kanun, tüzük, yönetmelik ve sözleşmelerle saptanmaktadır (MuhasebeNews, 2017).

Belli Bir İşyerine Bağlı Olma: İşyerine bağlılık, hukuki bir bağlılıktır. Dolayısıyla bir hizmetin fiili olarak bir işyerinde gerçekleşmesi şart değildir (MuhasebeNews, 2017; Gelir Vergisi Kanunu, 1960).

Hizmetin Karşılığı Olarak Bir Ödemenin Yapılması: Ancak bir hizmetin karşılığında ödeme yapılmalıdır. Ödeme; nakit ve kıymetli eşyalarla yapılabilir ya da para ile ölçülebilen menfaatlerle yani ekonomik değeri olan haklarla yapılabilir (Özbalcı, 1998; MuhasebeNews, 2017).

2.1.2. Asgari Ücretin Tanım ve Kapsamı

Literatürde aynı anlamı içeren farklı farklı asgari ücret tanımı bulunmaktadır. Asgari ücret minimum ücret olarak ifade edilmektedir. Yani kayıtlı ekonomide çalışanlara verilen en düşük ücrettir. Asgari ücret; ücretlerin belli bir düzeyde tutulması ve çalışanların, insanca yaşama imkanına sahip olması için devlet tarafından belirlenen ve çalışanlara ödenen en düşük ücret miktarıdır (Çalgan, 2007). Asgari ücret, çalışanın ve ailesinin iyi bir şekilde yaşamasını sağlayacak, insanların onurunu koruyacak, bilimsel, objektif yöntemler ve güvenilir veriler kullanılarak belirlenen taban ücretini ifade etmektedir (Türk-İş, 2007). Dolayısıyla yasal olarak, kayıtlı sektörde istihdam edilen çalışanlara bu taban ücretin altında ücret ödemek mümkün olmamaktadır. Ancak maalesef kayıt dışı sektörde istihdam edilen çalışanlar, yasal düzenlemeler tarafından korunmadığı için ve kayıtlı çalışan olmadıkları için asgari ücretin altında ve daha zor şartlarda çalıştırılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde asgari ücret, en düşük hayat standardını göstermektedir. Bu ülkeler kalkınma sürecinde olduğundan; bu ülkelerde, enflasyon ve işsizlik problemi giderek artan

bir seyir izlemektedir. Kamu otoritesinin denetleme işlevinin yetersizliği, cezaların eksikliği veya caydırıcılığının azlığı, istihdam sistemindeki sorunlar ve sektörlerdeki koordinasyon yetersizliği az gelişmiş ülkelerde asgari ücret düzenlemelerindeki kısıtları oluşturmaktadır (Watanabe, 1976). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)'nin 23/3. maddesine göre; asgari ücretin, çalışanların kendisine ve ailesine karşı iyi bir yaşam sağlayacak şekilde adil ve elverişli bir ücret olması gerekmektedir (İnsan Hakları Derneği, 1999).

2.1.3. Asgari Ücretin Ekonomik Etkileri

Asgari ücret uygulaması, ücretler genel seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak işletmelerin maliyetleri yükselmektedir. Maliyetleri yükselen ve rekabette güçlük çeken işletmeler, satış fiyatlarında artış yoluna gitmekte ya da üretimini azaltmaktadır. Bunun dışında eğer işletmeler fiyatları sabit tutarsa, bu durum diğer faktör gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla asgari ücret artışı, işverenin işçi çıkarmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak iş bulmak zorlaştığı için çalışanların işsiz kalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede asgari ücret artışını sağlayacak gelir transferi, işsiz kalan bireylerden alınmış olmaktadır. Yani işsiz kalan bireyler bu yükü çekmektedir (Zaim, 1974).

Asgari ücret düzeyindeki artış, yurtiçi piyasasında mal satan küçük ölçekli işletmelerin maliyetlerini artırdığı için işletmeler bu artışı fiyatlarına yansıtmak zorunda kalmaktadır. Bu durum enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Maliyet artışını fiyatlarına yansıtamayan işletmeler ise zarar etmekte ve kapanma kararı alabilmektedir. Buna bağlı olarak işsizlik artmaktadır (Eğilmez, 2015).

2.1.4. Asgari Ücretin Tarihsel Gelişimi

Asgari ücretin tarihsel gelişimi; dünya ülkelerinde asgari ücret uygulamasının ortaya çıkışı ile Türkiye'de asgari ücret uygulamasının ortaya çıkışı ve gelişimi olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

2.1.4.1. Dünya Ülkelerinde Asgari Ücret Uygulamasının Ortaya Çıkışı

Asgari ücret, ilk kez 15-16. yüzyılda İsviçre’de ev sanayisinde uygulanmıştır (Gül Yücel, 2019). 1890’lı yıllarda Avustralya ve Yeni Zelanda’da endüstriyel uyuşmazlıkların önlenmesi ve çözümünde kullanılmıştır (ILO, 1981). 1894’te Yeni Zelanda’da asgari ücreti uygulayan ilk ülkedir. Ondan sonra 1896’da Avustralya’nın Victoria Eyaleti, 1909’da Birleşik Krallık asgari ücreti uygulamıştır. Bunun yanı sıra 1990 sonrası dönemde pek çok gelişmekte olan ülkede de asgari ücret uygulaması görülmüştür. Bunlar; Çin (1994), Güney Afrika (1997), Brezilya (2005), Rusya (2007), Malezya (2013), Cape Verde (2014), Myanmar (2015), Macao (2016) ülkeleridir (ILO, 2016).

Amerika Birleşik Devletleri’nde asgari ücret, 1900’lü yılların başında kadın ve çocuklar açısından önem kazanmıştır. Buna karşın 1923 yılında ABD Yüksek Mahkemesi asgari ücret uygulamasını anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. 1938 yılında Roosevelt döneminde federal asgari ücret sistemine geçilmiştir. 1941 yılında ABD Yüksek Mahkemesi, asgari ücret uygulamasının Anayasaya uygunluğuna yönelik karar almıştır. Sovyetler Birliği (SSCB)’nde 1917 yılında Sosyet (Ekim) Devrimi’nin yaşanmasıyla birlikte hükümet kararnamesi ile asgari ücret uygulaması kabul edilmiştir (BirGün, 2020). Hindistan, Pakistan vb. ülkelerde de asgari ücret uygulaması kullanılmaya başlanmıştır. Ulusal düzeyde ilk asgari ücret ise 1960 yılında Hollanda’da, 1970 yılında Fransa’da ve 1980 yılında İspanya’da kullanılmıştır (BirGün, 2020; ILO, 2016).

2.1.4.2. Türkiye’de Asgari Ücret Uygulamasının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Asgari ücret ile ilgili ilk uygulamalar Selçuklu ve Osmanlı devletinde görülmüştür. Selçuklu ve Osmanlı’da bulunan “ahi örgütleri” çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeler yürütmüştür. Bu örgütler, toplumun ekonomik ve sosyal dengesinin sağlanması için fiyatlara müdahale etmiştir. Ayrıca gelir dağılımında adaletin sağlanması için çalışmıştır. 1806 yılında Osmanlı’da ücretlerin asgari sınırları konusunda ilk düzenleme bir fermanda yer almıştır (Tunç 1868). Osmanlı’dan sonra 1833–1840 yılları arasında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa, emek istihdamını yükseltmek için bir ücret komisyonu kurmuştur. Bu komisyonda işçi temsilcileri ile işveren temsilcileri yer almıştır.

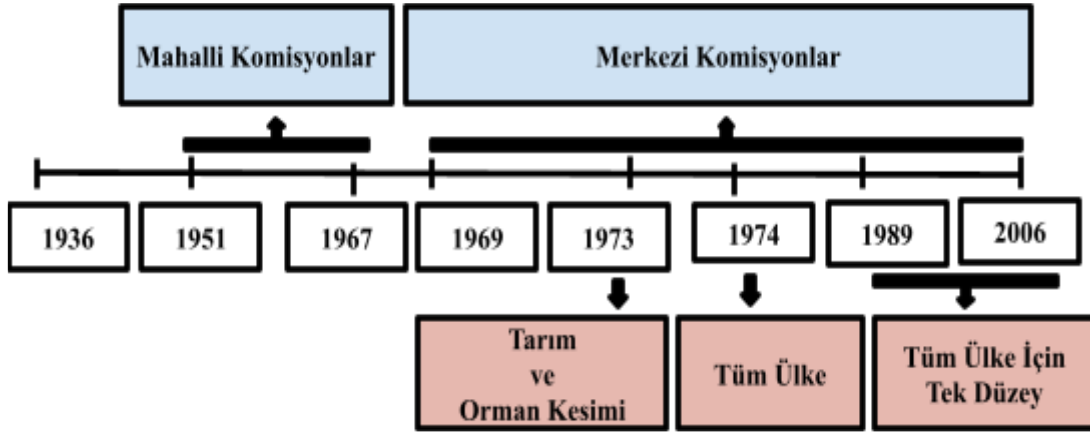
Komisyon; ücretleri, arz ve talebe bağı olarak haftalık belirlemiştir (Makal, 1997; Korkmaz ve Avsallı, 2012).

Kurtuluş Savaşı döneminde 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümeti kömür ocaklarında çalışan işçiler için asgari ücret belirlemiştir (Petrol-İş,1985). Türkiye’de yasal asgari ücretin belirlenmesi durumuna ilk kez 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde değinilmiştir (Kutal, 1969). Asgari ücretle ilgili ilk yasal düzenleme 1936 tarihli 3008 sayılı kanun ile yapılmış olsa da asgari ücretin tespiti, ilk olarak 1951 yılında başlamıştır (Korkmaz, 2004; Üçışık, 2010).

1928 yılında ILO, “26 sayılı Asgari Ücret Belirleme Yöntemleri ile İlgili Sözleşme” adlı sözleşmeyi kabul ederek uluslararası bir ölçüt belirlemiştir (ILO, 3 Temmuz 1973). 1936 yılında Türkiye’de asgari ücret, kavramsal olarak ilk kez 3008 sayılı İş Kanununda yer almıştır. Türkiye sözleşmeyi 1973 yılında imzalamış; 1974 yılında da onaylamıştır (BirGün, 2020; Bianet, 2004). 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu ve 2004 yılında kabul edilen Asgari Ücret Yönetmeliği ile Türkiye’de ilk kez asgari ücretin tanımı yapılmıştır (Yolvermez, 2020).

1982 Anayasasının kabul edilmesi ile niteliksel ve kavramsal olarak asgari ücret, anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasanın 55 (2) maddesinde adil ücretten bahsedilmiştir. Buna göre; “Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.” hükmüne yer verilmiştir. Anayasanın 55(3) maddesinde "Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur." hükmü ile sosyal ve ekonomik koşulların öneminden bahsedilmiştir (Korkmaz ve Avsallı, 2012).

Şekil 5. Türkiye’de Asgari Ücret Mevzuatının Tarihsel Gelişimi

Kaynak: (Yılmaz, 2005)

Şekil 5’de Türkiye’de 1936-2006 yılları arasında asgari ücret mevzuatının tarihsel gelişimi gösterilmiştir. 1951-1967 yılları arasında asgari ücret, mahalli komisyonlar tarafından belirlenmiştir. Ancak bu şekilde gerçekleştirilen uygulamanın asgari ücretten beklenen sonuçları ortaya çıkarmadığı görülmüştür. 1967 yılında 931 sayılı İş Kanunu ve 1968 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği ile mahalli komisyonların asgari ücreti belirleme görevine son verilmiştir. Bunun yerine merkezi komisyonlar oluşturulmuştur. 1969-1973 yılları arasında asgari ücret, sanayi sektörü için belirlenmiştir. 1973 yılında tarım ve orman sektöründe çalışanlar için farklı asgari ücret belirlenmiştir. 1969-1974 yılları arasında merkezi komisyonları, asgari ücreti bölgesel olarak belirlemiştir. 1974 yılında ise ulusal asgari ücret belirlenmiştir. 1989 yılından itibaren Türkiye’de ülke geneli için tek asgari ücret uygulanmaya başlanmıştır (Yılmaz ve Terzi, 2006).

2.1.5. Asgari Ücretin Önemi

Asgari ücret, çalışanın emeğinin getirisi (gelir kaynağı) ve işveren için maliyet unsurudur. Devlet için asgari ücret ise, vergi gelirinin elde edilmesinin ve gelirden adaletin sağlanmasının bir aracıdır. Bu nedenle asgari ücret, büyük öneme sahiptir (Rakıcı ve Vural, 2011; Küçük, 2016).

Asgari ücret, çalışanların faydasını maksimize edebilmek için yüksek belirlenmeli, işverenin maliyetini minimize etmek için ise düşük belirlenmelidir. Bu nedenle çalışan ve işveren arasında bir pazarlık süreci ortaya çıkmaktadır. Ancak çalışanın işveren karşısında pazarlık gücü yetersizdir. Çünkü çalışan mevcut işini kaybetmekten korkmaktadır. Bu nedenle bu süreçte devletin müdahalesi gerekmektedir (Yılmaz ve Terzi, 2006). Devlet, asgari ücrete müdahale ederken çalışanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin asgari geçim koşullarının iyileşmesini sağlamak ve gelirin yeniden dağılım sürecinin iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla hareket etmelidir.

Asgari ücret uygulaması, yoksulluk sınırında ya da bu sınırdan daha düşük ücret alan çalışanların ortalama ücretlerinde artış sağladığı için yoksulluğun azalmasını desteklemektedir. örneğin asgari ücretin uluslararası alanda karşılaştırılmasıyla ilgili yapılan araştırmalarda asgari ücret uygulamasının kadın, erkek, yaşlı ve genç çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Aktan ve Vural, 2002). Çalışanına, rakip işletmelere göre daha yüksek ücret ödeyen işletmeler dezavantajlı konuma düşmektedir. Bu durum işletmeler arasında ücret düzeyinin düşürülmesine yönelik rekabete yol açmaktadır. Yine bu durum çalışanları olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle devlet tarafından asgari ücretin belirlenmesi, işletmeler arasındaki haksız rekabeti önlediği için çalışanı korumaktadır. Böylece çalışanlar güvence altına alınmaktadır (Gerek, 1999).

Az gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı çok yüksek olduğu için yoksulluk artmaktadır. Bu nedenle iş bulmakta zorlanan bireyler, çok düşük ücretlere çalışmaya razı olmaktadır. İşverenler, ücretler üzerinde oynama yapmakta ve ücretleri istediği şekilde belirlemektedir. Bu durumda asgari ücret uygulamasının kullanılması, bir nebze de olsa işverenlerin ücretlerde oynama eğilimini düşürmektedir (Türkiye Devrimci İşçi Sendikası, 2010). Ancak asgari ücret uygulama yönetmeliğinin getirilmesi ile birlikte kayıt dışı istihdamda artış yaşanmaya başlamıştır. İşletmenin maliyetlerinin artmasına bağlı olarak çalışanına asgari ücret ödemek istemeyen işverenler, kayıt dışı sektöre yönelmektedir. Dolayısıyla işverenler kayıtlı istihdam yerine kayıt dışı istihdamda daha düşük ücretlere işçi çalıştırmaktadır.

Asgari ücretin artırılması, reel satın alma gücünde artış sağlayacağından istihdamın bundan olumlu etkileneceği görüşü savunulmaktadır (Akın, 2010). Ancak günümüzde asgari ücretin aşırı artması kayıtlı istihdamın azalmasına kayıt dışı istihdamın artmasına neden olmaktadır. Ayrıca aşırı asgari ücret artışı işletmelerin işçi çıkarmasına da neden olmaktadır.

2.1.6. Asgari Ücretin Unsurları

Asgari ücreti meydana getiren unsurlar dört başlıktan oluşmaktadır. Bunlar aşağıda yer almaktadır.

2.1.6.1. Asgari Ücretin Normal Bir Çalışma Günü Karşılığı Olması

Asgari ücret, normal bir çalışma gününün karşılığıdır. Bu durumda kısmi olarak çalışanlar işverenlerinden tam asgari ücret talebinde bulunamamaktadır. Dolayısıyla kısmi süreli çalışan işçi, çalıştığı süre kadar ücret almaktadır. Tam süreli çalışan işçi ise asgari ücret almaktadır (Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 1994).

2.1.6.2. Asgari Ücretin, Zorunlu İhtiyaçların Asgari Düzeydeki Karşılığı Olması

Gıda, barınma, giyinme, sağlık, ulaşım ve kültür gibi ihtiyaçlar; zorunlu ihtiyaçlardır. Asgari ücret uygulaması ile bunların "asgari düzeyde" karşılanması gerekmektedir. 1951 yılındaki yönetmelikte normal bir yaşama düzeyi esas alınmışken daha sonra asgari düzeyi esas alınmıştır. Asgari ücret, günlük güncel fiyatlar üzerinden hesaplama yapılarak belirlenmektedir (Korkmaz ve Avsallı, 2012). Çünkü enflasyon oranlarının yüksek olduğu ülkelerde fiyatlar artış gösterebilmektedir. Fiyatlarda yaşanan artış ise tüketicinin alım gücünü azaltmaktadır. Dolayısıyla asgari ücretli çalışanın geliri, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamada yeterli gelmemektedir (Akgül, 2016).

2.1.6.3. Çalışan ve Ailesinin İhtiyaçlarının Esas Alınması

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre; herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır, her türlü sosyal koruma ile desteklenmiş, adil ve elverişli bir ücrete hakkı olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla asgari ücret, çalışan ve ailesinin ihtiyaçlarını sağlamalı ve insanca yaşamayı desteklemelidir (Akin, 2010). Bu nedenle Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve sosyal devlet ilkesi gereği asgari ücret belirlenirken sadece çalışanın değil, ailesinin de ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde belirlenmelidir. Ancak Maalesef, 1951 yılından itibaren Türkiye'de asgari ücret uygulamasında, sadece işçinin ihtiyaçları için asgari ücret belirlenmektedir (Korkmaz ve Avsallı, 2012).

2.1.6.4. Çalışana Ödenen En Düşük Ücreti Oluşturması

Asgari ücret, çalışana ödenen en düşük ücrettir. Buna göre işveren çalışana, bu ücret düzeyinden daha düşük bir ücret veremez. Çünkü asgari ücret, ücretin özgür bir şekilde belirlenemeyeceği bir durumu ifade etmektedir (Demircioğlu ve Centel, 2003). Asgari ücret uygulamasının gelmesiyle birlikte işverenlerin çalışanlarına, belirlenen asgari ücretten daha düşük ücret ödenemeyeceği yönünde yönetmelik düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye uymayan işletmelere cezai yaptırım uygulanmaktadır (Korkmaz ve Avsallı, 2012). Çalışanlara ödenecek ücret miktarının en alt sınırı belirlenirken çeşitli bilimsel veriler dikkate alınmaktadır. Böylece çalışanların insani bir yaşam sürmesi amaçlanmaktadır. Bu bilimsel veriler genellikle TÜİK istatistik veri portalından alınmaktadır.

2.1.7. Asgari Ücret Tespitinin Amaçları

Asgari ücret; çalışma şartlarını iyileştirmeyi, işletmelerin büyümesine yardımcı olmayı ve ulusal gelir dağılımında adaleti sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun dışında ILO, kabul ettiği sözleşmeler veya kararlar ile çalışanların çok düşük ücretle çalıştırılmasını önlemeyi amaç edinmiştir (Gerek 1999). Belirlenen bu amaçlar doğrultusunda asgari ücret tespiti sağlanmaktadır. Asgari ücret uygulaması, işverenler tarafından istihdam edilen çalışanlara sosyal yönden asgari yaşam düzeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Yine asgari ücret; gelir

dağılımında adaleti sağlamayı, emeğin sömürülmesini ve haksız rekabeti önlemeyi hedeflemektedir (Korkmaz 2003).

2.1.7.1. Asgari Ücret Tespitinin Genel Amaçları

Asgari ücret tespitinin; uygun asgari ücret düzeyini sağlama, işçinin geçimini sağlayacak düzeyde olma ve ani ücret düşmelerine karşı korunma olmak üzere üç genel amacı bulunmaktadır.

2.1.7.1.1. Uygun Asgari Ücret Düzeyini Sağlama

Az gelişmiş ülkelerde niteliksiz iş gücü, uygun olmayan şartlar altında çalıştırılmaktadır. Bu ülkelerde işçilerin refah düzeylerini yükseltmek ve onlar için en uygun gelir düzeyini sağlamak genel amaçlardan bir tanesidir (Rakıcı ve Vural, 2011). Az gelişmiş ülkelerde nüfus artışı yüksektir. Bu nedenle emek piyasasında aşırı arz fazlalığı oluşmakta ve işverenler bu durumu kendi lehlerinde kullanmaktadır. Çünkü bu ülkelerde işsizlik fazla olduğundan asgari ücretinde altında çalışmaya razı olan işçiler olacaktır. Bunu önlemek için en uygun asgari ücret düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir (Karamızrak, 2019).

2.1.7.1.2. İşçinin Geçimini Sağlayacak Düzeyde Olması

Bir ülkede belirlenen asgari ücret düzeyinin işçinin geçimini sağlamasına yardımcı olacak bir düzeyde olması gerekmektedir. Dolayısıyla asgari ücret düzeyi tespit edilirken ülkenin güncel enflasyon ve fiyat seviyeleri ile güncel verileri dikkate alınmalıdır (Karamızrak, 2019).

2.1.7.1.3. Ani Ücret Düşmelerine Karşı Korunması

Küresel ekonomik kriz ve gerileme dönemlerinde ücret seviyeleri ani düşüş yaşamaktadır. Ücret seviyesinde yaşanan bu düşüşü engellemek asgari ücretin önemli amacıdır (Arabacı, 2007). Bu neden asgari ücret uygulaması son derece önemlidir.

2.1.7.2. Asgari Ücret Tespitinin Özel Amaçları

Asgari ücret tespitinin; ücret politikası aracı olması, haksız rekabeti önleme, eşit işe eşit ücret, gelir dağılımında adaletin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, insan onuruna yaraşır düzeye getirme ve emeğin sömürülmesinin önlenmesi olmak üzere yedi özel amacı bulunmaktadır.

2.1.7.2.1. Ücret Politikası Aracı Olması

Sosyal adalet ilkesi gereği gelirin adil bir şekilde dağılması ve ücret seviyelerinin dengeli olması, ücret politikasının temel hedefidir. Ücret seviyesinin bir politika aracı olarak dengeli belirlenmesi durumunda çalışanların hayat standardı yükselerek kişi ile ailesinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılanmış olur (İLKE ve İGİAD, 2015).

2.1.7.2.2. Haksız Rekabeti Önleme

Kayıt dışı faaliyetlerde bulunan işverenler, kayıt dışı istihdam yoluyla sigortasız ve asgari ücretten daha düşük ücretlere işçi çalıştırmaktadır. Böylece vergi yükünden kurtulmakta ve üretim maliyetleri düşmektedir (Kaleli ve Karaca, 2019). Yaşanan bu durum, kayıtlı faaliyetlerde bulunan işverenlerin, kayıt dışı olarak düşük ücretle işçi çalıştıran işverenler karşısında rekabet imkânlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Böylece bu ülkelerde haksız rekabet ortamı oluşmaktadır. Dolayısıyla işçilere ödenen bu ücret farklılıkları verimlilik farkları ile giderilebilirse bir sıkıntı teşkil etmeyebilir. Ancak bazen ücret farkları karşısında verimlilik farklarının yetersiz kaldığı durumlar görülmektedir (Gövdere vd. 2013). Dolayısıyla kayıtlı faaliyetlerde bulunan işverenlerin maliyetleri yükseleceği için rekabet gücü zayıflamaktadır. Bu bağlamda asgari ücret uygulaması sayesinde en düşük ücret düzeyi belirlenmiş olur ve kayıtlı sektördeki işverenler ve işçiler bir nebze de olsa korunmuş olur.

2.1.7.2.3. Eşit İşe Eşit Ücret

Az gelişmiş ülkelerde kadınlar ve erkekler aynı işi yapmasına rağmen kadınlar daha düşük ücret almaktadır. Bunun nedeni kadınların verimliliklerinin düşük olması değil, ataerkil

toplumlarda erkeğin evin geçimini sağlamakla sorumlu olmasıdır. Asgari ücret uygulaması, cinsiyet gözetmeksizin eşit işe eşit ücret prensibini uygulamayı amaçlamaktadır (Karamızrak, 2019).

2.1.7.2.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımının adil olmadığı ve zengin ile fakir arasındaki gelir uçurumlarının olduğu ülkelerde çatışma artmakta ve ekonomik-siyasal istikrar bozulmaktadır. Düşük asgari ücret alan çalışanlar, insanca bir yaşam süremediği gibi zorunlu ihtiyaçlarını da karşılayamaz duruma gelmektedir. Bu durum sosyal düzenin bozulmasına; hırsızlık, ahlaksızlık ve suç oranlarının artmasına neden olmaktadır (Dinler, 2005). Bu nedenle devlet, asgari ücreti belirlerken ülkenin güncel durumunu göz önünde bulundurmalı; güncel enflasyon ve güncel fiyatları dikkate alarak asgari ücreti belirlemelidir.

2.1.7.2.5. Yoksulluğun Azaltılması

Gelirin daha adaletli bir şekilde dağıtılması, yoksulluğun azalmasını ve suç oranlarının düşmesini sağlamaktadır. Böylece mülkiyet haklarının korunması ve toplumda fırsat eşitliğinin sağlanması kolay olmaktadır. Bu gelişme, asgari ücretle çalışan ya da daha düşük gelire sahip bireylerin ve ailelerinin sosyal ve ekonomik hayattan dışlanması engellenmektedir. Dolayısıyla bu gelişme, demokrasinin toplumdaki gelişiminin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Şenses 2003). Bu çerçevede gelirin daha adil bir şekilde dağıtılması, toplumsal refahın ve huzurun sağlanmasını desteklemektedir. Böylece toplumdaki yoksulluk azalmakta ve toplumsal adalet artmaktadır.

2.1.7.2.6. İnsanca Yaşamayı Sağlayacak Bir Düzeye Getirme

Asgari ücret; çalışan ve ailesi için uygun bir hayat standardı sağlayacak, yoksulluğu azaltacak ve adil gelir dağılımını sağlayacak düzeye getirilmelidir. Ancak bu sağlınırsa toplumsal eşitsizlik azalır ve toplumsal sınıf farklılığı ortadan kaldırılır. Bundan dolayı en uygun asgari ücret düzeyinin tespit edilmesi bir zorunluluktur. Ancak bu sayede, çalışanlar hem zorunlu hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilir. Bu nedenle bireylerin yaşamını kolaylaştıracak bir ücret düzeyinin tespit edilmesi büyük önem arz etmektedir (Akın 2010).

2.1.7.2.7. Emeğin Sömürülmesinin Önlenmesi

Günümüzde kapitalizm neredeyse tüm dünyada uygulanmakta olan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizmde emek bir sömürü aracıdır. Bu nedenle emeğin sömürülmesini engellemek için devletin birtakım politikalar yürütmesi gerekmektedir. Devletin; çalışan ve ailesinin insanca yaşamasına olanak sağlayacak bir asgari ücret politikası uygulaması gerekmektedir. Ancak devlet bunu tam olarak sağlayamamaktadır. Çünkü asgari ücret politikası, beklenen hedeflere ulaşmayı sağlayamamakta ve emek sömürüsüne karşı kalıcı bir çözüm olmamaktadır (İLKE VE İGİAD, 2015). Yine de bir nebze de olsa ücretlerin çok düşük seviyeye düşmesini engellemektedir. Ancak çalışana iyi bir refah düzeyi sağlamada yeterli değildir.

2.1.8. Asgari Ücretin Tespit Yöntemleri

Asgari ücret; yasal düzenlemeler, sosyal ve ekonomik faktörler, işverenlerin ödeme gücü ve enflasyon gibi faktörler dikkate alınarak tespit edilmelidir (Ar, 2007). Dolayısıyla asgari ücretin tespit edilmesi sürecini etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bu faktörler asgari ücret tespitini zorlaştırmaktadır. ILO'ya göre asgari ücret tespiti; çalışan ve ailesinin ihtiyaçları, ülkenin genel ücret düzeyi, hayat pahalılığı ve bu pahalılıktaki değişiklikler, sosyal güvenlik hakları, diğer sosyal grupların yaşam standartları, ekonomik faktörler olmak üzere altı ilkeye bağlıdır (Şeker ve Küçükbayrak, 2012). Bu kapsamda asgari ücretin tespitine ilişkin pek çok yöntem bulunmaktadır. Aşağıda ulusal asgari ücret ve bölgesel asgari ücret olmak üzere iki temel asgari ücret tespit yöntemi incelenecektir (Küçük, 2016).

2.1.8.1. Ulusal Asgari Ücret

Ulusal asgari ücret, tüm ülke genelinde uygulanan ve hiçbir farklılık gözetmeksizin bütün işçileri kapsayan bir tespit yöntemidir. Ulusal asgari ücret, kamu otoritesi tarafından tespit edilmektedir. Bu süreç; hükümet, işçi ve işveren temsilcileri ile sendikalar arasında müzakere yapılarak tespit edilmektedir (Rutkowski, 2003). Gelişmiş ülkelerde sendikalaşma ve toplu pazarlık faaliyetleri gelişmiştir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde ulusal asgari ücret uygulanması daha kolaydır (Kaçanoğlu, 2009). Özellikle Avrupa Birliği (AB)'nde ulusal asgari ücret uygulaması kullanılmaktadır.

2.1.8.2. Bölgesel Asgari Ücret

Bölgesel asgari ücret, ülke içerisinde yer alan heterojen bölgelerde farklı şekilde uygulanan asgari ücret yöntemidir. Bu nedenle homojenlikten uzak olmaktadır. Bölgesel asgari ücret yönteminde asgari ücret tamamen bölgedeki yetkili merciler tarafından tespit edilmektedir. Bölgesel asgari ücret yöntemi, Japonya ve Çin gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Endonezya'da da bu yöntem uygulanmaktadır. Bölgesel asgari ücretin uygulanmasının nedenleri üçe ayrılmaktadır (Korkmaz vd., 2013):

- Coğrafi yapıların büyüklüğü ve bu yapılar arasındaki farklılıkların bulunması gibi nedenler, farklı karar alma süreçlerini meydana getirmektedir. ABD, Hindistan, Endonezya ve Meksika ülkeleri buna örnek verilebilir. Yine ülke içerisinde yaşanan siyasal olaylar da farklı karar alma süreçlerini meydana getirmektedir.
- Bölgesel olarak nüfus farklılıklarının yaşanması ve bazı bölgelerde istihdam sağlayacak yatırımların olmaması durumunda uygulanır.
- Sendikalaşma ve toplu pazarlık uygulamalarının kullanıldığı ekonomik sistemlerde bu yöntem kullanılmaktadır. Bu çerçevede bölgesel asgari ücret yöntemi; mesleki ve işkolu esasına göre aşağıda iki başlıkta incelenmektedir.

2.1.8.2.1. İş kolu ve Sektörel Bazlı Asgari Ücret

Bu yöntem, işkolu ve sektörler arası verimlilik farkı varsa uygulanmaktadır. Gelişmiş bölgelerde sektörlerin gelişimi iyi olduğu ve üretim artışı yüksek olduğu için verimlilik yüksektir. Ancak az gelişmiş bölgelerde sektörler gelişmediği ve üretim artışı az olduğu için verimlilik düşüktür. Dolayısıyla bölgeler arası gelişmişlik farklarına bağlı olarak asgari ücret farklı belirlenmektedir. Az gelişmiş ülkelerin belirli bölgelerine ait iş kolu ve sektörlerde ücretler düşük oranda belirlendiği için de bu yöntem uygulanmaktadır. Ayrıca bu yöntemin uygulandığı ülkelerde sendikalaşma oldukça düşüktür. Bu yöntem; Avusturya, Danimarka, İtalya, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerde uygulanmaktadır (Eurostat (2012)'den akt. Şeker ve Küçükbayrak, 2012).

2.1.8.2.2. Mesleki Asgari Ücret

Bazı ülkelerde, işe ya da mesleğe bağlı olarak asgari ücret uygulaması değişiklik göstermektedir. Örneğin meslek sayısının fazla olduğu yerlerde mesleki asgari ücret yöntemi uygulanmaktadır. Kosta Rika başta olmak üzere Kolombiya, İspanya, Lüksemburg ile bazı Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde mesleki asgari ücret yöntemi uygulanmaktadır (Foguel vd., 2001). Bunun dışında Fransa'da ve Fransa'nın sömürgesinde olan Benin, Brundi, Kamerun, Çad, Gabon, Mali, Moritanya, Ruanda, Senegal, Togo ve Zaire'de de mesleki asgari ücret yöntemi uygulanmaktadır (Akgül, 2014).

2.1.9. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılması: Asgari Geçim İndirimi

Kişilerden ve kurumlardan kanunla belirlenen şekilde kamusal hizmetlerin yapılabilmesi amacıyla devlet tarafından alınan paraya vergi denilmektedir (İşbaşı, 2020). Vergi, kamusal hizmetlerin finansmanında kullanılan ve karşılıksız olarak alınan devlet geliridir. Verginin karşılıksız olması, devletin vergi ödeyene karşı herhangi bir faydada bulunmadığını ifade etmektedir (Çiçek, 2018). Bu ifade, verginin toplumda bir yük olarak algılanmasına neden olmaktadır (Pehlivan, 2012). Vergi yükü iki anlamı içerir şekilde tanımlanmaktadır. Mikro açıdan vergi yükü, mükellefin ödediği toplam verginin mükellefin gelirlerine oranıdır. Makro açıdan vergi yükü ise toplam ödenen vergilerin GSMH'ye oranıdır (Rakıcı ve Vural, 2011; Çiçek, 2018).

Çalışan ve ailesinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan zorunlu ihtiyaçların karşılanması amacıyla vergi dışı bırakılan tutara asgari geçim indirimi denilmektedir (Herekman, 1976; Çiçek, 2018). Asgari Geçim İndirimi (AGİ), işçinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yapılan indirimlerdir. AGİ devlet adına işveren tarafından çalışanına ödenmektedir. AGİ işverenin gelir vergisinden düşülmektedir (Multinet UP Editör, 2021).

Asgari geçim indirimi, dar anlamda asgari geçim indirimi ve geniş anlamda asgari geçim indirimi olmak üzere iki anlama gelmektedir. Dar anlamda asgari geçim indirimi, çalışan ve ailesinin fizyolojik ihtiyaçlarının giderilebilmesi için gerekli tutarı ifade etmektedir. Geniş anlamda asgari geçim indirimi ise çalışan ve ailesinin fizyolojik ihtiyaçları ile sosyal

ihtiyaçlarının giderilebilmesi için gerekli tutarı ifade etmektedir (Saraçoğlu, 2007; Çiçek, 2018). Asgari geçim indirimi, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamakta kullandıkları bir miktar gelirin vergi dışı bırakılması hedefine yönelik bir düzenlemedir (Biyani, 2007). Asgari geçim indirimi, Türkiye'de 1950-1986 yılları arasında farklı adlar ile uygulanmıştır. Asgari geçim indirimi 01.01.1986 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak 01.01.2008 tarihinde yeniden yürürlüğe girmiştir (Erkuş, 2008).

2.1.9.1. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Etkileri

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması durumunda birtakım etkiler ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler; işveren ve çalışan açısından mali, sosyal ve ekonomik olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Çiçek, 2018).

2.1.9.1.1. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Mali Etkileri

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması durumunda vergi mükellefi olan bazı işverenlerin, tanıdıklarını kendi işyerinde çalışıyormuş gibi göstererek yasal bir gider oluşturmasına neden olmaktadır. Bu durum devletin mali olarak vergi kaybına uğramasına neden olmaktadır. Yine asgari ücretin vergi dışı bırakılması, işletmelerin üretim maliyetlerini düşürdüğünden işverenler, çalışanlarını asgari ücretle sigortalatmaya yönelmektedir ve dolayısıyla bu durum SGK için prim kaybı ortaya çıkarmaktadır (Pürsünlerli, 2003).

2.1.9.1.2. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Sosyal Etkileri

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, çalışanlar arasında sosyal eşitsizliğe neden olmaktadır. Çalışanların bir kısmının vergi ödeyip diğerinin vergiden muaf tutulması ya da vergi ödememesi, adaletsizliğe neden olmaktadır. Bundan dolayı aynı konumdaki mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesi gerekir (Erginay, 2010). Dolayısıyla asgari ücretliden vergi alınmıyorsa aynı gelir düzeyine sahip vergi mükelleflerinden de vergi alınmaması gerekir.

2.1.9.1.3. Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Etkileri

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, çalışanların net ücretleri ile brüt ücretleri arasındaki farkı düşürmektedir. Yine asgari ücretin vergi dışı bırakılması, işletmelerdeki üretim maliyetlerinin azalmasını ve işletmelerde istihdamın artmasını sağlamaktadır. Ancak asgari ücret uygulaması, kayıt dışı ekonominin genişlemesine sebep olmaktadır.

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, çalışanların net ücretlerinde artış meydana getirmektedir. Net ücretin artması tüketim harcamalarını artırmaktadır. Bu harcamalardaki artışı dengeleyecek bir artışın olmaması fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır (Samuelson, 1987). Yaşanan bu durum asgari ücretli kesim için olumsuzluk meydana getirmektedir (Üstünel, 1990).

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması ile birlikte işçilerin net asgari ücret düzeyinde artış meydana gelmektedir. Net asgari ücret düzeyinde yaşanan bu artış, iç piyasa talebini artırdığı için ekonomik büyümeyi de artırmaktadır. Ekonomik büyümenin artması yeni iş fırsatlarının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZ: E7 ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Araştırmanın bu bölümünde, ilk olarak kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret ilişkisi incelenecektir. Daha sonra E7 ülkeleri üzerinde ilgili değişkenlerin gelişimi incelenecektir. Ondan sonra sırasıyla literatür incelemesi yapılacak, asgari ücret ile kayıt dışı ekonomi ilişkisinin ekonometrik analizi gerçekleştirilecek, panel veri analizinin aşamaları hakkında bilgi verilecektir. Son olarak, analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilecek ve politika yapıcılara önerilerde bulunulacaktır.

3.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi

Ülkelerde yaşanan ekonomik krizler, yoğun işsizliğin ve istihdam yetersizliğinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum ülkelerde nitelikli (vasıflı) iş gücünün, asgari ücret düzeyinde çalıştırılmasının önünü açmaktadır (Euronews, 2020). Dolayısıyla bu ülkelerde nitelikli bireyler, hak ettikleri değeri görememekte ve emeklerinin karşılığını alamamaktadır. Bu durum gelir dağılımında adaletsizliği artırmaktadır. Bunun dışında nitelikli iş gücünün asgari ücretle çalıştırılması, asgari ücretle çalışan sayısının da artmasına neden olmaktadır.

Ülkelerde asgari ücret düzeyinin yüksek olması, işverenler açısından nitelikli işçi çalıştırmanın maliyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle işverenler niteliksiz (vasıfsız) ya da kayıt dışı işçi çalıştırmaya yönelmektedir. Dolayısıyla bir ikame durumu söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak kayıt dışı istihdamın giderek yükselmesi veya kısmi kayıt dışılığın artması gibi sebeplerden ötürü asgari ücretle çalışan sayısının tespiti zorlaşmaktadır (Yolvermez, 2020).

Asgari ücretin yüksek olması, kayıt dışına yönelme olasılığını artırmaktadır. Çünkü asgari ücret düzeyi yükseldikçe kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren işverenlerin maliyetleri yükselmektedir. Dolayısıyla bu işverenler, maliyetlerini düşürebilmek için işçi çıkarma yolunu tercih etmektedir. Böylece işsizlik oranı artmaktadır. Bu durumda kayıt dışı işçi çalıştırmak, bu işverenleri vergi ödeme zorunluluğundan kurtarmaktadır. Bu nedenle işletmeler kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Ancak kayıt dışı faaliyetler kayıt altına alınamadığı için ekonominin gerçek boyutunu görebilmek mümkün olmamaktadır (Karaca, 2016). Ayrıca kayıt dışı ekonomide yer alan işverenler, rekabet üstünlüğü elde etmiş olmaktadır. Ancak bu haksız bir durumdur. Çünkü kayıtlı ekonomide yer alan işverenler; sigortalı olarak işçi çalıştırmaktadır. Ayrıca bu işverenler yasalara saygılı ve vergi bilinci yüksek kimseler olduğundan vergisini eksiksiz ödemektedir. Bu durumda bu işverenler, daha fazla maliyete katlanmak durumunda kalmaktadır. Böylece bu işverenler rekabet güçlüğüne yanında gelir kaybı da yaşamaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi arttıkça haksız ve adaletsiz kazanç yükselmekte, devletin vergi gelirleri azalmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin giderek yaygınlaşması, gelir dağılımındaki adaletin sağlanması bakımından birtakım güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Böylece ülkelerdeki yoksulluk artmakta ve refah düzeyi azalmaktadır. Dolayısıyla devlet, bireyleri korumak için asgari ücret düzeyi yükseltmek zorunda kalmaktadır. Asgari ücrette yaşanan bu artışlar, kayıtlı ekonomide istihdam edilme olasılığını düşürmektedir. Kayıtlı ekonomide istihdam oranının düşmesi, kayıt dışı ekonomiye yönelimi artırmaktadır.

Nüfusun giderek arttığı bölgelerde bireyler, çok boyutlu ve çeşitli faaliyetlerde yer almaktadır. Bu bölgelerde kayıt dışı ekonominin gerçek büyüklüğünün tespit edilme olasılığı düşmektedir. Bundan dolayı ekonomiye uygulanan maliye politikaları, beklenen etkiye sahip değildir (Önder 2001; Yılmaz, 2006).

Asgari ücret üzerinden sosyal güvenlik primi, gelir vergisi, işsizlik sigortası gibi kesintilerin yapılması asgari ücretli çalışanın, işverene maliyetini artırmaktadır. Böylece işverenler asgari ücretin üzerinde ücret alan çalışanlarını, asgari ücret düzeyinden SGK'ya bildirmektedir. Bu eksik ücret bildirimini, kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca SGK istatistiklerinde asgari ücretli çalışan sayısı artmış görünmektedir (Aslan, 2019).

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, asgari ücret düzeyinin üzerinde ücret alan bireylerin, işverenler tarafından asgari ücretli gibi gösterilmesine yol açabilmektedir (Kutsal, 2011). Özellikle emekli olan bireyler çalışmaya devam ettikleri zaman bu bireylere, asgari ücretten daha az ücret verilebilmektedir veya bu bireylere açıktan ödemeler yapılabilmektedir. Dolayısıyla asgari ücretin vergi dışı bırakılması, kayıt dışı istihdama yol açmaktadır (Çiçek, 2018). Ayrıca asgari ücretin vergi dışı bırakılması, bütçe üzerinde mali bir yük ortaya çıkarmaktadır. Çünkü devletin en büyük gelir kaynağı vergilerdir (Yavilioğlu vd. 2023).

3.2. E7 Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücretin Gelişimi

E7 ülkelerinin İngilizcede karşılığı “emerging 7”dir. Emerging 7, gelişmekte olan yedi ülkeyi ifade etmektedir. E7 ülkeleri; Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Endonezya, Türkiye, ve Meksika’dan oluşmaktadır. Bu ülkeler son 20 yıl içerisinde büyük gelişmeler göstermiştir. Bu ülkelerin hepsi G20 üyeleri içerisinde yer almaktadır. E7 ülkelerinin, gelecekte G7 ülkeleri kadar güçlenebileceği öngörülmektedir. Önemli bir mali denetleme şirketi olan Pricewaterhouse’un raporunda, 2050 yılında E7 ülkelerinin toplam ekonomik büyüklüğünün 137.8 trilyon dolar; G7 ülkelerinin büyüklüğünün ise 69.2 trilyon dolar olacağı öngörülmüştür (Yalçınkaya, 2017). Dolayısıyla Pricewaterhouse raporuna göre, E7 ülke ekonomilerinin büyüklüğünün G7 ülkelerini geçeceği yönünde tahminler öngörülmüştür. Bu kapsamda aşağıda 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerinde kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret değişkenlerin gelişimi incelenecektir.

3.2.1. E7 Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi

Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi, %20-%50 aralığında gözlemlenmektedir. Özellikle Hindistan gibi ülkelerde %600'lere kadar çıktığına tanık olunmuştur (Mavral, 2001). Brezilya’da ülke ekonomisinin %50’sini kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin oluşturduğu iddia edilmektedir (Monash, 1990). 2015 yılında Endonezya’da İşçi Sosyal Sigortalar Kurumu, İş gücü Sosyal Güvenlik Kurumuna (BPJS) dönüştürülmüştür. BPJS’de, kayıtlı ve kayıt dışı sektörde çalışan vatandaşlar ve 6 aydan fazla çalışan yabancılar yer almaktadır. Ayrıca BPJS’de, iş kazası garanti programı, ölüm sigortası, yaşlılık ikramiyesi, yaşlılık aylığı gibi sosyal sigorta programları uygulanmaktadır. Bağımsız çalışanlar ise kayıt dışı sektör kapsamında sistemde yer almaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Kayıt dışı ekonomi ülkeler için önemli bir sorundur. Bu nedenle E7 ülkelerinde kayıt dışı ekonominin son yıllardaki gelişimini incelemek yerinde olacaktır. World Bank (2023)'dan alınan en sonki 2017 ve 2018 yıllarına ait verileri göre; Brezilya'da, 2017 ile 2018 yılında kayıt dışı ekonomi aynı kalmıştır. Çin'de 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.17 oranında azaldığı görülmektedir. Hindistan'da 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.31 oranında azaldığı görülmektedir. Türkiye'de 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.35 oranında azaldığı görülmektedir. Meksika'da 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.15 oranında azaldığı görülmektedir. Rusya'da 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.14 azaldığı görülmektedir. Endonezya'da 2017 yılından 2018 yılına gelindiğinde kayıt dışı ekonominin %0.25 oranında azaldığı görülmektedir.

Tablo 1. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Kayıt Dışı Ekonomi

E7 Ülkeleri	Kayıt Dışı Ekonomi %						
	Brezilya	Çin	Hindistan	Türkiye	Meksika	Rusya	Endonezya
1999	35.86	14.90	23.62	32.45	30.09	39.06	19.34
2000	36.02	14.51	23.39	31.88	29.91	39.54	19.19
2001	35.91	14.14	23.16	31.70	29.69	39.77	19.04
2002	36.03	13.77	22.95	31.43	29.57	39.95	18.85
2003	36.02	13.38	22.67	31.14	29.39	40.16	18.68
2004	36.23	12.98	22.30	30.77	29.39	40.43	18.50
2005	36.28	12.57	21.80	30.32	29.19	40.66	18.25
2006	36.21	12.22	21.27	29.68	29.05	40.64	18.02
2007	36.00	11.90	20.70	29.10	28.80	40.60	17.90
2008	35.74	11.57	20.19	28.65	28.54	40.42	17.69
2009	35.42	11.18	19.70	28.23	28.17	40.06	17.43
2010	35.14	10.80	19.27	28.19	28.34	40.22	17.27
2011	34.81	10.44	18.85	28.06	28.08	40.33	17.03
2012	34.47	10.10	18.46	27.74	28.11	40.36	16.74
2013	34.14	9.78	18.14	27.39	27.99	40.32	16.47

2014	33.95	9.48	17.84	27.13	27.86	40.36	16.23
2015	33.74	9.21	17.57	26.70	27.75	40.33	15.95
2016	33.47	8.95	17.27	26.23	27.63	40.24	15.74
2017	33.37	8.72	16.96	25.91	27.52	40.23	15.53
2018	33.37	8.55	16.65	25.56	27.37	40.09	15.28

Kaynak: (World Bank, 2023; Elgin, C., M. A. Kose, F. Ohnsorge, ve S. Yu, 2021).

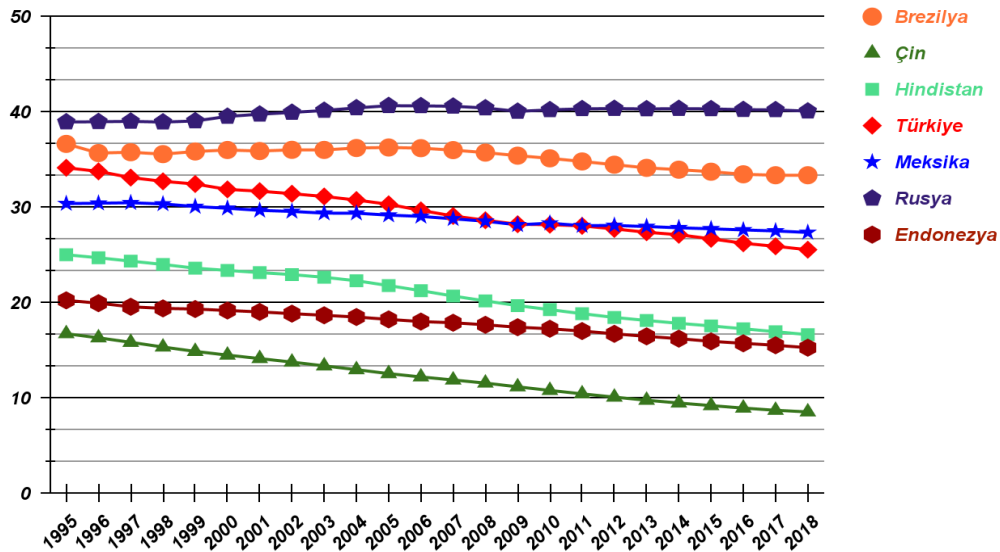
Tablo 1’de E7 ülkelerinde 1999-2018 yılları arasında yıllık kayıt dışı ekonomi verileri yer almaktadır. Buna göre:

- Brezilya’da için 1999 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %35.86 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise yıllık kayıt dışı çıktı %33.37’e düşmüştür. Brezilya’da kayıt dışı çıktı düzeyi %33-37 aralığında değerler almıştır. 1999-2018 yılları arasında kayıt dışı ekonomide dengeli bir düşüşün yaşandığı söylenebilir.
- Çin’de için 1999 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %14.90 iken 2018 yılına gelindiğinde %8.55’e gerilemiştir. 1999 yılından 2018 yılına kadar kayıt dışı çıktı düzeyi dengeli bir şekilde azalmıştır. Bu durum Çin’de kayıtlı ekonominin azaldığını göstermektedir.
- Hindistan’da 1999 yılında yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %23.62 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılına gelindiğinde ise yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %16.65’e gerilemiştir. Çinde kayıt dışı çıktı düzeyi %17-25 aralığında değerler almıştır. Ayrıca kayıt dışı ekonomide dengeli bir azalışın olduğu görülmektedir.
- Türkiye’de 1999 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %32.45 iken, 2018 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %25.56’ya gerilemiştir. Türkiye’de 1999 yılından 2018 yılına kadar kayıt dışı ekonomide dengeli bir düşüş olduğu görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin ortalama %25-34 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik araştırmalar 2014 yılında hız kazanmıştır. 2014-2018 yılları arasında Kalkınma Bakanlığı, Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planını hazırlamıştır. Kayıt dışı ekonominin azaltılabilmesi için uzun dönemli ekonomik istikrarın ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gerekmektedir. Yine enflasyon, işsizlik ve istihdam

sorunlarının da iyileştirilmesi, ekonomik verimliliğin artırılması ve rekabet edebilme gücünün yükseltilmesi gerekmektedir (Teyyare, 2018).

- Meksika’da 1999 yılında yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %30.09 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılında ise yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %27.37’ye gerilemiştir. Meksika’da 1999 yılından 2018 yılına kadar kayıt dışı ekonomide dengeli bir düşüş gözlemlenmiştir.
- Rusya’da 1999 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %39.06 iken 2018 yılına gelindiğinde %40.09’a yükselmiştir. 1999 yılından 2018 yılına kadar kayıt dışı çıktı düzeyinde dalgalanma yaşandığı görülmektedir. Rusya’da kayıt dışı çıktı düzeyinin %38-40 aralığında değerler aldığı görülmektedir.
- Endonezya’da 1999 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi %19.34 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılı yıllık kayıt dışı çıktı düzeyi ise %15.28 olarak hesaplanmıştır. Endonezya’da kayıt dışı çıktı düzeyinin ortalama %15-20 aralığında değerler aldığı görülmektedir. 1999 yılından 2018 yılına doğru kayıt dışı ekonomide ortalama olarak dengeli bir düşüş yaşanmıştır. Görüldüğü üzere, E7 ülkelerinde yıllık kayıt dışı ekonominin çok yüksek olduğu iki ülke, Rusya ve Brezilya’dır. Türkiye, Meksika ve Hindistan’da yıllık kayıt dışı ekonomi orta seviyelerdedir. Kayıt dışı ekonominin en düşük olduğu iki ülke ise Çin ve Endonezya’dır.

Grafik 1. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Kayıt Dışı Ekonomi (%)

Kaynak: (World Bank, 2023)’den alınarak grafik oluşturulmuştur.

Grafik 1’de E7 ülkelerinde yıllık kayıt dışı ekonominin yüzde değerleri verilmiştir. Grafiğe göre Rusya, kayıt dışı ekonominin en yüksek olduğu ülkedir. Rusya’dan sonra sırasıyla Brezilya, Türkiye, Meksika, Hindistan, Endonezya ve Çin gelmektedir. Grafikte bazı yıllarda Türkiye ve Meksika’nın kayıt dışı ekonomi değerlerinin kesiştiği görülmektedir. Bu durum Türkiye’de ve Meksika’da bu oranların çok yakın olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin en düşük olduğu ülkenin ise Çin olduğu görülmektedir.

3.2.2. E7 Ülkelerinde Asgari Ücretin Gelişimi

ILO (2007)’nin “Küresel Ücret Raporu”nda yer alan istatistiksel verilere göre, ücret eşitsizliği dünya çapındaki ülkelerin çoğunda artış göstermektedir. Daha adil bir gelir dağılımının sağlanabilmesi için nüfus arasındaki gelir eşitsizliğinin azaltılması gerekmektedir (Rodríguez vd., 2019). Bu bağlamda asgari ücret, farklı gelir grupları arasındaki ücret farklılıklarının azaltılmasında rol alan bir politika aracıdır.

Asgari ücret uygulamasının en önemli hedefi, gelir dağılımında adaleti sağlamak ve çalışanları yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan gelir düzeyinden daha düşük bir ücretle çalıştırılmasının önüne geçebilmektir. Bunun dışında asgari ücret uygulaması yoksulluk sınırında yer alan ya da bu sınırdan daha düşük ücret alan işçilerin ücretlerinde artış sağlayarak ülkede yoksulluğun azaltılmasında rol oynamaktadır (Aktan ve Vural, 2002). Ayrıca asgari ücret uygulaması, işverenlerin ücretler üzerinde istediği gibi oynaması durumunu azaltıcı bir uygulama olarak görülmektedir (Türkiye Devrimci İşçi Sendikası 2010). Bu kapsamda aşağıda E7 ülkelerinde asgari ücret uygulamalarına yer verilmiştir. Asgari ücret uygulamaları, gelişme sürecindeki E7 ülkeleriyle (Brezilya, Çin, Hindistan, Meksika, Türkiye, Rusya ve Endonezya) ilgili örnekler seçilerek incelenmiştir. Brezilya’da asgari ücret ulusal düzeyde uygulanmaktadır. Herhangi bir farklılık gözetmeksizin bütün çalışanları kapsayacak şekilde tespit edilen ücret, ulusal asgari ücret olarak adlandırılmaktadır (Küçük, 2016).

Çin’de asgari ücret uygulaması bölgedeki yetkili merciler tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer bir deyişle Çin’de asgari ücret, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından özerk bölgelerde ve illerde farklı oranlarda belirlenmektedir (Varkkey ve Korde, 2012). Dolayısıyla sektörel bazlı asgari ücret bulunmaktadır. Ancak ulusal asgari ücret uygulaması bulunmamaktadır. Çin’de asgari ücret belirlenirken, her bölge kendi ekonomik durumuna göre bir sınır tayin etmektedir. Bu sınırlar yerel hükümetlere sunulmaktadır.

Yerel hükümetler o bölge için asgari ücretin tespitini sağlamaktadır (Kurtcebe ve Horzum, 2018).

Hindistan'da asgari ücret düzeyi belli bir gruba uygulanmaktayken 1948 yılında asgari ücretle ilgili kanunla ülke geneline uygulanmaya başlanmıştır. Hindistan'da merkezi otoritenin asgari ücret düzeyini belirleme gücü bulunmaktadır. Asgari ücret; ulusal, bölgesel, sektörel, mesleki ve beceri düzeyine göre belirlendiği için sistemi karmaşık hale getirmektedir (Varkkey ve Korde, 2012). Hindistan'da altı kritere göre asgari ücret belirlenmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Kurtcebe ve Horzum, 2018).

1. Ailede her çalışan için üç tüketim maddesi,
2. Yetişkin bir Hindistanlının günlük 2700 kalori alabilecek kadar yemek yiyebilmesi,
3. Bir ailenin yılda belirli sayıda kıyafet alabiliyor olma durumu,
4. Kira ücretleri,
5. Elektrik, su, benzin gibi temel ihtiyaç giderlerinin asgari ücretin %20'sine denk gelmesi,
6. Sağlık, eğitim gibi ihtiyaçların asgari ücretin %25'ine denk gelmesi.

Meksika'da birden fazla asgari ücret uygulaması söz konusudur. Meksika'da hem bölgesel asgari ücret hem de 88 meslek kategorisine göre ayrı ayrı asgari ücret oranları belirlenmektedir. Ayrıca genel bir asgari ücret düzeyi de belirlenmektedir. Bu durum asgari ücret sistemini karmaşık hale getirmektedir (Küçük, 2016).

Türkiye'de 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanununda asgari ücret uygulamasına yer verilmiştir. Ancak 1950'li yıllara kadar uygulanmamıştır. 25 Ocak 1950'de Çalışma Bakanlığı, asgari ücreti belirleme görevini devralmıştır (Korkmaz, 2003). 1951 yılında ise uygulanmaya başlanmıştır (Talas, 1997). Bu dönemde asgari ücret mahalli düzeyde tespit edildiği için çok sayıda asgari ücret düzeyi ortaya çıkmıştır. 1968 yılında asgari ücretin tespiti merkezi komisyonlara bırakılmıştır. 1972 yılında ise asgari ücret uygulaması, tarım ve tarım dışı esasına göre belirlenmiştir. 01 Ağustos 1989'dan sonra asgari ücret, sanayi-tarım ayrımı yapılmadan ulusal düzeyde ve tek oranlı olarak uygulanmaya başlanmıştır. 2004 yılında asgari ücret yönetmeliği ile bütün iş kollarını kapsaması zorunlu hale getirilmiştir (Korkmaz, 2003; Akgeyik, 2007).

19 Ekim 2000’de hükümetin getirdiği yasaya göre Rusya’da asgari ücret; işçi sendikaları, işletme sahipleri ve yerel kuruluşlar arasındaki anlaşmalara bağlı olarak düzenlenmektedir. 01 Temmuz 2016’da Rusya’da asgari ücret, 7.800 Ruble yani yaklaşık 124 USD’dir (Kurtcebe ve Horzum, 2018).

Endonezya’da iki ayrı asgari ücret mevzuatı uygulanmaktadır. Yani asgari ücret, bölgesel asgari ücret ve mesleki-işkolu esaslı iki yöntem kullanılarak belirlenmektedir. Bu durum Endonezya’da birden fazla asgari ücret tespitine neden olmaktadır (Varkkey ve Korde, 2012).

Tablo 2. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Asgari Ücret

E7 Ülkeleri	Asgari Ücret (\$)						
	Brezilya	Çin	Hindistan	Türkiye	Meksika	Rusya	Endonezya
1999	900	579.6	-	2682	1176	40.8	181.2
2000	990	597.6	312	2280	1352.4	56.4	267.6
2001	919.2	631.2	297.6	1644	1425.6	184.8	308.4
2002	822	674.4	320.4	1998	1584	172.8	339.6
2003	936	674.4	334.8	2446.8	1454.4	235.2	468
2004	1066.8	790.8	454.8	3739.2	1405.2	300	580.8
2005	1478.4	849.6	466.8	4364.4	1480.8	339.6	615.6
2006	1930.8	963.6	454.8	4460.4	1616.4	486	627.6
2007	2342.4	1152	498	5336.4	1652.4	1078.8	789.6
2008	2715.6	1174.8	573.6	6089.4	1700.4	1110	877.2
2009	2791.2	1194	516	5341.2	1404	1636.8	919.2
2010	3478.8	1533.6	682.8	5970	1558.8	1711.2	960
2011	3909.6	1885.2	769.2	6141.6	1711.2	1882.8	1200
2012	3822	2162.4	672	6217.2	1582.8	1794	1352.4
2013	3774	2508	729.6	6501	1777.2	1962	1430.4
2014	3692.4	2676	700.8	6358.2	1827.6	1736.4	1528.8
2015	2842.8	2938.8	778.8	5686.2	1713.6	1174.8	986.4
2016	3025.2	2781.6	742.8	6543.6	1550.4	1342.8	1116

2017	3523.2	2938.8	843.6	5846.4	1417.2	1604.4	1200
2018	3133.2	3064.8	802.8	5043.6	1640.4	2137.2	1225.2

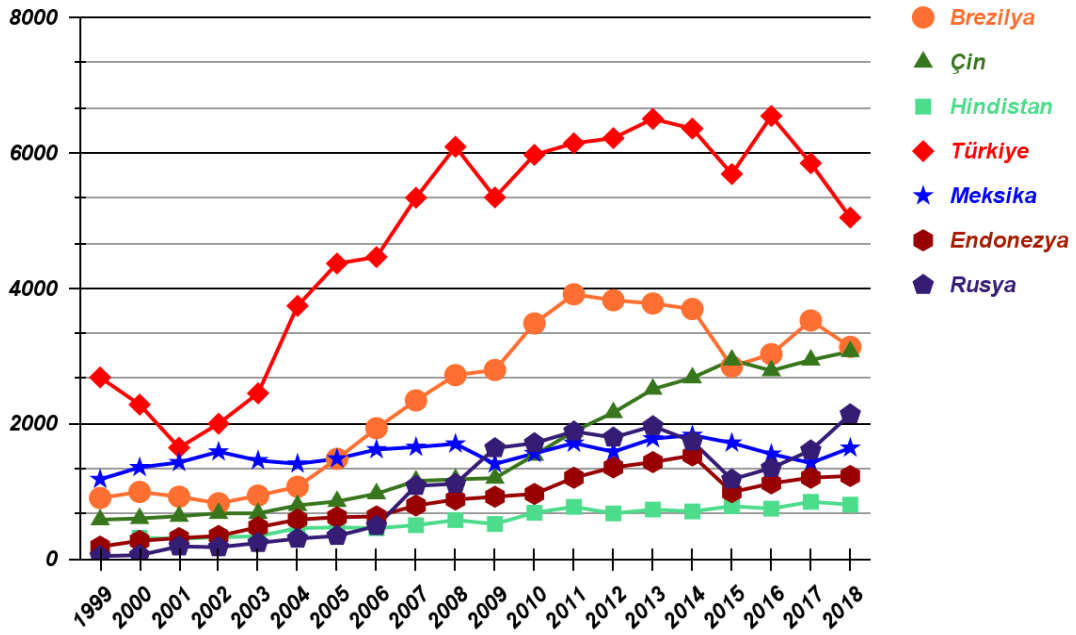
Kaynak: (<https://countryeconomy.com/national-minimum-wage>)'den alınarak tablolaştırılmıştır.

Tablo 2’de E7 ülkelerinde 1999-2018 yılları arasında yıllık asgari ücretin dolar(\$) cinsinden değerleri verilmiştir. Buna göre;

- Brezilya’da 1999 yılı yıllık asgari ücret düzeyi 900 \$, 2018 yılı asgari ücret düzeyi ise 3133.2 \$ olarak belirlenmiştir. Brezilya’da asgari ücrette yıllar itibariyle dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Ancak 1999 yılına göre 2018 yılındaki asgari ücret, daha yüksektir.
- Çin’de 1999 yılında yıllık asgari ücretin değeri 579.6 \$ olarak belirlenmişken 2018 yılında 3064.8 \$ olarak belirlenmiştir. Çin’de 1999 yılından 2018 yılına kadar asgari ücretin dengeli bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir.
- Hindistan’da 1999 yılında yıllık asgari ücret verilerine ulaşamadığı için ilk olarak 2000 yılı asgari ücret verisi alınmıştır. Hindistan’da 2000 yılı asgari ücret düzeyi 312 \$’dır. 2018 yılı asgari ücret düzeyi ise 802.8 \$’dır Hindistan’da 2018 yılındaki asgari ücret değerinin 2000 yılına göre daha yüksek düzeylerde seyrettiği söylenebilir.
- Türkiye’de 1999 yılı yıllık asgari ücret düzeyinin 2682 \$ olarak belirlendiği görülmektedir. 2018 yılında yıllık asgari ücret düzeyi ise 5043.6 \$ olarak belirlenmiştir. 1999-2018 yılları arasında Türkiye’de asgari ücretin dalgalanma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Buna rağmen 2018 yılı yıllık asgari ücret değeri 1999 yılına göre daha yüksek denilebilir.
- Meksika’da 1999 yılında yıllık asgari ücret düzeyi 1176 \$ olarak belirlenmiştir. 2018 yılına gelindiğinde ise asgari ücret düzeyi 1640.4 \$’a ulaşmıştır. 1999 yılından 2018 yılına kadar Meksika’da asgari ücrette dalgalanmaların yaşandığı söylenebilir. Yine de 2018 yılı yıllık asgari ücret düzeyi 1999 yılına göre yüksek belirlenmiştir.
- Rusya’da 1999 yılı yıllık asgari ücret düzeyi 40.8 \$’dır. 2018 yılı asgari ücret düzeyi ise 2137.2 \$ olarak belirlenmiştir. 1999 yılına göre 2018 yılı yıllık asgari ücret değerinin aşırı artmış olduğu söylenebilir.

→ Endonezya’da 1999 yılında yıllık asgari ücret düzeyi 181.2 \$ olarak, 2018 yılı asgari ücret düzeyi 1225.2 \$ olarak belirlenmiştir. Endonezya’da 2018 yılı yıllık asgari ücret değerinin 1999 yılına göre yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 2. 1999-2018 Yılları Arasında E7 Ülkelerinde Yıllık Asgari Ücret (\$)

Kaynak: (<https://countryeconomy.com/national-minimum-wage>)’den alınarak grafik oluşturulmuştur.

Grafik 2’de görüldüğü üzere, 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerinde dolar cinsinden yıllık asgari ücret değerleri verilmiştir. Grafiğe göre, yıllık asgari ücretin en yüksek belirlendiği ülke Türkiye’dir. Hindistan ise en düşük asgari ücret düzeyine sahiptir. Diğer ülkelerde asgari ücret düzeyi birbirine yakındır.

3.3. Literatür İncelemesi

Araştırmanın bu bölümünde kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret ilişkisini inceleyen araştırmalara yer vermektedir. Ancak bu konudaki araştırmalar oldukça azdır. Bunlara ek olarak ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH) ve enflasyon oranı değişkenleriyle ilgili araştırmalara da yer verilecektir.

Literatürde ulaşılan araştırmalara göre, kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret ilişkisini araştıran çalışmalar oldukça azdır. Bu değişkenlerin farklı değişkenlerle ilişkisini inceleyen

araştırmalara tablo 3’de yer verilmiştir. Araştırmamıza benzer literatür araştırmalarına bakıldığında, asgari ücret artışlarının kayıt dışı ekonomiyi artırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar araştırmamızı destekler niteliktedir (H. Yüncüler, 2016 ve Ç. Yüncüler, 2016; Kutal, 2011; Mora ve Muro, 2016; Tekgüç vd., 2020). Yine enflasyon artışının kayıt dışı ekonomiyi artırdığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, araştırmamızdaki bulgular ile örtüşmektedir (Baldemir vd., 2007; Ay vd., 2014; Savaşan vd., 2016; Öztürk ve Karamıklı, 2019; Baklouti ve Boujelbene, 2019). Kişi başına düşen GSYH’nın kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi araştırıldığında, kişi başına düşen GSYH artışının kayıt dışı ekonomiyi azalttığı görülmüştür (İzmen, 2011; Ihrig ve Moe, 2000). Bu, araştırmamız ile benzer sonuçlar içermektedir. Ekonomik büyümenin asgari ücret üzerindeki etkisi araştırıldığında, ekonomik büyümenin asgari ücreti artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Tütüncü ve Gönülaçan, 2018). Bu, araştırmamızı desteklemektedir. Enflasyonun asgari ücreti azalttığı yönündeki araştırmalara ulaşamamıştır. Ancak enflasyon ile asgari ücretin ilişkili bulunduğu araştırmalara rastlanmıştır (Korkmaz ve Çoban, 2006; Suna ve Alp, 2015). Kayıt dışı ekonominin asgari ücreti artırdığı yönündeki bir araştırmaya ulaşamamıştır. Bu bağlamda ulaşılan araştırmalara bakıldığında, araştırmamız ile benzer olan çok az araştırmanın bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle araştırmamız literatür için bir katkı sağlamaktadır.

Tablo 3. Değişkenlerle İlgili Literatür İncelemesi

İncelenen Değişkenler	İncelenen Değişkenlerin Yer Aldığı Araştırmalar				
	Yazarlar	Ülke / Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar / Değerlendirmeler
Enflasyon ve Asgari Ücret İlişkisi	Korkmaz ve Çoban (2006)	Türkiye / 1969-2006	Asgari Ücret, Enflasyon, İşsizlik Oranı,	ADF Testi Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Enflasyon oranı ile asgari ücret arasında uzun dönemli karşılıklı ilişki olduğunu tespit etmiştir.
	Suna ve Alp (2015)	Türkiye / 1987-2012	Reel Asgari Ücretler, Reel GSYİH Büyüme Oranları, Nominal Asgari Ücret, Enflasyon	Johansen ve Juselius (JJ) Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Enflasyon ile reel asgari ücretler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

İncelenen Değişkenlerin Yer Aldığı Araştırmalar					
İncelenen Değişkenler	Yazarlar	Ülke / Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar / Değerlendirmeler
Kayıt Dışı Ekonomi ve Asgari Ücret İlişkisi	Maloney ve Mendez (2003)	Latin Amerika'da 8 Ülke (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Honduras, Meksika ve Uruguay)	Asgari Ücret, Kayıt Dışı Çalışanlar	Sayısal Ölçüler Çekirdek Yoğunluğu Grafikleri	Kayıtlı sektörde asgari ücret artışları kayıt dışı sektör ücretlerinin belirlenmesinde fiilen etkili olmaktadır.
	Saget (2006)	Hindistan, Endonezya, Brezilya, Güney Afrika	Asgari Ücret, Kayıt Dışı Ekonomi	-	Asgari ücret artışı kayıt dışı ücretlerde bir artış meydana getirmektedir.
	Kutal (2011)	Türkiye	Asgari Ücret, İşsizlik, Kayıt Dışı Ekonomi	Nitel Bir Değerlendirme	Asgari Ücretin aşırı artması işsizliği yaygınlaştırmakta ve kayıt dışı ekonomiyi beslemektedir.
	Mora ve Muro (2016)	Kolombiya	Asgari Ücret, Kayıt Dışılık	İndirgenmiş Biçimli Dinamik Sahte Panel Veri Modeli	Asgari ücret artışı kayıt dışılığın artmasına ve kayıt dışılığın kalıcılığının artmasına neden olmuştur.
	H.Yüncüler (2016) ve Ç. Yüncüler (2016)	Türkiye / 2004	Asgari Ücret, İş gücü Piyasası, Çalışma Saatleri, Ücretler, Kayıt Dışılık	Yarı Deneysel Bir Yaklaşım	Asgari ücret artışının; ücretleri, çalışma saatlerini ve kayıt dışılığı artırdığı sonucuna ulaşmıştır.
	Tekgüç vd. (2020)	Türkiye / 2016	Asgari Ücret, Eğitim Düzeyi, Kayıt Dışılık	Hanehalkı İş gücü Anketleri (HİA)	Kısa vadeli sonuçlara göre eğitim düzeyi düşük olan gruplarda asgari ücret artışının kayıt dışılığı artırdığı sonucuna ulaşmıştır.
Ekonomik Büyüme ve Asgari Ücret İlişkisi	Tütüncü ve Gönülaçan (2018)	Türkiye / 1983-2014	Asgari Ücret, Ekonomik Büyüme	TY-VAR Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme oranlarından asgari ücrete doğru istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve tek

İncelenen Değişkenlerin Yer Aldığı Araştırmalar					
İncelenen Değişkenler	Yazarlar	Ülke / Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar / Değerlendirmeler
					yönlü bir ilişki bulunmuştur.
Enflasyon ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	Baldemir vd. (2007)	Türkiye / 1980-2003	Enflasyon Oranı, Kayıt Dışı Ekonomi, Vergi Gelirleri, İşsizlik Oranı	Mimic Model	Enflasyon oranındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
	Ay vd. (2014)	Türkiye / 1985-2012	Kayıt Dışı Ekonomi ile Vergi Yüğü, Enflasyon, Vergi Affı,	Birim Kök Testi (Durağanlık Araştırılması)	Enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
	Savaşan vd. (2016)	Türkiye / 1970-2013 ve 1990-2013	Kayıt Dışı Ekonomi, İşsizlik, Enflasyon Oranı, Vergi Yüğü	Mimic Modeli Panel Veri Setleri	Enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
	Baklouti ve Boujelbene (2019)	OECD Ülkeler ve MENA Ülkeleri / 2005-2016	Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Kayıt Dışı Ekonomi	Panel Veri Analizi Nedensellik Testleri	OECD ülkelerinde enflasyondan kayıt dışı ekonomiye doğru tek yönlü; ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasında ise çift yönlü bir bağlantı tespit etmiştir. MENA ülkelerinde ise enflasyon ile kayıt dışı ekonomi arasında çift yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru olan ilişki ise tek yönlüdür.
	Öztürk ve Karamıklı (2019)	11 Avrupa Geçiş Ülkesi / 2000-2015	Ekonomik Büyüme, Ticari Serbestleşme, Finansal Gelişim, İşsizlik, Enflasyon,	Panel Regresyon Analizi	Enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

İncelenen Değişkenlerin Yer Aldığı Araştırmalar					
İncelenen Değişkenler	Yazarlar	Ülke / Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar / Değerlendirmeler
			Vergi Yüğü, Kayıt Dışı Ekonomi		
Ekonomik Büyüme ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	Ihrig ve Moe (2000)	OECD Ülkeleri / 1975, 1985 ve 1990 yılları	İşçi Başına Reel GSYİH, Kayıt Dışı Sektör	Dinamik Model	İşçi başına reel GSYİH ile kayıt dışı sektörde istihdam edilenlerin yüzdesi arasında negatif ve dışbükey bir ilişki olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla ekonomik büyüme kayıt dışı istihdamı azaltmaktadır. Böylece kayıt dışı ekonomi de azalmaktadır.
	Akalın ve Kesikoğlu (2007)	Türkiye / 1975-2005	Kayıt Dışı Ekonomi, Büyüme(Cari GSMH)	Fiege Basit ve Geliştirilmiş Parasal Oran Yöntemi, Granger Nedensellik Analizi, Regresyon Analizi	Granger nedensellik testine göre kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Regresyon analizine göre kayıt dışı ekonominin büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
	İzmen (2011)	-	Kişi Başına GSYİH, Kayıt Dışılık	Nitel Bir Değerlendirme	Bir ülkede gelişmişlik seviyesi arttıkça ve kişi başına düşen GSYİH yükseldikçe kayıt dışılığın azalmakta olduğuna vurgu yapmıştır.
	Muthyoi (2014)	Kenya / 1980-2010	Kayıt Dışı Sektör Büyüklüğü, Ekonomik Büyüme	Zaman Serisi Analizi	Kayıt dışı sektör büyüklüğü ile ekonomik büyümenin ilişkili olduğunu tespit etmiştir.
Kurumsal Kalite ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	Elgin ve Öztunalı (2014)	Seçilmiş 141 Ülke / 1984-2009	Kayıt Dışı Ekonomi, Kişi Başına GSYİH ile Temsil Edilen Ekonomik Gelişme Düzeyi	Panel Veri Tahmin Teknikleri	Kurumsal kalitenin düşük olduğu ülkelerde daha yüksek bir kişi başına GSYİH'nin daha büyük bir kayıt dışı ekonomiye neden olduğunu bulmuştur.

İncelenen Değişkenlerin Yer Aldığı Araştırmalar					
İncelenen Değişkenler	Yazarlar	Ülke / Yıllar	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar / Değerlendirmeler
	Teyyare (2018)	OECD Ülkeleri / 2003-2013	Kurumsal Kalite, Kayıt Dışı Ekonomi	Panel Veri Modeli GMM-Sistem Tahmin Yaklaşımı	Kurumsal kalite düzeyi daha iyi olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin azaldığı görülmüştür.

Kaynak: Benzer araştırmalar yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Ihrig ve Moe (2000), çalışmasında 1975, 1985 ve 1990 yıllarında OECD Ülkelerinde işçi başına reel GSYİH ile kayıt dışı sektör ilişkisini incelemiştir. Araştırmada dinamik model kullanılmıştır. Araştırma sonucunda işçi başına reel GSYİH ile kayıt dışı sektörde istihdam edilenlerin yüzdesi arasında negatif ve dışbükey bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Maloney ve Mendez (2003), çalışmasında 8 Latin Amerika ülkesinde asgari ücret ile kayıt dışı çalışanlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada sayısal ölçüler ile çekirdek yoğunluğu grafikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kayıtlı sektörde asgari ücret artışları kayıt dışı sektör ücretlerinin belirlenmesinde fiilen etkilidir.

Korkmaz ve Çoban (2006), çalışmasında 1969-2006 yılları arasında Türkiye’de asgari ücret, enflasyon ve işsizlik oranı ilişkisini araştırmıştır. Analizde ADF testi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanmışlardır. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde enflasyon ile asgari ücret arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Saget (2006), Hindistan, Endonezya, Brezilya, Güney Afrika ülkelerini baz alarak asgari ücret ile kayıt dışı ekonomi ilişkisini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre asgari ücret artışı kayıt dışı ücretlerde bir artış meydana getirmektedir.

Akalın ve Kesikoğlu (2007), çalışmasında 1975-2005 yılları arasında Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile büyüme (cari GSMH) arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Fiege Basit ve Geliştirilmiş Parasal Oran Yöntemi, Granger Nedensellik Analizi, Regresyon Analizi Granger nedensellik testine göre kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Regresyon analizine göre kayıt dışı ekonominin büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır

Baldemir vd. (2007), 1980-2003 yılları arasında Türkiye’de enflasyon, kayıt dışı ekonomi, vergi gelirleri, işsizlik oranı değişkenlerini kullanarak bir analiz gerçekleştirmiştir. Araştırmada Mimic modeli kullanmışlardır. Enflasyon oranındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

İzmen (2011), çalışmasında kişi başına GSYİH ile kayıt dışılık ilişkisini incelemiştir. Nitel bir değerlendirme yapmıştır. Bir ülkede gelişmişlik seviyesi arttıkça ve kişi başına düşen GSYİH yükseldikçe kayıt dışılığın azalmakta olduğuna vurgu yapmıştır.

Kutal (2011), Türkiye’de asgari ücret, işsizlik ve kayıt dışı ekonomi ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada nitel bir değerlendirme yapmıştır. Asgari Ücretin aşırı artmasının işsizliği yaygınlaştırdığını ve kayıt dışı ekonomiyi beslediğini vurgulamıştır.

Ay vd. (2014), çalışmasında 1985-2012 yılları arasında Türkiye’de kayıt dışı ekonomi, vergi yükü, enflasyon, vergi affı değişkenlerinin ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada Birim Kök testi kullanılmıştır. Enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Elgin ve Öztunalı (2014), çalışmasında 1984-2009 yılları arasında seçilmiş 141 ülkede kayıt dışı ekonomi ve kişi başına GSYİH ile temsil edilen ekonomik gelişme düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmada panel veri tahmin teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kurumsal kalitenin düşük olduğu ülkelerde daha yüksek bir kişi başına GSYİH’nin daha büyük bir kayıt dışı ekonomiye neden olduğu görülmüştür.

Muthyoi (2014), çalışmasında 1980-2010 yılları arasında Kenya’da kayıt dışı sektör büyüklüğü ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kayıt dışı sektör büyüklüğü ile ekonomik büyümenin ilişkili olduğu görülmüştür.

Suna ve Alp (2015), çalışmasında 1987-2012 yılları arasında Türkiye’de reel asgari ücretler, reel GSYİH büyüme oranları, nominal asgari ücret ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre reel asgari ücretler ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Mora ve Muro (2016), çalışmasında Kolombiya’da asgari ücret ve kayıt dışılık ilişkisini incelemiştir. Araştırmada indirgenmiş biçimli dinamik sahte panel veri modeli kullanılmıştır.. Elde edilen bulgulara göre asgari ücret artışı kayıt dışılığın artmasına ve kayıt dışılığın kalıcılığının artmasına neden olmaktadır.

Savaşan vd. (2016), Türkiye’de 1970-2013 ve 1990-2013 yılları arasında kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve nedenlerini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Araştırmada Mimic model kullanılmıştır. Sonuçlara göre Türkiye’de kayıt dışı ekonominin; işsizlik oranı, enflasyon oranı ve vergi yüküne bağlıdır. Enflasyon kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilemektedir.

Uçan ve Kaçar (2016), 2007-2013 yılları arasında çeyreklik verileri kullanarak sabit oran yöntemiyle analiz yapmış, analizde Johansen eş bütünleşme testini uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında en çok iki uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Ayrıca granger nedensellik testi uygulamış, testin sonuçlarına göre, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

H. Yüncüler (2016) ve Ç. Yüncüler (2016), çalışmasında 2004 yılını baz yıl olarak alarak Türkiye’de asgari ücret, iş gücü piyasası, çalışma saatleri, ücretler ile kayıt dışılık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada yarı deneysel bir yaklaşım kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre asgari ücret artışının; ücretleri, çalışma saatlerini ve kayıt dışılığı artırdığı tespit edilmiştir.

Bayar vd. (2018), 1996-2005 yılları arasında 11 Orta Doğu ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde kayıt dışı ekonomi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Analizde Dumitrescu ve Hurlin panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuçlara göre kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Sever ve İğdeli (2018), 2005-2015 yılları arasında BRICS-T ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) asgari ücret, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel VAR modelini kullanarak incelemişlerdir. Sonuçta asgari ücretin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca asgari ücret ile istihdam arasında zayıf ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Teyyare (2018), çalışmasında 2003-2013 yılları arasında OECD Ülkelerinde kurumsal kalite ile kayıt dışı ekonomi ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada panel veri modeli GMM-Sistem tahmin yaklaşımını kullanmıştır. Araştırma sonucuna göre kurumsal kalite düzeyi daha iyi olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin azaldığı görülmüştür.

Tütüncü ve Gönülaçan (2018), çalışmasında 1983-2014 yılları arasında Türkiye’de asgari ücret ile ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Analizde TY-VAR nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuçta ekonomik büyüme oranlarından asgari ücrete doğru istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baklouti ve Boujelbene (2019), çalışmasında 2005-2016 yılları arasında OECD ülkeler ve MENA ülkelerinde enflasyon, ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada panel veri analizi nedensellik testleri kullanılmıştır. OECD ülkeleri için yapılan analiz sonucuna göre enflasyondan kayıt dışı ekonomiye doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yine ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonominin boyutu arasında çift yönlü bir bağlantı tespit edilmiştir. MENA ülkeleri için yapılan analiz sonucuna göre enflasyon ile kayıt dışı ekonomi arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Kayıt dışı ekonomiden ekonomik büyümeye doğru olan ilişki ise tek yönlüdür.

Öztürk ve Karamıklı (2019), çalışmasında 2000-2015 yılları arasında 11 Avrupa Geçiş Ülkesinde ekonomik büyüme, ticari serbestleşme, finansal gelişim, işsizlik, enflasyon, vergi yükü ve kayıt dışı ekonomi değişkenlerinin birbiriyle ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada panel regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre enflasyonun kayıt dışı ekonomiyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Tekgüç vd. (2020), çalışmasında 2016 yılını baz yıl olarak alarak Türkiye’de asgari ücret, eğitim düzeyi ve kayıt dışılık ilişkisini incelemiştir. Araştırmada Hanehalkı İş gücü Anketleri (HİA) kullanılmıştır. Kısa vadeli sonuçlara göre eğitim düzeyi düşük olan gruplarda asgari ücret artışının kayıt dışılığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Khuong vd. (2021), Pakistan’da kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Kayıt dışı ekonomi, para birimi talep denklemi kullanılarak ölçülmüştür. Analizde Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model (ARDL) tekniği kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Pakistan’da GSYİH’nin %56’sını kayıt dışı ekonomi oluşturmaktadır.

3.4. Araştırma Metodolojisi: Panel Veri Analizi

Zaman serilerine ait veriler, değişkenlerin bir dönemden diğerine ardışık bir şekilde gözlenen sayısal değerleri hakkında bilgiler vermektedir. Ancak gözlenen verilerin zaman içerisinde ardışık olarak sıralanması şart değildir. Buna rağmen doğru analiz sonuçlarına ulaşabilmek için diziler düzenli zaman aralıklarına sahip olmalıdır (Seddighi vd., 2000). Zaman serisi; genellikle günlük, haftalık, aylık, üç aylık (çeyrek yıllık), altı aylık, yıllık ve daha uzun dönemli aralıklara sahip olabilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017). Yatay kesit verileri; zamanın belirli bir anında hanehalkı, ülke, firma vb. gibi farklı birimlerden toplanan veridir (Tatoğlu, 2020).

Panel veri analizi, diğer analiz yöntemlerine göre daha çok gözlem sayısı içermektedir. Bu analiz yöntemi daha kapsamlıdır ve bu analizde veri seti daha geniştir. Bunun dışında panel veri analizinde kullanılan açıklayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu daha az görülmektedir. Bundan dolayı daha etkin tahmin yapılmaktadır (Şentürk, 2014). Panel veri analizi, zaman serileri ve yatay kesit verilerinin birleştirilerek kullanıldığı bir yöntemdir. Panel veride gözlemler, yatay kesit boyutu (i) ve zaman serisi boyutu (t) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır (Hsiao, 2003). Diğer bir deyişle her iki boyutun birlikte kullanıldığı durumda panel veri analizi kullanılmaktadır. Panel veri analizinde, panel veriler kullanılarak oluşturulan modeller yardımıyla, ekonometrik ilişkilerin tahmin edilmesidir. Panel veri modeli aşağıda verilmiştir (Baltagi, 2013):

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + \mu_{it} \quad (3.1)$$

$i=1,2,\dots,N$; $t=1,2,\dots,T$

Yukarıdaki (3.1) nolu eşitlikte Y_{it} : açıklanan değişken, X_{it} : açıklayıcı değişken, α_i : sabit terim, μ_{it} : sabit varyanslı ve sıfır ortalamaya sahip hata terimi, N: yatay kesit birimlerinin sayısı, T: zaman dilimidir.

3.4.1. Panel Veri Analizinin Avantajları

Yatay kesit ve zaman serisi verilerine göre, panel veri analizinin bazı avantajları bulunmaktadır. Bunlar aşağıda yer almaktadır (Hsiao, 2003; Baltagi, 2013):

- Panel verilerde bireylerin, firmaların ve devletlerin heterojen olduğu varsayılmaktadır.
- Yatay kesit ve zaman serisi verilerine göre panel verilerin veri seti daha geniştir. Bu durum analizde kullanılan parametreler arasında çoklu doğrusal bağlantı olma olasılığını azaltmakta ve daha güvenilir parametre tahmini sağlamaktadır. Yani daha etkin ekonometrik tahminler elde edilmektedir.
- Yatay kesit ve zaman serisi ile yapılan araştırmalarda açıklayıcı değişkenlerin dışlanması, sapmalı tahminlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Yatay kesit ve zaman serisi ile tespit edilemeyen verileri, panel veri seti ile tahmin etmek problemin giderilmesine olanak tanımaktadır.
- Yatay kesit ve zaman serisi gözlemlerine göre panel veri daha karmaşık modelleri test edebilmektedir.
- Panel veri analizi diğer analiz yöntemlerine göre değişim dinamiklerini daha iyi incelemektedir.
- Bazı seriler, makro panel veri seti ile elde edilememektedir. Bunun yerine seriler, mikro veri setlerinden derlenmekte ve toplanmaktadır. Ancak mikro veri setlerinin toplanması sapma meydana getirmektedir. Bu durum panel veri analiz teknikleri kullanılarak giderilebilmektedir.

3.4.2. Panel Veri Analizinin Dezavantajları

Panel veri analizinin bazı dezavantajları bulunmaktadır. Bunlar aşağıda yer almaktadır:

- Panel veri analizinde birimler kapsamlıdır ancak zaman boyutu kısadır. Dolayısıyla bu, doğrusal olmayan panel veri modellerinde sorunlara yol açmaktadır (Tatoğlu, 2013).
- Panel veri analizinde, verilerin toplanmasında ve düzenlenmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum anakütleyi zayıflatmaktadır. Örneğin; hedeflenen kitleye ulaşamaması bir sorundur (Baltagi, 2005).

→ Panel veride kullanılan birimlerin göz ardı edilmesi durumunda tahminler tutarsız olmaktadır veya yanlış çıkarımlar söz konusu olmaktadır (Matyas ve Sevestre, 1996).

3.4.3. Panel Veri Modelleri

Panel veri analizinin parametre ve hata terimi varsayımlarına göre üç modeli bulunmaktadır. Bunlar; havuzlanmış etkiler modeli, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelidir.

3.4.3.1. Havuzlanmış Etkiler Modeli

Tahmin modellerinin ilki havuzlanmış etkiler modeli veya diğer adıyla klasik modeldir. Havuzlanmış etkiler modeline göre sabit ve eğim katsayıları, zaman ve birimlere göre sabittir. Dolayısıyla bütün gözlemlerin homojen olduğu varsayılmaktadır. Bu modelde bir havuzda kullanılan bütün birimlere ait veriler toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri analiz edilmektedir (Sevim ve Eyüboğlu, 2016). Tek açıklayıcı değişkene sahip basit doğrusal panel veri modeli (3.2) nolu eşitlikte verilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^k \beta_k X_{kit} + v_{it} \quad (3.2)$$

$$i = 1, \dots, N \quad ; \quad t = 1, \dots, T$$

Yukarıdaki (3.2) nolu eşitlikte X: bağımsız değişken, Y: bağımlı değişken, t: zaman kesiti (yıl vb.), i: birim kesiti (ülke vb.), α : sabit katsayı ve β_k : eğim katsayısıdır. Bu modelde hata teriminin ortalaması sıfır ve sabit varyanslıdır ($v \sim N(0, \sigma^2 I)$). Hata teriminin, birim ve zaman üzerinde korelasyonu bulunmamaktadır. Hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin de korelasyonu bulunmamaktadır. Denklem tahmini Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi (HEKK) (OLS: Ordinary Least Squares) kullanılarak yapılmaktadır. Modelin tahmininde t ve F testleri tutarlı olmaktadır (Cameron ve Trivedi, 2005). Aşağıda (3.3) nolu eşitlikte ilgili formül yer almaktadır:

$$\hat{\beta} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} X_{it} \right)^{-1} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} Y_{it} \right) \quad (3.3)$$

3.4.3.2. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler (FE) modeli, panel verilerinde zamanla ortaya çıkan değişimi göstermektedir. Sabit etkiler modeli, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Bontempi ve Golinelli, 2012). Verilerdeki farklılıklar modeldeki sabit katsayılar üzerinde etkilidir, ancak eğim katsayısında etkili değildir (Güriş, 2015). Sabit etkiler modelinde birimler arasındaki farklılıklar tesadüfi değildir. Birimler arasındaki farklılıkların sabit bir katsayıya dayandığı varsayılmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007). Sabit etkiler modeli, tek yönlü ya da iki yönlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Model birim ya da zamana göre değişimi ortaya koymak için kurulmuşsa tek yönlü; zaman ve birimlerin ikisi için de değişimi belirlemek amacıyla kurulmuş ise iki yönlüdür. Sabit etkiler modelleri aşağıdaki gibidir (Gujarati, 2003, Demirci, 2017):

Tek yönlü sabit etkiler modeli

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 \chi_{1it} + \dots + \beta_k \chi_{kit} + u_{it} \quad (3.4)$$

Yukarıdaki (3.4) nolu eşitlikte Y_{it} : bağımlı değişken, χ_{1it} : bağımsız değişken, α_i : birimden birime farklılık gösteren sabit, β_1 : bağımsız değişkeninin eğim katsayısını, u_{it} : hata terimi, i : birimler ve t : zamandır. Modeldeki sabit, birimler arasında değişiklik gösterebilmektedir. Ancak birim sabitleri zamana bağlı olarak değişmemektedir.

İki yönlü sabit etkiler modeli

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 \chi_{1it} + \dots + \beta_k \chi_{kit} + u_{it} + \lambda_{it} \quad (3.5)$$

Yukarıdaki (3.5) nolu eşitlikte λ_{it} zamandan zamana farklılık göstermekte olan sabit modele dahil edildiği zaman model, iki yönlü sabit etkiler modeli adını almaktadır.

3.4.3.3. Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli

Rassal etkiler (RE) modelinde, birimlere özgü ortak sabitlerin var olduğu kabul edilmektedir. Bu birimlerdeki farklılıklar hata terimi ile gösterilmektedir. Tek yönlü rassal etkiler modeli, (3.6) nolu eşitlikteki gibidir (Gujarati, 2003, Demirci, 2017):

Tek yönlü rassal etkiler modeli

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 x_{1it} + \dots + \beta_k x_{kit} + \omega_{it}(\mu_i + \varepsilon_{it}) \quad (3.6)$$

Yukarıdaki (3.6) nolu eşitlikte μ_i : birimlerin gözlenemeyen etkileri, ε_{it} : zaman serisi ve yatay kesitin birleşimi ile oluşan hata terimi, ω_{it} : bileşik hata terimi, λ_t : gözlemlenemeyen zaman etkisidir. Bu modele λ_t dâhil edilince model, iki yönlü rassal etkiler modeli adını almaktadır. Bu model (3.7) nolu eşitlikteki gibidir:

İki yönlü rassal etkiler modeli

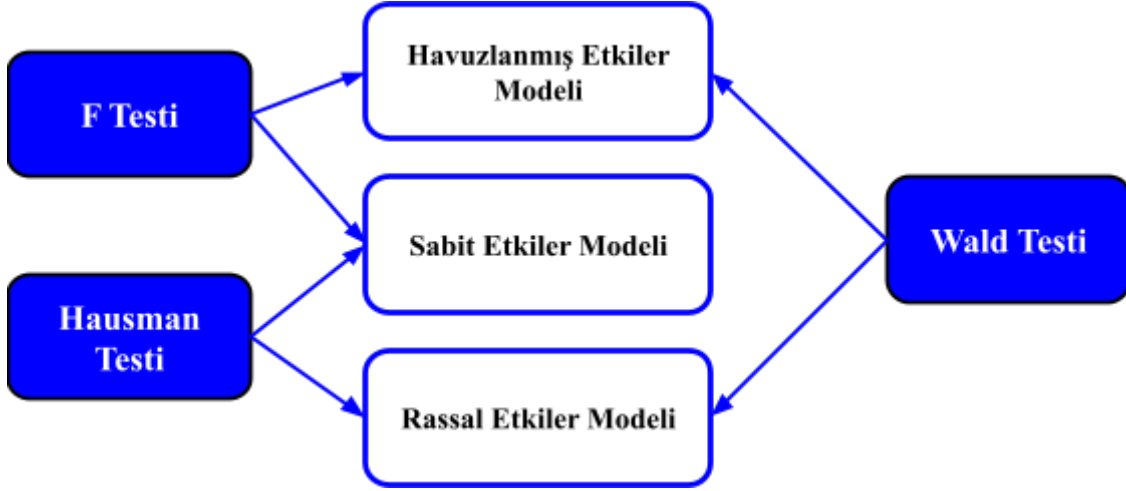
$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 x_{1it} + \dots + \beta_k x_{kit} + \omega_{it}(\mu_i + \varepsilon_{it} + \lambda_t) \quad (3.7)$$

Rassal etkiler modelinde, her bir ülkenin hata teriminin farklılaştığı varsayılmaktadır. Sabit etkiler modelinde ise her bir ülkenin sabit teriminin farklılaştığı varsayılmaktadır. Panel veri dengeli ise genellikle sabit etkiler modelinin etkin olması beklenmektedir (Asteriou ve Hall, 2007). Rassal etkiler modeli FGLS tahmincisi kullanılarak ölçülmektedir (Cameron ve Trivedi, 2005).

3.4.4. Panel Veri Analizinde Model Seçimi

Panel veri analizinin parametre ve hata terimi varsayımlarına göre üç modeli bulunmaktadır. Bunlar; havuzlanmış etkiler modeli, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelidir. Bu modeller şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Model Seçimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekil 6’da panel veri analizinde hangi modelin seçileceğini belirlemede kullanılan test yöntemleri yer almaktadır. Analiz yapılmadan önce, analiz edilecek olan veri setine hangi modelin uygulanacağı kararı verilmelidir. Bu kararın verilmesinde kullanılan testler; F testi, Wald Testi ve Hausman testidir. Bu üç test, havuzlanmış etkiler modelini sınamak için yapılmaktadır.

3.4.4.1. F Testi

F testi, Moulton ve Randolph (1989) tarafından önerilmiştir. Bu test, havuzlanmış etkiler modelinin geçerliliğini sınan ve verilerin birimlere göre değişip değişmediğini gösteren testtir (Yerdelen Tatoğlu, 2020). Havuzlanmış etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapabilmek için F testi kullanılmaktadır. Kısıtlı ve kısıtsız modeller (3.8) nolu eşitlikteki gibidir:

$$\text{Kısıtlı Model : } Y_i = X\beta + v$$

$$\text{Kısıtsız Model : } Y_i = X_i\beta_i + v \quad (3.8)$$

$$i = 1, 2, \dots, N$$

F testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$H_0: \beta_i = \beta$ (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)

$H_1: \beta_i \neq \beta$ (Sabit etkiler modeli uygun)

Eğer H_0 hipotezi kabul edilirse, $\beta_i = \beta$ olacağı için havuzlanmış etkiler modeli uygun modeldir. Eğer H_0 hipotezi reddedilir ise sabit etkiler modeli uygun modeldir. Bunun için F testinin prob değerine bakılır.

3.4.4.2. Wald Testi

Rassal etkiler modeli ile havuzlanmış etkiler modeli arasında seçim yapmak için χ^2 dağılımlı Wald testi kullanılmaktadır. Wald testi, maksimum olabilirlik temelli bir test olarak karşımıza çıkmaktadır. Grup içi ya da gruplar arası bir ilişkide parametrelerin gerçek değerleri ile tahmini değerleri arasındaki farkın normal dağılımlı olduğu hipotezi, χ^2 dağılımını ile test edilir. Genel varsayımı “corr(u_i ,x)=0” gibidir. Wald testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir (Dücan, 2015):

H_0 : (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)

H_1 : (Rassal etkiler modeli uygun)

Eğer H_0 hipotezi kabul edilirse, havuzlanmış etkiler modeli geçerlidir. Eğer H_0 hipotezi reddedilir ise rassal etkiler modeli geçerli olur. wald chi2'ye göre prob değerine bakılarak rassal etkiler modelinin havuzlanmış modelden üştün olup olmadığı belirlenmektedir.

3.4.4.3. Hausman Testi

Hausman testinde, hata terimlerinin bağımsız değişkenlerle ilişkili olup olmadığı incelenmektedir. Bu test, sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında karşılaştırma yapılmasına imkan vermektedir. Buna göre hangisi modelin tercih edilmesi gerektiğine karar verebilmektedir. Hausman testinde hipotezler aşağıdaki gibidir (Yerdelen Tatoğlu, 2020):

H_0 : (Rassal etkiler modeli uygun)

H_1 : (Sabit etkiler modeli uygun)

Hausman test istatistiği (3.9) nolu eşitlikteki gibidir:

$$H = \left(\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE} \right)' \left[\text{Var}(\hat{\beta}_{FE}) - \text{Var}(\hat{\beta}_{RE}) \right]^{-1} \left(\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE} \right) \quad (3.9)$$

Hausman test istatistiğinde $\text{Prob} = 0.0000 < 0.05$ ise H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda sabit etkiler modelinin kullanılacağına karar verilmektedir. Diğer bir deyişle H_0 hipotezi reddedilirse, sabit etkiler modeli etkindir (Johnston ve Dinardo, 1997).

3.4.5. Panel Verilerinde Varsayımların Testleri

Analizde kullanılacak model belirlendikten sonra modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon durumlarının var olup olmadığı araştırılmaktadır.

3.4.5.1. Değişen Varyans (Heteroskedastisite) Testi

Panel veri analizinde hata terimlerinin varyansının sabit olmaması ve kovaryansların sıfıra eşit olmaması durumunda değişen varyans sorunu ile karşılaşılmaktadır. Etkin modelde değişen varyans sorununun varlığını test etmek için Wald testi kullanılmaktadır. Buna göre hipotezler aşağıdaki gibidir (Topaloğlu, 2018):

H_0 : (Modelde değişen varyans yoktur)

H_1 : (Modelde değişen varyans vardır)

Etkin model için Wald test istatistiği sonuçlarına göre olasılık değeri 0.05'den küçük ise H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorununun var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.4.5.2. Otokorelasyon Testi

Seçilen modelde hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olduğu durumda otokorelasyon ortaya çıkmaktadır. Modele dâhil edilmeyen açıklayıcı değişkenlerin olması, modelin fonksiyonel şeklinin doğru olmaması ve bağımlı değişkende ölçme hatası olması durumunda otokorelasyon oluşmaktadır (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 1995; Topaloğlu, 2018). Buna göre hipotezler aşığıdaki gibidir (Yerdelen Tatoğlu, 2020):

H_0 : (Modelde otokorelasyon yoktur)

H_1 : (Modelde otokorelasyon vardır)

Modelde otokorelasyonun olup olmadığı Durbin Watson ve Baltagi Wu LBI testleri ile belirlenmektedir. Test sonucu 2'den küçük değer alırsa H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır.

3.4.5.3. Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testi

Birimler arası korelasyon ilişkisi test edilirken panel verinin birim boyutu zaman boyutundan büyükse Friedman (1937), Frees (1995) ve Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testleri; zaman boyutu birim boyutundan büyükse Breusch ve Pagan (1980), Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) veya Lagrange Çarpanı (LM) testleri kullanılmaktadır. Bu araştırmada birimler arası korelasyon ilişkisi diğer bir deyişle yatay kesit bağımlılığı, Pesaran (2004) ve Friedman(1937) testleri ile sınanacaktır.

3.4.5.3.1. Pesaran (CD) Testi

Pesaran (2004)'ın yatay kesit bağımlılığı (CD) testi $N > T$ olduğu durumda kullanılmaktadır. CD_{LM} testi, yatay kesit kalıntıları arasındaki korelasyon katsayılarının toplamına dayanmaktadır. Buna göre hipotezler aşağıdaki gibidir(Pesaran, 2004):

H_0 : (Birimler arası korelasyon yoktur)

H_1 : (Birimler arası korelasyon vardır)

CD_{LM} istatistiği (3.10) nolu eşitlikteki gibidir:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{P}_{ij} \right) \quad (3.10)$$

Yukarıdaki (3.10) nolu eşitlikte $N \rightarrow \infty$ ve T yeterince büyükse sıfır hipotezinin birimler arası korelasyon varsayımı, CD_{LM} testinin standart normal dağıldığını göstermektedir. Yapılan test sonucunda olasılık değeri 0.05'den büyükse H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda modelde birimler arası korelasyon bulunmamaktadır. Eğer olasılık değeri 0.05'ten küçükse H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda modelde birimler arası korelasyon bulunmaktadır.

3.4.5.3.2. Friedman Testi

Friedman (1937) testi, Spearman'ın sıralama korelasyon katsayısına dayanmaktadır. Spearman'ın sıralama korelasyon katsayısı sıra değerlerinden hesaplanmaktadır. $(u_{i,1}, \dots, u_{i,T})$ 'nin sıra değerleri $(r_{i,1}, \dots, r_{i,T})$ olarak gösterilmektedir. Ortalama sıra değeri $(T + \frac{1}{2})$ 'dir. Spearman'ın sıralama korelasyon katsayısı (3.11) nolu eşitlikteki gibidir(Özer, 2017):

$$r_{ij} = r_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T (r_{i,t} - (T + \frac{1}{2}))(r_{j,t} - (T + \frac{1}{2}))}{\sum_{t=1}^T (r_{i,t} - (T + \frac{1}{2}))^2} \quad (3.11)$$

Spearman'ın korelasyon ortalamasına dayanan Friedman istatistiği (3.12) nolu eşitlikteki gibidir:

$$R_{ORT} = \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij} \quad (3.12)$$

(3.12) nolu eşitlikte $\hat{r}_{ij}$: artıklara ait sıralama korelasyon katsayısının örneklem tahmini, R_{ORT} : sıfırdan farklı yatay-kesitsel birimler arasında korelasyondur. Friedman, $N > T$ için $FR = [(T - 1) ((N - 1) R_{ORT} + 1)]$ istatistiğinin (T-1) serbestlik derecesinde asimptotik olarak ki-kare dağılımına sahip olduğunu göstermiştir:

H_0 : (Birimler arası korelasyon yoktur)

H_1 : (Birimler arası korelasyon vardır)

Test sonucuna göre olasılık değeri 0.05'den büyükse H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda modelde birimler arası korelasyon bulunmamaktadır. Eğer olasılık değeri 0.05'ten küçükse H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durum modelde birimler arası korelasyon bulunmaktadır.

3.4.6. Dirençli Tahminciler

Seçilen modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının bulunması durumunda hata teriminin varyans-kovaryans matrisi birim matrise eşit olmamaktadır. Bu durum büyük örneklerle çalışıldığında, tutarsızlığa neden olmamaktadır. Ancak bu, etkinliği etkilemektedir. Diğer bir deyişle varyanslar; standart hatalar, t ve F istatistikleri ve R^2 'nin geçerliliğini etkilemektedir. Bu nedenle eğer modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarından en az biri bulunuyorsa parametre tahminlerine dokunulmamaktadır. Bunun yerine dirençli standart hatalar elde

edilerek uygun yöntemle tahmin yapılmaktadır. Modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları bulunuyorsa sapmaya uygun düzeltme içeren Parks Kmenta, Beck Katz ve Driscoll Kraay dirençli tahminciler testleri kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013). Bu araştırmada Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisi ile tahmin gerçekleştirilecektir.

3.4.6.1. Driscoll Kraay Standart Hatalar Tahmincisi Testi

Driscoll ve Kraay (1998) tarafından ortaya atılan bu test; mekan ve zaman bağımlılıkları ile değişen varyansa dirençli ve tutarlı standart hatalar meydana getiren bir kovaryans matrisi tahmincisi önermektedir. Driscoll ve Kraay standart hatalar tahmincisi; birimler arası korelasyon olduğu zaman küçük örneklemelerde daha etkin sonuçlar vermektedir (Hoechle, 2007). Tahmin edilen lineer regresyon aşağıdaki (3.13) nolu eşitlikteki gibidir:

$$y_{it} = x'_{it}\beta + v_{it} \quad (3.13)$$

$$i = 1, 2, \dots, N, \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Yukarıdaki (3.13) nolu eşitlikte y_{it} : bağımlı değişken, x'_{it} : bağımlı değişkenin ilk bileşeni 1 olan $(K + 1) \times 1$ vektörü, β : bilinmeyen katsayının $(K + 1) \times 1$ vektörü, i : yatay kesit birimi, t : zaman boyutu, v_{it} : değişen varyansa, otokorelasyona ve birimler arası korelasyon hatalarıdır. β değeri, En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle tutarlı biçimde tahmin edilebilmektedir.

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'Y$$

$$h_t(\hat{\beta}) = \sum_{i=1}^{N(t)} h_{it}(\hat{\beta}) \quad (3.14)$$

Yukarıdaki (3.14) nolu eşitlikte $h_{it}(\hat{\beta})$: her bir birim için t moment koşullarının karesidir.

$h_{it}(\hat{\beta})$ farklı T'lere sahip N'ler için hesaplanmaktadır. $(K + 1) \times (K + 1)$ boyutlu $\hat{\Omega}_j$ ve

$\hat{S}_T$ matrisleri (3.15)'deki iki eşitlikteki gibidir:

$$\begin{aligned}\widehat{\Omega}_j &= \sum_{t=j+1}^T h_t(\widehat{\beta}) h_t - j(\widehat{\beta})' \\ \widehat{S}_T &= \widehat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m) \left[\widehat{\Omega}_j + \widehat{\Omega}_j' \right]\end{aligned}\quad (3.15)$$

$\widehat{S}_T$ eşitliğinde Bartlett ağırlıkları, $w(j, m(T)) = 1-j / (m(T) + 1)$ şeklinde ifade edilmektedir. Bartlett ağırlıkları, $\widehat{S}_T$ 'nin pozitif tanımlı olmasını ve örnek otokovaryans fonksiyonunda yüksek mertebeden gecikmelerin düşük ağırlıklar almasını sağlamaktadır. $m(T)$ ise, otokorelasyon için gecikme uzunluğudur. Bu bağlamda parametre tahminlerine ait Driscoll-Kraay standart hataları, dirençli kovaryans matrisinin diagonal elemanlarının karekökleri kullanılarak (3.16) nolu eşitlik elde edilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2018):

$$V(\widehat{\beta}) = (X'X)^{-1} \widehat{S}_T (X'X)^{-1} \quad (3.16)$$

Bu bağlamda havuzlanmış etkiler modeli ile rassal etkiler modelinin etkinsizliği durumunda, sabit etkiler modeli daha tutarlı sonuçlar verebilmektedir (Molen, 2005). Belirlenen modelde bulunan değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarının varlığı durumunda, sapmanın düzeltilmesi için analizde Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisinin kullanılması uygun olmaktadır.

3.5. Panel Veri Seti ve Modeli

Bu araştırma, kayıt dışı ekonomi ile asgari ücret ilişkisini ekonometrik analiz yöntemi kullanılarak incelemeyi amaçlamaktadır. Analize ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH) ve enflasyon oranı değişkenleri de dahil edilmiştir. Diğer amaç, E7 ülkeleri arasında ilgili değişkenlerin gelişimini incelemek ve politika yapıcılara önerilerde bulunmak biçiminde literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ekonometrik uygulamada 1999-2018 yıllarını kapsayan 20 yıllık veriler kullanılmıştır. Araştırmada E7 ülkeleri (Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye) kullanılmıştır. Araştırma panel veri analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada iki model kurulmuştur. Birinci modelde bağımlı değişken olarak “Kayıt Dışı

Ekonomi” ve bağımsız değişkenler olarak “Kişi Başına Düşen GSYİH, Asgari Ücret, Enflasyon Oranı” kullanılmıştır. İkinci modelde bağımlı değişken olarak “Asgari Ücret” ve bağımsız değişkenler olarak “Kayıt Dışı Ekonomi, Kişi Başına Düşen GSYİH, Enflasyon Oranı” kullanılmıştır.

Araştırmada Kullanılan Ülkeler: E7 ülkeleri kapsamında bir araştırma gerçekleştirilmektedir. Tablo 4’de panel veri analizinde yer alan ülkeler yer almaktadır.

Tablo 4. Analize Dahil Edilen Ülkeler

Ülkeler	Ülkeler
Brezilya	Meksika
Çin	Rusya
Endonezya	Türkiye
Hindistan	

Kaynakça: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hipotezler: Analizde kullanılacak bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler belirlenerek kurulan iki modele ait hipotezler tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Araştırmanın Hipotezleri

	Model 1	Model 2
Sınanacak Hipotezler	Bağımlı Değişken: Kayıt Dışı Ekonomi	Bağımlı Değişken: Asgari Ücret
H_1	Asgari Ücretin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi Pozitifdir.	Kayıt Dışı Ekonominin Asgari Ücret Üzerindeki Etkisi Pozitifdir.
H_2	Kişi Başına Düşen GSYİH’nin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi Negatifdir.	Kişi Başına Düşen GSYİH’nin Asgari Ücret Üzerindeki Etkisi Pozitifdir.
H_3	Enflasyon Oranının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi Pozitifdir.	Enflasyon Oranının Asgari Ücret Üzerindeki Etkisi Negatifdir.

Kaynakça: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Açıklayıcı Bilgiler: Araştırmada kullanılan değişkenlere, değişkenlerin kısaltmalarına, açıklama kısmına, türüne ve verilerin alındığı kaynaklara tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Değişkenlerle İlgili Açıklayıcı Bilgiler

Değişkenler	Kısaltma	Açıklama	Türü	Verilerin Alındığı Kaynaklar
Kayıt Dışı Ekonomi	informal	Kayıt Dışı çıktının dinamik genel denge modeline dayalı (DGE) tahminleri (resmi GSYİH'nin yüzdesi)	Veriler orandır.	World Bank
Asgari Ücret	lnminwage	Ulusal Asgari Ücret (Dolar (\$) cinsindedir). Countryeconomy.com sitesinde asgari ücret verileri, aylık olarak verilmiştir. Araştırmada yıllık değerleri hesaplanmış ve yıllık veriler kullanılmıştır.	Verilerin doğal logaritması alınmıştır.	Countryeconomy.com
Ekonomik Büyüme	lngdppc	Kişi başına düşen GSYİH (Sabit 2015 ABD doları)	Verilerin doğal logaritması alınmıştır.	World Bank
Enflasyon	infl	Enflasyon oranı, tüketici fiyatları (yıllık %)	Veriler orandır.	World Bank

Kaynakça: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6’da Kişi başına düşen GSYİH ve asgari ücret değişkenlerine ait verilerin mümkün olduğunca normal hale gelmesi için bu veriler logaritmaya çevrilmesi gerekmektedir. Bu nedenle veriler için doğal logaritma (ln) alınmıştır. Böylece istatistiksel olarak daha normal sonuçlar ortaya çıkacaktır. İlgili değişkenlere ait iki regresyon modeli (3.17) ve (3.18) nolu eşitliklerdeki gibidir:

Model 1

$$informal_{it} = \alpha_i + \beta_1 lnminwage_{it} + \beta_2 lngdppc_{it} + \beta_3 infl_{it} + u_{it} \quad (3.17)$$

Model 2

$$\ln \text{minwage}_{it} = \alpha_i + \beta_1 \text{informal}_{it} + \beta_2 \ln \text{gdppc}_{it} + \beta_3 \text{infl}_{it} + u_{it} \quad (3.18)$$

Yukarıdaki (3.17) ve (3.18) nolu eşitliklerde; informal_{it} : t zamanında i ülkesi için kayıt dışı ekonomi, $\ln \text{minwage}_{it}$: t zamanında i ülkesi için asgari ücret, $\ln \text{gdppc}_{it}$: t zamanında i ülkesi için kişi başına düşen GSYİH, infl_{it} : t zamanında i ülkesi için enflasyon oranı, α_i : sabit terim ve u_{it} : hata terimidir.

Model 1’de bağımlı değişken kayıt dışı ekonomidir. Kişi başına düşen GSYİH, asgari ücret ve enflasyon oranının kayıt dışı ekonomi değişkeni üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Model 2’de ise bağımlı değişken asgari ücrettir. Kayıt dışı ekonomi, kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon oranının asgari ücret değişkeni üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu bağlamda araştırmada E7 ülkelerinde ilgili değişkenler arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Araştırmanın veri setinde, 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerine ait kayıt dışı ekonomi, asgari ücret, kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon oranı değişkenlerinin yıllık verileri kullanılacaktır. Ekonomik büyümeyi temsil edecek değişken kişi başına düşen GSYİH’dir. Asgari ücret verisi Countryeconomy.com’dan alınmıştır. Diğer değişken verileri ise World Bank’dan alınmıştır. Araştırmada ekonometrik analizlerin yapılmasında Stata 14 paket programından yararlanılmıştır. Veri setine ilişkin açıklayıcı bilgiler tablo 6’da sunulmuştur.

3.5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

İlk olarak bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklere ait tablonun oluşturulmasında Stata 14 paket programı kullanılmıştır. Tablo 7’de tanımlayıcı istatistiklere ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 7. E7 Ülkeleri İçin Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	informal	lnminwage	lngdppc	infl
Mean	25.98439	7.139309	8.490526	8.65875
Maximum	40.66068	8.786242	9.387547	85.74649
Minimum	8.551978	3.708682	6.607887	-1.401473
Std. Dev.	9.563625	.9360261	.7772081	11.28872
Gözlem Sayısı	140	139	140	140
Ülke Sayısı	7	7	7	7

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 7’de değişkenlere yönelik medyan, maksimum, minimum, standart sapma, gözlem sayısı ve ülke sayısının istatistik değerleri verilmiştir. Tablo 7’de 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerinde asgari ücret değişkeninin gözlem sayısının 139, diğer tüm değişkenlere ait gözlem sayısının ise 140 olduğu görülmektedir. Tablo 7’de E7 ülkelerinde kayıt dışı ekonomi (informal) değişkenine bakıldığında, medyan değerinin 25.98’lerde seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1999-2018 yılları arasında kayıt dışı ekonominin maksimum olduğu değer 40.66 civarındadır. Tablo 7’de E7 ülkelerinde asgari ücret (lnminwage) değişkenine bakıldığında, medyan değerinin 7.14’lerde seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1999-2018 yılları arasında asgari ücret düzeyinin maksimum olduğu değer 8.79’dur. Tablo 7’de E7 ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH (lngdppc) değişkenine bakıldığında, medyan değerinin 8.49’larda seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1999-2018 yılları arasında ekonomik büyümenin maksimum olduğu değer 9.39’dur. Tablo 7’de E7 ülkelerinde enflasyon (infl) değişkenine bakıldığında, medyan değerinin 8.66’larda seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1999-2018 yılları arasında enflasyon oranının maksimum olduğu değer 85.75’tir. Değişkenlerin minimum ve maksimum değerleri arasındaki farka bakıldığında; en yüksek farkın enflasyon değişkenine,

en düşük farkın ise kişi başına düşen GSYİH değişkenine ait olduğu görülmektedir. Yine standart sapmanın en yüksek olduğu değişken enflasyon değişkeni (Değer: 11.29), en düşük olduğu değişken ise kişi başına düşen GSYİH değişkenidir (Değer: 0.78).

3.5.2. Korelasyon Matrisi

Korelasyon matrisi, farklı değişkenler için korelasyon katsayılarını içeren bir tablodur (Questionpro, 2023). Korelasyon katsayıları (-1) ile 1 arasında değer almaktadır. Katsayılar 0'a yakın ise değişkenler arasındaki ilişki düşüktür. Katsayılar 1'e yakınsa değişkenler arasındaki ilişki yüksektir. Katsayıların işaretleri ilişkinin yönünü göstermektedir. Analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait korelasyon matrisi tablo 8'de görülmektedir (Çoşkunoglu, 2021).

Tablo 8. Değişkenlerle İlgili Korelasyon Matrisi

Değişken	informal	lngdppc	lnminwage	infl
informal	1.000000			
lngdppc	0.5242	1.000000		
lnminwage	0.0718	0.6356	1.000000	
infl	0.3040	0.0616	-0.1924	1.000000

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 8'e göre kayıt dışı ekonomi ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki 0.52'dir. Yine asgari ücret ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişki 0.64'tür. Bu değerler yüksektir. Diğer değişkenler arasındaki ilişki ise zayıftır. Tabloda katsayıların (-0,19) ile 0,64 aralığında değer aldığı görülmektedir. Tabloda korelasyon katsayıları 1'den küçük olduğu için çoklu bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

3.6. Panel Veri Analizi Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde modellere ilişkin bulgular yer almaktadır. Araştırmada E7 ülkeleri için 1999-2018 yılları arasına ait veriler kullanılarak kayıt dışı ekonomi, asgari ücret, kişi başına düşen GSYİH ve enflasyon oranı ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada değişkenlere ait yıllık veriler kullanılmıştır. İlk olarak regresyon modelleri oluşturulmuştur. Daha sonra panel veri analizi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sabit etkiler modeli uygun bulunmuştur. Driscoll Kraay standart hatalar tahmincisi ile nihai model tahmin edilmiştir.

3.6.1. Panel Veri Modellerinin Tahmin Sonuçları

Tablo 9’da model 1 için sabit etkiler modeli (FE: Fixed Effects) ile rassal etkiler modeli (RE: Random Effects)’ne ait tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Model 1 İçin FE ve RE Modellerinin Tahmin Sonuçları

MODEL 1				
Bağımlı Değişken: informal	FE		RE	
Değişkenler	Katsayılar	P > t	Katsayılar	P > t
lngdppc	-6.637028	0.000	-6.535521	0.000
infl	0.0172657	0.034	0.0172526	0.039
lnminwage	1.049898	0.000	1.019882	0.000
_cons	74.79757	0.000	74.04464	0.000
Gözlem Sayısı	139		139	
Grup Sayısı	7		7	
F Değerleri	F(3,129) =	137.37	Wald chi2(3)	376.84
Olasılık Değerleri	Prob > F	0.0000	Prob > Chi2	0.0000
R ² Değerleri	R ²	0.7616	R ²	0.7616

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 9’a göre Model 1 için FE’de $R^2 = 0.7616$ olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişimi, %76.16 oranında açıklanmaktadır. Ayrıca modeldeki F istatistik değeri (Prob > F = 0.000 < 0.05) olduğu için model 1 anlamlıdır. Değişkenlerin ayrı ayrı anlamlılığına bakıldığında, asgari ücret değişkeni (P = 0.000 <

0.05) olduğu için anlamlıdır. Kişi başına düşen GSYİH değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Enflasyon değişkeni ($P = 0.034 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Yine RE’de, $R^2 = 0.7616$ olarak elde edilmiştir. R^2 değeri modelin açıklanma gücünü göstermektedir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişimi, %76.16 oranında açıklanmaktadır. Ayrıca modeldeki chi2 istatistik değeri ($\text{Prob} > \text{Chi2} = 0.0000 < 0.05$) olduğu için model 1 anlamlıdır. Değişkenlerin ayrı ayrı anlamlılığına bakıldığında, asgari ücret değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Kişi başına düşen GSYİH değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Enflasyon değişkeni ($P = 0.039 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır.

Tablo 10’da model 2 için sabit etkiler modeli (FE) ve rassal etkiler modeli (RE)’ne ait tahmin sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Model 2 İçin FE ve RE Modellerinin Tahmin Sonuçları

MODEL 2				
Bağımlı Değişken: Inminwage	FE		RE	
	Değişkenler	Katsayılar	P > t	Katsayılar
informal	0.1821479	0.000	0.0170512	0.394
lngdppc	2.522843	0.000	1.598316	0.000
infl	-0.0197256	0.000	-0.0214393	0.000
_cons	-18.87985	0.000	-6,699266	0.000
Gözlem Sayısı	139		139	
Grup Sayısı	7		7	
F Değerleri	F(3,129) =	132.87	Wald chi2(3)	289.09
Olasılık Değerleri	Prob > F	0.0000	Prob > Chi2	0.0000
R^2 Değerleri	R^2	0.7555	R^2	0.7075

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 10'a göre Model 2 için FE'de $R^2 = 0.7555$ olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişimi, %75.55 oranında açıklanmaktadır. Ayrıca modeldeki F istatistik değeri ($\text{Prob} > F = 0.000 < 0.05$) olduğu için model 2 anlamlıdır. Değişkenlerin ayrı ayrı anlamlılığına bakıldığında, kayıt dışı ekonomi değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Kişi başına düşen GSYİH değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Enflasyon değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. RE'de ise $R^2 = 0.7075$ olarak elde edilmiştir. R^2 değeri modelin açıklanma gücünü göstermektedir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişimi, %70.75 oranında açıklanmaktadır. Ayrıca modeldeki chi2 istatistik değeri ($\text{Prob} > \text{Chi}2 = 0.0000 < 0.05$) olduğu için model 2 anlamlıdır. Değişkenlerin ayrı ayrı anlamlılığına bakıldığında, kayıt dışı ekonomi değişkeni ($P = 0.394 > 0.10$) olduğu için anlamlıdır. Kişi başına düşen GSYİH değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır. Enflasyon değişkeni ($P = 0.000 < 0.05$) olduğu için anlamlıdır.

3.6.2. Panel Veri Analizinde Model Seçiminde Kullanılan Testlerin Tahmin Sonuçları

Tablo 11. Model 1 İçin F Testi, Wald Testi ve Hausman Testi Sonuçları

Test	Hipotez	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	H_0 : (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)	F(6,129) = 1980.77	Prob > F = 0.0000
	H_1 : Sabit etkiler modeli uygun)		
Wald Testi	H_0 : (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)	Wald chi2 (3) = 376.84	Prob > chi2 = 0.0000
	H_1 : (Rassal etkiler modeli uygun)		
Hausman Testi	H_0 : (Rassal etkiler modeli uygun)	chi2 (5) = 30.21	Prob > chi2 = 0.0000
	H_1 : (Sabit etkiler modeli uygun)		

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 11'de Model 1 için F testinde $\text{Prob} > F = 0.0000 < 0.05$ olduğu için FE modeli OLS modelinden üstündür. Wald testinde $\text{Prob} > \text{chi}2 = 0.0000 < 0.05$ olduğu için de RE modeli

OLS modelinden üstündür. Hausman testi sonucuna göre $\text{Prob} > \text{chi}^2 = 0.0000 < 0.05$ olduğundan FE modeli RE modelinden üstündür. Diğer bir deyişle H_0 hipotezi reddedildiğinden dolayı sabit etkiler modeli uygun modeldir.

Tablo 12. Model 2 İçin F Testi, Wald Testi ve Hausman Testi Sonuçları

Test	Hipotez	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	H_0 : (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)	F(6,129) =69.95	Prob > F = 0.0000
	H_1 : Sabit etkiler modeli uygun)		
Wald Testi	H_0 : (Havuzlanmış etkiler modeli uygun)	Wald chi2 (3) =289.09	Prob > chi2 =0.0000
	H_1 : (Rassal etkiler modeli uygun)		
Hausman Testi	H_0 : (Rassal etkiler modeli uygun)	chi2 (5) = 39.58	Prob > chi2 = 0.0000
	H_1 : (Sabit etkiler modeli uygun)		

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 12’de Model 2 için F testinde $\text{Prob} > F = 0.0000 < 0.05$ olduğu için FE modeli OLS modelinden üstündür. Wald testinde $\text{Prob} > \text{chi}^2 = 0.0000 < 0.05$ olduğu için RE modeli OLS modelinden üstündür. Hausman testi sonucuna göre ise $\text{Prob} > \text{chi}^2 = 0.0000 < 0.05$ olduğundan FE modeli RE modelinden üstündür. Dolayısıyla H_0 reddedilmektedir. Bundan dolayı sabit etkiler modeli uygun modeldir.

3.6.3. FE Modelinde Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Tahmin Sonuçları

Sabit etkiler modelinde değişen varyans (heteroskedasite), otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorununun olup olmadığı araştırılmaktadır. Böylece varsayımların testi gerçekleştirilmektedir.

Tablo 13. Model 1 İçin Modifiye Edilmiş Wald, Durbin-Watson, Baltagi-Wu LBI ve Friedman Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Değişen Varyans Modifiye edilmiş Wald testi	chi2(7) = 171.63	Prob > chi2 = 0.0000
Otokorelasyon=	F(6, 122)=213.33	Prob > F=0.0000
Durbin-Watson=	0.17587536	
Baltagi-Wu LBI=	0.41628176	
Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon) Friedman Testi	27.365	Pr = 0.001

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 13’de sabit etkiler modelinde, değişen varyans sorununun varlığını tespit etmek için modifiye edilmiş Wald testi kullanılmaktadır. Modifiye edilmiş Wald testi sonuçlarına göre $\text{Prob} > \text{chi2} = 0.0000 < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Modified Bhargava et al. Durbin Watson = 0.17587536 ve Baltagi Wu LBI = 0.41628176 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler 2 değerinden küçük olduğu ve H_0 hipotezi reddedildiği için modelde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır. Friedman testi sonuçlarına göre $\text{Pr} = 0.001 < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durum modelde birimler arası korelasyon sorununun olduğunu göstermektedir. Bu sorunların varlığında dirençli model olan Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisinin kullanılması uygundur.

Tablo 14. Model 2 İçin Modifiye Edilmiş Wald, Durbin-Watson, Baltagi-Wu LBI ve Friedman Test Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Değişen Varyans Modifiye edilmiş Wald testi	chi2(7) = 876.60	Prob > chi2 = 0.0000
Otokorelasyon=	F(6, 122)=1.41	Prob > F=0.2170
Durbin-Watson=	0.41482483	
Baltagi-Wu LBI=	0.56668043	
Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler arası korelasyon) Pesaran (CD) Testi	3.418	Pr = 0.006

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 14’de Modifiye edilmiş Wald testine göre $\text{Prob} > \text{chi2} = 0.0000 < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda modelde değişen varyans sorunu bulunmaktadır. Modified Bhargava et al. Durbin-Watson= 0.17587536 ve Baltagi-Wu LBI=0.41628176 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler 2 değerinden küçük olduğu ve H_0 hipotezi reddedildiği için modelde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır. Pesaran testine göre $\text{Pr} = 0.001 < 0.05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durumda modelde birimler arası korelasyon sorunu bulunmaktadır. Bu sorunların varlığında dirençli model olan Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisinin kullanılması uygundur.

3.6.4. Driscoll Kraay Tahmincisi Sonuçları

Tablo 15’de Model 1 için sabit etkiler modelinde ortaya çıkan değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarını gidermek için kullanılan Driscoll-Kraay standart hatalar tahmincisi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 15. Model 1 İçin Driscoll Kraay Tahmincisi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Driscoll Kraay Standart Hata	t	P > t
lngdppc	-6.637028	0.2287553	-29.01	0.000 (**)
infl	0.0172657	0.0093179	1.85	0.079 (***)
lnminwage	1.049898	0.1951409	5.38	0.000 (**)
_cons	74.79757	1.04541	71.55	0.000 (**)
F(3. 19) =	873.35	Bağımlı Değişken: İnformal Maksimum Gecikme: 2 Gözlem Sayısı: 139 Grup Sayısı: 7		*: %1 anlamlılık düzeyi
Prob > F	0.0000		***: %5 anlamlılık düzeyi	
R ²	0.7616		***: %10 anlamlılık düzeyi	

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 15’de Model 1 için Driscoll Kraay tahmincisinin sonuçları yer almaktadır. Bu bağlamda modelin anlamlılığını gösteren olasılık değeri, modelin %99 güven aralığında anlamlı (Prob > F = 0.0000) olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü ortalama %76 olarak belirlenmiştir. Çünkü modelde $R^2=0.7616$ olarak elde edilmiştir. R^2 değeri modelin açıklanma gücünü göstermektedir. Bu durum bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişiminin %76.16 oranında açıklanmakta olduğunu göstermektedir. Tüm değişkenler beklenen işaretlere sahiptir. Ayrıca modeldeki Prob > F = 0.0000 < 0.05 olduğu için model bir bütün olarak anlamlı bulunmuştur. Aşağıda değişkenlerin ayrı ayrı işaretleri ve önem düzeyleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

- Asgari ücret (lnminwage) değişkeninin katsayısı pozitifdir. Ayrıca bu katsayı %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre E7 ülkeleri için asgari ücret düzeyinde yaşanacak %1’lik artışın, kayıt dışı ekonomiyi %1.05 artıracığı yönünde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu durum asgari ücret düzeyinin yükselmesinin, girdi maliyetlerine olumsuz olarak sirayet edeceğini göstermektedir. Dolayısıyla işverenlerin daha az işçi çalıştırmayı benimseyecekleri söylenebilir.

Ayrıca asgari ücret artışı, işsizliğe yol açacağından işsiz sayısında artış olacaktır. İşsiz sayısında yaşanan yükselişler, kayıtlı ekonomide iş bulamayan bireylerin kayıt dışı istihdama yönelmesine sebep olacaktır.

- Kişi başına düşen GSYİH (lngdppc) değişkeninin katsayısı negatif değer almış ve %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu çerçevede gelir düzeyinde yaşanan iyileşme ile kayıt dışı ekonomi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. E7 ülkeleri için kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelecek %1'lik bir artış, kayıt dışı ekonomi üzerinde %6.64'lük bir gerileme meydana getirecektir. Bu sonuç 1999-2018 yılları arasında E7 ülkeleri üzerinde AR-GE yatırımlarının yükseltilmesinin, teknolojik verimliliklerin artırılmasının, emek ve istihdam verimliliğinin sağlanmasının ve kurumsal kalitenin artırılmasının üretim artışını destekleyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu durumun rekabet gücünün artmasına yönelik bir katkı sağlayacağı söylenebilir.
- Enflasyon (infl) değişkenine ait katsayının pozitif olduğu görülmüştür. Ayrıca katsayı %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda E7 ülkeleri için enflasyon oranında yaşanacak %1'lik bir artışın, kayıt dışı ekonomiyi %0.02 artıracığı yönünde bir sonuç meydana getirecektir. Bu bağlamda E7 ülkelerinde enflasyon oranında yaşanacak bir artış, mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesine ve bireylerin harcanabilir gelirlerinin azalmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla bireyler aynı ücret düzeyi ile daha az mal ve hizmet talep edebilecektir. Bu durum bireyleri, ek gelir sağlamak ve maliyet azalışı elde etmek için kayıt dışı ekonomide çalışmaya itecektir. Bu bağlamda Driscoll Kraay tahmincisi ile elde edilen nihai modele ait regresyon denklemi (3.19) nolu eşitlikteki gibidir.

Nihai Model 1

$$\text{informal} = 74.79757 + 1.049898 \ln \text{minwage} - 6.637028 \ln \text{gdppc} + 0.0172657 \text{infl} + u \quad (3.19)$$

Tablo 16'da Model 2 için sabit etkiler modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarını gidermek için kullanılan Driscoll Kraay tahmincisi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 16. Model 2 İçin Driscoll Kraay Tahmincisi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Driscoll Kraay Standart Hata	t	P > t
informal	.1821479	0.0364858	4.99	0.000 (**)
lngdppc	2.522843	0.2577981	9.79	0.000 (**)
infl	-0.0197256	0.0025989	-7.59	0.000 (**)
_cons	-18.87985	3.068784	-6.15	0.000 (**)
F(3. 19) =	133.63	Bağımlı Değişken: lnminwage Maksimum Gecikme: 2 Gözlem Sayısı: 139 Grup Sayısı: 7		*: %1 anlamlılık düzeyi
Prob > F	0.0000		** : %5 anlamlılık düzeyi	
R ²	0.7555		***: %10 anlamlılık düzeyi	

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 16’da Model 2 için Driscoll-Kraay tahmincisi sonuçları verilmiştir. Buna göre modelin anlamlılığını gösteren olasılık değeri modelin %99 güven aralığında anlamlı (Prob > F = 0.0000) olduğunu göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü ortalama %76 olarak belirlenmiştir. Çünkü modelde R²= 0.7555 olarak elde edilmiştir. R² değeri modelin açıklanma gücünü göstermektedir. Bu durum bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenin ortalama değişiminin %75.55 oranında açıklanmakta olduğunu göstermektedir. Tüm değişkenler beklenen işaretlere sahiptir. Ayrıca modeldeki Prob > F = 0.0000 < 0.05 olduğu için model bir bütün olarak anlamlı bulunmuştur. Aşağıda değişkenlerin ayrı ayrı işaretleri ve önem seviyelerine yer verilmiştir.

- Kayıt dışı ekonomi (informal) değişkeninin katsayısı pozitif değer almıştır ve %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durumda E7 ülkeleri için kayıt dışı ekonominin %1 artması, asgari ücreti %0.18 artıracaktır. 1999-2018 yılları arasında E7 ülkelerinde kayıt dışı ekonominin yükselmesi, asgari ücreti artırmaktadır. Gelişmiş ekonomiler ile kıyaslandığında, az gelişmiş ve gelişmekte

olan ekonomilerde kuralların işlerlik boyutu düşük ve bürokrasi yoğundur. Dolayısıyla kurumsal kalite daha zayıf durumdadır. Bu çerçevede bu ülkelerde, kayıt dışı uygulamaların boyutu da yüksek düzeylere ulaşmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün hacim olarak önemli boyutlara ulaştığı bir ortamda, işverenler asgari ücreti artırma eğilimi duyabilmektedir. Diğer bir ifadeyle yasal olarak asgari ücret artışları gerçekleştiğinde, işverenler farklı yollardan bu paranın bir kısmını işçilerden geri almaktadır. Fiiliyatta bu durum asgari ücretin yasal olarak belirlenen değerinin altında kalmasına neden olmaktadır.

- Kişi başına düşen GSYİH (lngdppc) değişkeninin katsayısı pozitif değer almış ve katsayı %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda, E7 ülkeleri için kişi başına gelirden yaşanacak %1'lik bir artış, asgari ücreti %2.52 artıracaktır. Bu durumda kişi başına düşen GSYİH yükselecektir. Kişi başına düşen GSYİH'nin yükselmesi ekonomik olanakları artırdığından bireylerin asgari ücret düzeyini de buna bağlı olarak yükselecektir. Böylece bireylerin satın alma gücü artacaktır. Bu durumda bireyler asgari ücret düzeyinde çalışmaya razı olacaktır. Dolayısıyla asgari ücretle çalışan sayısı yükselecektir.
- Enflasyon (infl) değişkeninin katsayısı negatiftir değer almıştır. Katsayı ise %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durumda E7 ülkeleri için enflasyon oranı %1 artarsa, asgari ücret %0.02 azalacaktır. Bu çerçevede E7 ülkeleri için incelenen yıllar baz alındığında enflasyon oranında yaşanacak bir artışın hanehalkının, satın alma gücü bakımından gelir düzeyinin zayıflamasına ve hanehalkının refahının azalmasına neden olacağı söylenebilir. Bu bağlamda Driscoll Kraay tahmincisi ile elde edilen nihai modele ait regresyon denklemi (3.20) nolu eşitlikteki gibidir.

Nihai Model 2

$$\ln \text{minwage} = - 18.87985 + 0.1821479 \text{ informal} + 2.522843 \text{ lngdppc} - 0.0197256 \text{ infl} + u$$

(3.20)

Tablo 17’de Model 1 için kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bağımsız değişkenler, beklenen etki düzeyi, bulunan sonuç ve istatistiki anlam düzeyleri yer almaktadır. Buna göre değişkenlerin beklenen işaretlere ve istatistiksel anlamlılığa sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 17. Model 1 İçin Bağımsız Değişkenlerin Etki Yönü

Bağımlı Değişken: İnfomal			
Bağımsız Değişkenler	Beklenen Etki	Sonuç: Etki Yönü	İstatistiki Anlamlılık
lngdppc	-	-	Anlamlı
lnminwage	+	+	Anlamlı
infl	+	+	Anlamlı

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Tablo 18’de Model 2 için asgari ücreti etkileyen bağımsız değişkenler, beklenen etki düzeyi, elde edilen sonuç düzeyi ve istatistiki anlamlılık düzeyi yer almaktadır. Buna göre değişkenlerin beklenen işaretlere ve istatistiksel anlamlılığa sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Model 2 İçin Bağımsız Değişkenlerin Etki Yönü

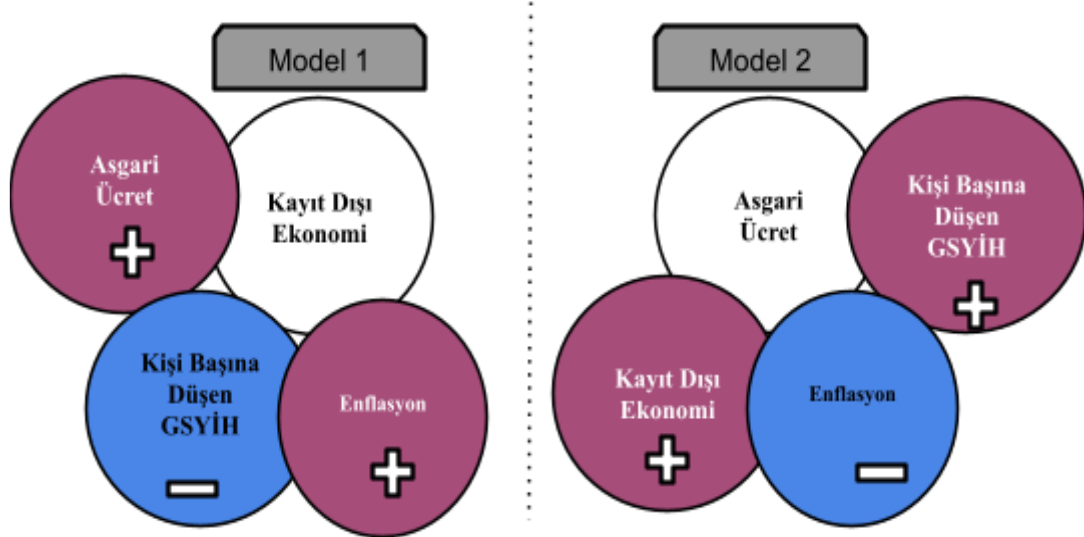
Bağımlı Değişken: lnminwage			
Bağımsız Değişkenler	Beklenen Etki	Sonuç: Etki Yönü	İstatistiki Anlamlılık
İnfomal	+	+	Anlamlı
lngdppc	+	+	Anlamlı
infl	-	-	Anlamlı

Kaynak: Stata 14 paket programında analiz edilmiştir.

Şekil 7’de Model 1’de enflasyon oranı ve asgari ücret, kayıt dışı ekonomiyi pozitif; ekonomik büyüme ise kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilemektedir. Ekonomik büyüme ve asgari ücret %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Enflasyon oranı ise %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Model 2’de kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme, asgari ücreti pozitif etkilemektedir. Enflasyon oranı ise asgari ücreti

negatif etkilemektedir. Ekonomik büyüme, enflasyon oranı ve asgari ücret %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 7. Model 1 ve Model 2 İçin Değişkenlerin İlişkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret, birçok ülkede etkisini gösteren sosyo-ekonomik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerde yaşanan ekonomik istikrarsızlıkların yol açtığı yüksek enflasyon artışı, asgari ücretli bireylerin alım gücü düşmekte; işsizliği artmakta ve refah kaybına neden olmaktadır. Bu durum kayıt dışı ekonominin boyutlarında artışa sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi ve asgari ücretin ülkelerde meydana getirdiği etkilerin iyi takip edilmesi, ülkelerin geleceği açısından son derece önemli görülmektedir.

Ekonomide düşük kurumsal kalitenin, yüksek enflasyonun ve etkinsiz ekonomi politikalarının bulunması; ekonomik istikrarsızlıkların artmasına, piyasaya olan güvenin azalmasına, mal ve hizmet fiyatların yükselmesine neden olan önemli problemlerdir. Bu problemlerin yaşandığı ülkelerde, kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren birçok işveren; asgari ücret düzeyinde işçi çalıştırmaktadır. Dolayısıyla asgari ücretle çalışanların kişi başına düşen gelirlerinde azalış meydana gelmekte ve satın alma güçleri azalmaktadır. Bunun sonucunda asgari ücretle çalışanların bir kısmı, gelirlerini artırmak için kayıt dışı ekonomiye yönelmektedir.

Ekonomik istikrarsızlıkların yaşandığı ekonomilerde asgari ücretin yükselmesi, işverenlerin ve çalışanların kayıt dışına yönelme olasılığını artırmaktadır. Özellikle asgari ücret düzeyinde meydana gelen artışlar, kayıtlı ekonomide faaliyette bulunan işverenlerin maliyetlerini yükseltmektedir. Dolayısıyla maliyetleri artan işverenler, ya sermaye yoğun üretime geçmekte ya da mevcut personelde azalış yoluna gitmektedir. Sermaye yoğun üretime geçilmesinin işletmelere bir maliyeti olduğundan dolayı işverenler, işçi çıkarma yolunu tercih etmektedir. Bu durum ülkedeki işsizlik oranının yükselmesine sebebiyet vermektedir. Bu durumda işverenler, kayıt dışı ekonomide işçi çalıştırma yoluna gidebilmektedir. Çünkü kayıt dışı istihdam, işverenleri vergi ödeme zorunluluğundan

kurtarmaktadır. Bu nedenle kayıt dışına yönelim artmaktadır. Kayıt dışı faaliyetler, kayıt altına alınamadığı için ekonominin gerçek boyutunun hesaplanması da mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu durum GSMH hesaplarının düşük çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca kayıt dışı faaliyetlerde bulunan işverenler, rekabet üstünlüğü elde etmektedir. Bu durum ülkede yaşanan adaletsizlikleri artırmaktadır. Çünkü kayıtlı ekonomide yer alan işverenler, daha fazla maliyete katlanmak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla bu işverenler, rekabet edebilme güçlüğü ve gelir kaybı gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca kayıt dışı faaliyetlerin artması devletin vergi gelirlerini de azaltmaktadır. Bunun dışında asgari ücrette yaşanan artışlar çalışanların işsiz kalmasına neden olabilmektedir. Çünkü maliyetleri artan işverenler işçi çıkarmaktadır. Dolayısıyla işsiz bireyler kayıt dışı ekonomiye yönelme eğilimi gösterebilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması, gelir dağılımındaki adaletin sağlanması bakımından güçlüklerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum ülkelerde yoksulluğu artırmakta ve toplumsal refahı düşürmektedir. Dolayısıyla devlet, bu olumsuz koşullardan bireyleri bir nebze de olsa koruyabilmek için asgari ücret düzeyini artırma yoluna gitmektedir. Ancak asgari ücrette yaşanan bu artışlar, kayıtlı ekonomide istihdam edilme olasılığını düşürmektedir. Kayıtlı ekonomide istihdam oranının düşmesi, işsiz bireylerin kayıt dışı ekonomiye yönelmesine neden olmaktadır.

Bu kapsamda araştırmada Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye için kayıt dışı ekonomi ve asgari ücret ilişkisi incelenmiştir. Yapılan analizde 1999-2018 yılları arasına ait yıllık veriler kullanılmış ve iki modellenmiş bir analiz gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi kullanılarak test edilmiştir. Analiz için uygun modelin sabit etkiler modeli olduğu görülmüştür. Sabit etkiler modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları tespit edildiğinden Driscoll Kraay standart hatalar tahmincisi kullanılarak nihai model elde edilmiştir.

1999-2018 yılları arasında E7 ülkeleri üzerine uygulanan analizde model 1'e ait bulgular incelendiğinde; asgari ücretteki %1'lik artış, kayıt dışı ekonomide %1.05 artışa neden olmaktadır. Bu bağlamda asgari ücrette meydana gelen artışlar, girdi maliyetlerinin yükselmesine neden olacağından dolayı işverenler daha az işçi çalıştırmayı seçecektir. Bu durum ülkedeki işsiz sayısını artıracaktır. Böylece kayıtlı ekonomide iş bulamayan bireyler

kayıt dışı ekonomiye geçmek zorunda kalacaktır. Model 1'deki bulgulara göre kişi başına düşen GSYİH'nin %1 artması durumunda, kayıt dışı ekonomi %6.64 azalmaktadır. Bu durumda AR-GE yatırımlarının artırılması, teknolojik verimliliğin sağlanması, emek ve istihdam verimliliğinin artırılması ve kurumsal kalitenin iyileştirilmesi üretim artışını destekleyeceği için ülkedeki rekabet gücü artacaktır. Dolayısıyla kişi başına düşen gelirin artması kayıtlı ekonomiye yönelimi teşvik edecektir. Yine model 1 için ortaya çıkan sonuçlara göre enflasyon oranının %1 artması, kayıt dışı ekonomiyi %0.02 artırmaktadır. Bu bize gösteriyor ki enflasyon oranındaki bir artış, mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmektedir. Böylece bireylerin harcanabilir gelirlerinde düşüş meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu bireyler, gelirlerini artırmak ve maliyetlerini düşürmek amacıyla hareket etmek durumunda kaldığı için kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinde artış olmaktadır.

Model 2 için bulgulara bakıldığında, 1999-2018 yılları arasında E7 ülkeleri üzerinde kayıt dışı ekonominin %1 yükselmesi, asgari ücreti %0.18 yükseltmektedir. Bu durumda az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde kanun boşlukları fazla ve bürokrasi yoğun olduğundan, dolayı bu ekonomilerde düşük kurumsal kalite söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede kayıt dışı ekonomi büyüdükçe işverenler, asgari ücreti artırma eğilimi duyabilmektedir. Çünkü yasal olarak asgari ücret artışları gerçekleştiğinde işverenler farklı yollardan bu paranın bir kısmını işçilerden geri almaktadır. Fiiliyatta bu durum asgari ücretin yasal olarak belirlenen değerinin altında kalmasına neden olmaktadır. Model 2 için ortaya çıkan sonuçlara göre E7 ülkeleri üzerinde kişi başına düşen GSYİH'nin %1 artması, asgari ücret üzerinde %2.52 artış meydana getirmektedir. Bu durumda kişi başına düşen gelirin yükselmesi ekonomik olanakları iyileştirdiği için bireylerin asgari ücret düzeyi de yükselmekte ve alım güçleri artmaktadır. Dolayısıyla bireyler, asgari ücretle çalışmaya razı olmaktadır. Bu durum asgari ücretle çalışan sayısında artış meydana getirmektedir. Yine model 2 için elde edilen bulgulara göre enflasyon oranında meydana gelecek %1'lik bir artış, asgari ücret üzerinde %0.02'lik bir düşüşe neden olmaktadır. Buna göre, enflasyon oranının yükselmesi hanehalkının satın alma gücü bakımından gelir düzeyinde zayıflamaya neden olmaktadır. Böylece hanehalklarının refah düzeyi de azalmaktadır.

Bu kapsamda elde edilen sonuçlar ışığında, asgari ücret ve enflasyon oranının kayıt dışı ekonomiyi pozitif bir etkilediği; kişi başına düşen gelirin ise kayıt dışı ekonomiyi negatif etkilediği söylenebilir. Bunun dışında kayıt dışı ekonomi ve kişi başına düşen gelirin asgari

ücret üzerinde pozitif bir etki meydana getirdiği; enflasyon oranının ise asgari ücret üzerinde negatif bir etki meydana getirdiği söylenebilir.

Bu bağlamda kayıt dışı uygulamalarla mücadelede etkin bir düzeye ulaşmak, istikrarlı ve daha yüksek bir hayat standardına kavuşmak için kurumsal kaliteyi iyileştirici uygulamalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamak için ise siyasi aktörlerin, sosyal ve kurumsal yozlaşmayı engelleyici; adil gelir dağılımını destekleyici politikalar oluşturması gerekmektedir. Ayrıca kayıt dışında yer alan işletmelerin kayıtlı ekonomiye kazandırılması sağlanmalıdır. Bu çerçevede popülist uygulamalardan uzak durulmalı, etkin bir hukuk sistemi meydana getirilmeli, bürokratik uygulamalarda sadelik tesis edilmeli ve vergilemede adalet ilkesinde işlerlik sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akgeyik, T. (2007). *Asgari Ücrette Esnek Modelleme: Bölgesel Asgari Ücret Yaklaşımı*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Akgül, O. (2014). *Türkiye’de Asgari Ücret Sisteminin Uluslararası Standartlar Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akgül, O. (2016). *Türkiye’de Asgari Ücretin Mahsurlu Alanları ve Öneriler*. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 5(12), 96-127.
- Akalın, G., & Kesikoğlu, F. (2007). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi*. Zonguldak Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 71-87.
- Akın, F. (2010). *Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılması*. Türk-İş Yayınları, Ankara.
- Akkoç, F., & Demir, S. (2011). *Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye’deki Düzeyi ile Muhasebe Meslek Mensuplarının Veri Denetmenlerinin ve İşletme Yöneticilerinin Kayıt Dışı Ekonomiyi Algılamaları*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 2011, 1-12.
- Aktan, C.C., & Vural, İ. Y. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Altuğ, O. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Ar, K. N. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*. 1-458, Ankara. 13.02.2022 tarihinden <https://www.yumpu.com/tr/document/read/29458234/kuresellesme-surecinde-turkiyede-ucr-etlerin-gelisimi-kamu-> sayfasından erişilmiştir.
- Arabacı, R. Y. (2007). *Yoksulluk ve Gelirin Yeniden Dağılımı Açısından Asgari Ücret*. Akademik Araştırmalar Dergisi, 53-65.
- Aslan, G. (2019). *The Number of Minimum Wage Workers and the Change in Wage Levels (2003-2017 Household Labor Force Surveys Data Analysis)*. Journal of Social Security, 9(1), 141-159.
- Asteriou, D., & S. G. Hall. (2007). *Applied Econometrics A Modern Approach Using Eviews and Microfit*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ay, A., Sugözü, İ. H., & Erdoğan, S. (2014). *Türkiye’de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affi Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1985-2012)*.

- Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 23-32.
- Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*. Maliye Hesap Uzmanları Derneği, İstanbul.
- Bağırzade, E. R. (2012). *Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması*. Ukrayna-Kırım-Akmescit: Azerbaycan Devlet Üniversitesi, 10. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 39-54.
- Baklouti, N., & Boujelbene, Y. (2019). *The Economic Growth–Inflation–Shadow Economy Trilogy: Developed Versus Developing Countries*. International Economic Journal, 33(4), 679-695.
- Baldemir, E., Gökalp, F., & Avcı, M. (2007). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Mimic Model ile Tahminlenmesi*.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Chichester, England: John Wiley & Sons Ltd.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*. 5. Basım. Wiley.
- Bayar, Y., Odabaş, H., & Şaşmaz, M. Ü. (2018). *Geçiş Ekonomilerinde Vergi Yükü ile Düzenlemelerin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkisi*. 6th SCF International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization and Liberalization, Antalya, 41-45.
- Belir, M. (2021). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990-2019)*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-153.
- Bianet (2004). *Asgari Ücretin Tarihi, İşlevi, Durumu*. Bağımsız İletişim Ağı, BİA Haber Merkezi, İstanbul.
- Bilen, A. (2007). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar*. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 36(36), 134-143.
- BirGün (2020). *Asgari Ücretin Tarihçesi*. Çalışma Yaşamı, Haber, birgün.net. 10.02.2022 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/asgari-ucretin-tarihcesi-325814> sayfasından erişilmiştir.
- Bıyan, Ö. (2007). *Türk Vergi Sisteminde Asgari Geçim İndiriminin Dayanılmaz Eksikliği*. 20.02.2022 tarihinde <https://www.alomaliye.com/2007/05/26/turk-vergi-sisteminde-asgari-gecim-indiriminin-dayanilmaz-eksikligi/> sayfasından erişilmiştir.
- Bontempi, M. & Golinelli, R. (2012). *Static Panel Data Analysis Lecture 9.1*, 1-48. 20.02.2022 tarihinde https://www.unife.it/economia/lm.economia/insegnamenti/econometria/materiale-prof-nico-lli-a-a-2013-2014/panel/lecture_panel_static_application.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Bozkurt, C. (2014). *Kayıt Dışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi ve Türkiye*. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (1), 2014, 41-58.

- Cameron, A. C., & P. K. Trivedi. (2005). *Microeconometrics Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cinel, E. A. (2018). *Türkiye Ekonomisinin Kırılgan Yapısı*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(23), 57-66.
- Countryeconomy.com (2023). *National Minimum Wage*. 27.04.2023 tarihinde <https://countryeconomy.com/national-minimum-wage> sayfasından erişilmiştir.
- Çalgan, A. T. (2007). *Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Mali Yükler ve İstihdama Etkileri*. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çiçek, Ö. (2018). *Türkiye’de Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılmasının Tüketim Harcamaları Üzerine Etkisi*. DOI: 10.25295/fsecon, Fiscaoconomia, 2(1), 20-47.
- Çoşkunoglu, C. (2021). *Türk Gıda Sanayii Firmalarının Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi: Borsa İstanbul Örneği*. Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 52.
- Demirci, N. S. (2017). *Sermaye Yapısı Teorilerinin TCMB Sektör Bilançoları İle Test Edilmesi: İmalat Sanayi Sektörü Üzerine Bir Panel Veri Analizi (2001-2015)*. Business and Economics Research Journal, 10(2), 231-245.
- Demircioğlu, A. M., & Centel, T. (2003). *İş Hukuku*. Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Demirez, D. (2020). *Temel Makroekonomi Sorunları-Ekonomik Büyüme ve Enflasyon*. İKT 104 Genel İktisat. 10, Pdf Notları, 1-25.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Dücan, E. (2015). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Yakın Komşularıyla Dış Ticaret Hacminin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1-261.
- Eğilmez, M. (2015). *Asgari Ücretin Artırılmasının Olası Sonuçları*. Kendime Yazılar, 15 Kasım. 07.02.2022 tarihinde <https://www.mahfiegilmez.com/2015/11/asgari-ucretin-artirlmasnn-olas-sonuclar.html#more> sayfasından erişilmiştir.
- Elgin, C. Öztunalı, O. (2014). *Institutions, Informal Economy and Economic Development*. Emerging Markets Finance and Trade, 50(4),145-162.
- Elgin, C., Kose, M. A., Ohnsorge, F., & Yu, S. (2021). *Understanding Informality*. CERP Discussion Paper 16497, Centre for Economic Policy Research, London.
- Erdut, Z. (2007). *Kayıt dışı İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri*. Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı:12, İzmir, 53-82.
- Erginay, A. (2010). *Kamu Maliyesi*. Güncellenmiş 18. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

- Erkuş, H. (2008). *Asgari Geçim İndiriminin Muhasebeleştirilmesi ve Gelir Vergisi Stopajı Teşviki*. 20.02.2022 tarihinde <https://avesis.inonu.edu.tr/yayin/9f487759-ac2e-497b-92c3-d6572ffe325f/asgari-gecim-indiriminin-muhasebelestirilmesi-ve-gelir-vergisi-stopaji-tesviki> sayfasından erişilmiştir.
- Erol, A. (2012). *Türk Vergi Sistemi ve Vergi Hukuku*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Euronews. (2020). *Avrupa'da En Fazla Asgari Ücretli Çalışan Oranı Türkiye'de*. Güncelleme tarihi: 07/12/2020. Erişim tarihi: 07.06.2023.
- Figankaplan, T. (2017). *Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi*. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar 11(1), 65-91.
- Fanti, L., & Gori, L. (2010). *On Economic Growth and Minimum Wages*. Department of Economics, University of Pisa, Via Cosimo Ridolfi, 10, I-56124 Pisa (PI), Italy, 1-46.
- Foguel, M. N., Ramos, L., & Carnoie, F. (2001). *The Impact of the Minimum Wage on the Labor Market, Poverty and Fiscal Budget in Brazil*. Texto Para Discussão No: 839, ISSN 1415-4765, 1-42.
- Gelir Vergisi Kanunu (1960). *193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu Gereğesi ve Kanun Tasarısı*. Kanun No: 193, Kabul Tarihi: 31.12.1960, Yayımlı Tarihi: 06.01.1961, Resmi Gazete, s.225.
- Gerek, S. (1999). *Türkiye'de Asgari Ücretler ve Enflasyon, 1974-1999*. Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No:148, Eskişehir.
- Gövdere, B., Songur, H., Korkmaz, A. & Dulupçu, M. A. (2013). *Onurlu İnsan Onurlu Yaşam için İnsani Ücret*. İlke Araştırma Raporları: 3, İstanbul.
- Gujarati, D.N. (2003). *Basic Econometric*. (4 th ed.) New York: McGraw-Hill.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri*. (5. Baskıdan Çeviri. b.). (Ü. Şenesen, & G. G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gül Yücel, K. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Asgari Ücret Uygulamasının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi*. Politik Ekonomik Kuram, 3(2), 338-363. 10.02.2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/913024> sayfasından erişilmiştir.
- Günay, A. (2000). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mali Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1-157.
- Güriş, S. (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*. (Birinci Baskı), İstanbul: Der Yayınları.
- Hart, K. (1973). *Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana*. Journal of Modern African Studies, 11(1), 61-89.
- Herekman, A. (1976). *Genel Vergi Teorisi*. Kalite Matbaası, Ankara.
- Hoechle, D. (2007). *Robust Standard Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence*. Stata Journal, 7(3), 281-312.

- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data*. (Second Edition b.), New York: Cambridge University Press.
- Husmanns, R. (2004). *Defining and Measuring Informal Employment*. ILO Bureau of Statistics, Geneva, 2–5.
- Ihrig, J. E., & Moe, K. S. (2000). *The Dynamics of Informal Employment*. International Finance Discussion Papers 664, Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.).
- Ilgın, Y. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları*. DPT Yayınları, Yayın No: 2492, Ankara.
- ILO. (3 Temmuz 1973). *Asgari Ücret Tespit Usulleri İhdasına İlişkin 26 sayılı Sözleşme*. R.G. 3 Temmuz 1973, 14583. Onay tarihi: 25.06.1973, Kanun No.1769.
- ILO. (1981). *Minimum Wage Fixing*. Geneva, ILO.
- ILO. (2002). *Women and Men In the Informal Economy: A Statistical Picture*. International Labour Office, Geneva, s. 11.
- ILO. (2016). *Minimum Wage Policy Guide*. Geneva, ILO.
- Işık, N. & Acar, M. (2003). *Kayıt Dışı Ekonomi Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerinde Bir Değerlendirme*. Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (21), 117-136.
- İLKE & İGİAD (2015). *İnsani Ücretin Hesaplanması: Türkiye için Bir Model*. İkramat Print System, 1-60, İstanbul.
- İnsan Hakları Derneği (1999). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. İnsan Hakları Belgeleri, Yayınlanma tarihi: 10.12.1948. 09.02.2020 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/#:~:text=3.%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fan%20herkesin%2C%20kendisi%20ve,ba%C5%9Fka%20toplumsal%20kurunma%20yollar%C4%B1yla%20desteklenmelidir> sayfasından erişilmiştir.
- İşbaşı (2020). *Vergi Nedir? Vergi Çeşitleri Nelerdir?* 18.02.2022 tarihinde <https://isbasi.com/blog/vergi-nedir-vergi-cesitleri-nelerdir> sayfasından erişilmiştir.
- İzmen, Ü. (2011). *Görünmeyen Kayıt Dışının Anlatılmayan Hikayesi*. Kayıt Dışı Ekonomiye, Kayıtsız Kalmaya Ne Kadar Devam Edeceğiz, TÜSİAD, Görüş, Boğaziçi Üniversitesi, 18-21.
- Johnston, J., & Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. 4. ed. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Kaçanoğlu. M. (2009). *Küreselleşme-Yerelleşme Tartışmaları Çerçevesinde Türkiye'de Bölgesel Asgari Ücret Önerisinin Analizi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kaleli, E., & Karaca, C. (2019). *Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama Yönelik Çözüm Önerileri*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19(44), 769-792. Gönderim Tarihi: 29.12.2018, Kabul

Tarihi: 13.03.2019. 22.09.2022 tarihinde
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/819942> sayfasından erişilmiştir.

- Kanlı, M. (2007). *Dolaylı Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-104.
- Kapar, R. (2003). *Sosyal Korumanın İş Gücü Piyasasına Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir, 1-219.
- Kapar, R. (2006). *Gelişmiş Ülkelerde Kayıt dışı İstihdamın Boyutları*. Tes-İş Dergisi, Haziran, 46-52.
- Kapusuzoğlu, A. (2008). *Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(16), 142-142.
- Karaca, C. (2016). *Türkiye'nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Karamızrak, B. (2019). *Türkiye'de Asgari Ücret ve Asgari Ücret Üzerinden Alınan Vergilerin Mali Analizi*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1-115, Sivas.
- Khuong, N. V., Shabbir M. S., Sial M. S., & Khanh T. H. T. (2021). *Does informal economy impede economic growth? Evidence from an emerging economy*. Journal of Sustainable Finance & Investment, 11(2), 103-122.
- Kolay İ. (2022). *Ücret Nedir? Ücret Çeşitleri Nelerdir?* 18.10.2022 tarihinde <https://kolayik.com/ikutuphane/ucret-nedir-ucret-cesitleri-nelerdir/> sayfasından erişilmiştir.
- Korkmaz, A. (2003). *Çağdaş Gelişmeler Açısından Asgari Ücret*. Kamu-iş, Ankara, s. 3.
- Korkmaz, A. (2004). *Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye'de Asgari Ücret: 1951- 2003*. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 53-71. 11.02.2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25713/271338> sayfasından erişilmiştir.
- Korkmaz, A., & Çoban, O. (2006). *Emek Piyasasında Asgari Ücret, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Bir Analizi: Türkiye Örneği (1969-2006)*. Maliye Dergisi, sayı 151, 16-22.
- Korkmaz, A., & Avsallı, H. (2012). *Türkiye'de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü*. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4(2), 152-153. 10.02.2022 tarihinde <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423869093.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B., & Songur, H. (2013). *Onurlu İnsan Onurlu Yaşam İçin İnsani Ücret*. Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD), İstanbul.
- Kök, R., & Şapçı, O. (2006). *Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğünün Tahmin Edilmesi*. Uluslararası Ekonomi Konferansı. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.

- Kurtcebe, E., & Horzum, A. O. (2018). *Dünya’da ve Türkiye’de Asgari Ücret Uygulaması*. Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 1-15.
- Kutal, M. (1969). *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kutal, N. (2011). *Türkiye’de Asgari Ücretle İlgili Sorunlar(2007)*. Kadir Has Üniversitesi, 58-64.
- Küçük, S. M. (2016). *Asgari Ücretin Tespit Yöntemleri Bağlamında Teorik Tartışmalar ve Bölgesel Asgari Ücret Uygulaması*. Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1(2), 24-34.
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri:1850-1920*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Maloney, W. F., & Mendez, J. N. (2003). *Measuring the Impact of Minimum Wage Evidence from Latin America*. NBER Papers, 109-130.
- Mammadov, T. (2022). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Etkinliği*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 1-87.
- Matyas, L. & Sevestre, P. (1996). *The Econometrics of Panel Data: Handbook of the Theory with Applications*. Kluwer Academic Publishers.
- Mavral, Ü. (2001). *Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları*. Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Şafak Matbaacılık, Ankara, s. 295.
- Mavral, Ü. (2003). *Karapara ve Kayıtdışı Ekonomi*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Milliyet (2020). *İstihdam Nedir? Tdk’ya Göre İstihdam Etmek Kelimesinin Anlamı Nedir?* 16.12.2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/istihdam-nedir-tdkya-gore-istihdam-etmek-kelimesini-anlami-nedir-6196638> sayfasından erişilmiştir.
- Molen, R. V. D. (2005). *Business Groups, Investment and Firm Value Empirical Studies on India*. University of Groningen, PhD Dissertation, 1-170.
- Monash, P. E. (1990). *Brazilian Retailing*. DM, November, 36-37.
- Mora, J. J. & Muro, J. (2016). *Dynamic Effects of the Minimum Wage on Informality in Colombia*. 31(1), 59-72.
- MuhasebeNews (2017). *Ücretin Unsurları Nelerdir?* Gelir Vergisi Kanunu, 20 Aralık 2017. 05.02.2022 tarihinde <https://www.muhasebenews.com/ucretin-unsurlari-nelerdir/> sayfasından erişilmiştir.
- Multinet UP Editör (2021). *(AGİ) Asgari Geçim İndirimi Nedir? 2022 AGİ Tutarları*. 18.02.2022 tarihinde <https://multinet.com.tr/blog/vergi-muhasebe/asgari-gecim-indirimi-nedir> sayfasından erişilmiştir.

- Muthyoi, A. (2014), *The Relationship between Informal Sector Size and Economic Growth in Kenya*. MST-Department of Econometrics and Statistics [24].
- OECD (2004). *Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*. OECD Employment Outlook, 225-289.
- Orkun, T. (2007). *Türkiye’de Tekstil Sektörü ve Kayıt dışı İstihdam*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1-201.
- Öğünç, F., & Yılmaz, G. (2000). *Estimating The Underground Economy In Turkey*. The Central Bank of the Republic of Türkiye. Research Department, Discussion Paper, The Central Bank of Republic of Turkey, Ankara.
- Önder, İ. (2001). *Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme*. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 241-254.
- Önder, M. (2012). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri*. Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Özbalcı, Y. (1998). *Gelir Vergisi Kanunu Yorum Ve Açıklamaları*. Form Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Özer, P. (2017). *AR-GE Harcamaları, Patent Başvuru Sayısı ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1-153, Kütahya.
- Özsoylu, A. F. (1996). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*. Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 10-12.
- Öztürk, Ö. F., & Karamıklı, A. (2019). *Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal ve Ekonomik Belirleyicileri: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği*. Uşak Üniversitesi, Maliye Dergisi 177, Kabul Tarihi: 28.02.2020, 476-504.
- Pehlivan, O. (2012). *Kamu Maliyesi*. Murathan Yayınevi, 10. Baskı, Trabzon.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Cesifo Working Paper, No. 1229, 1-40.
- Petrol-İş. (1985). *Günümüzde Asgari Ücret Nedir ? Ne Değildir*. Petrol-İş Araştırma-5, İstanbul.
- Prokhorov, A. B. (2001). *The World Unobserved Economy: Definition, Measurement and Optimality Considerations*. Central Michigan University, 5-18.
- Pürsünlerli, E. S. (2003). *Asgari Ücretin Vergi Dışı Bırakılması*. Asil Yayıncılık, Ankara.
- Questionpro (2023). *Korelasyon Matrisi: Nedir, Örneklerle Nasıl Çalışır*. 12.06.2023 tarihinde <https://www.questionpro.com/blog/tr/korelasyon-matrisi-nedir-orneklerle-nasil-calisir/> sayfasından erişilmiştir.
- Rakıcı, C., & Vural, T. (2011). *Asgari Ücret Üzerindeki Toplam Vergi Yükü ve Asgari Ücret Tutarının Anlamı*. Ekonomi Bilimler Dergisi, 57-68.

- Rodríguez, T. G., Bolívar, H. R., & Reyes, A. Z. (2019). *Impacts Of The Minimum Wage and Informal Employment On Income Earnings In Mexico*. October 29, 2018. Date accepted: May 6, 2019.
- Rutkowski, J. (2003). *The Minimum Wage: Curse Or Cure?* The World Bank, Human Development Economics, Europe and Central Asia Region, Washington 1-199. 13.02.2022 tarihinde <http://web.worldbank.org/archive/website01022A/WEB/IMAGES/MINIMUMW.PDF> sayfasından erişilmiştir.
- Saget, C. (2006). *Wage fixing in the Informal Economy: Evidence from Brazil, India, Indonesia and South Africa*. Conditions of Work and Employment Programme, Series No.16, International Labour Office, Geneva, 1-53.
- Samuelson, P. A. (1987). *İktisat*. (Çev. Demir Demirgil), Mentesh Kitabevi, İstanbul.
- Saraçoğlu, F. (2007). *Asgari (En Az) Geçim İndiriminin Vergi Ödeme Gücünün Kavranması Açısından Önemi ve Türkiye’de Uygulama Açısından Gelişimi*. Kazancı Hukuk Dergisi, Sayı:33-34, 121-133.
- Sarılı, M. A. (2002). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler*. Bankacılar Dergisi, 13(41), 32-50.
- Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F., & Demir, İ. (2016). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi: Zaman Serisi ve Panel Veri MIMIC Tahminleri*. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 161-201.
- Seddighi, H. R., Lawyer, K. A., & Katos, A. V. (2000). *Econometrics: A Practical Approach*. London: Routledge Taylor and Francis Group, s. 252.
- Selçuk, F., Ü. (2005). *Hindistan’dan Bir Örgütlenme Deneyimi: SEWA*. TÜSAM 1.Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.
- Sever, E., & İğdeli, A. (2018). *Asgari Ücret, İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS-T Örneğinde Bir İnceleme*. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 2(3), 1-14.
- Sevim, U. & Eyüboğlu, K. (2016). *Ticari Banka Performansının İçsel Belirleyicileri: Borsa İstanbul Örneği*. Doğu Üniversitesi Dergisi, 17 (2), 211-223.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*. Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ezgi Matbaası, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, s. 2.
- Schneider, F., & Klinglmair, R. (2004). *Shadow Economies Around the World: What Do We Know?* CESIFO Working Paper, 1167, 1.53.
- Schneider, F. G. (2011). *The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know?*. IZA Discussion Paper No. 5769.

- Sugözü, H. İ. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye Örneği)*. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(19), 171-193.
- Sugözü, H. İ. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Suna, O. & Alp, Ö. S. (2015). *Türkiye'de Reel Asgari Ücretler ve Reel GSYİH Değişimleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi Enflasyon Oranına Endekslenmiş Bir Nominal Asgari Ücret Politikası*. Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 70(1), 111-113.
- Sümer, B. (2007). *Bilgi Toplumuna Dönüşüm Sürecinin Avrupa Birliği ve Türkiye'de İstihdam Yaratmaya Etkisi*. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Şeker, S. D., & Küçükbayrak, M. (2012). *Türkiye'de Bölgesel Asgari Ücretin Uygulanabilirliği*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, İş gücü Piyasası Çalışma Raporları-1, Kasım 2012, 1-36.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, C. (2014). *Türkiye'nin Seçilmiş Ülkeler ile Endüstri İçi Ticaretinin Endeks Yöntemine Dayalı Analizi 1990-2013*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014/2, Sayı:20.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2022). *Endonezya Pazar Bilgileri*. Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 1-26.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. 2. Basım, İstanbul: Beta
- Tatoğlu, F. Y. (2018). *Panel Zaman Serileri Analizi*. (2. basım), İstanbul: Beta.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Turhan Kitabevi, Bilimsel Eserler Dizisi, No:13, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:3, Ankara.
- Tekgüç, H., Işık, E., & Orhangazi, Ö. (2020). *2016 Asgari Ücret Artışının Ücretler, İstihdam ve Kayıt Dışılık Üzerindeki Etkisi*. İktisat ve Toplum, Kasım 2020, Sayı: 121, 1-9.
- Teyyare, E. (2018). *OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(1), 51-65.
- Topaloğlu, E. E. (2018). *Sermaye Yapısına Etki Eden Firmaya Özgü Faktörlerin Panel Veri Analizleri ile Belirlenmesi: Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir Uygulama*. Finans Politik & Ekonomik, 63-100.
- Trebilcock, A. (2005). *Decent Work and the Informal Economy*. WIDER Publications, Discussion Paper No. 04, UK.
- Tunç, H. (1968). *Kutsal Ücret*. Cumhuriyet Gazetesi, 27 Eylül 1968.

- Turgut, E. (2006). *Kayıt Dışı İstihdam İçinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1-95.
- Türk-İş (2007). *Asgari Ücret Hazırlık Raporu*.
- Türkiye Devrimci İşçi Sendikası (2010). *Asgari Ücrete İlişkin Gerçekler (2006-2010)*. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu(DİSK), Sosyal-İş Sendikası, 1-9.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *İş Gücü İstatistikleri Mikro Veri Seti*. SBN 978-605-7613-70-7, Yayın No:4617, Mayıs 2021, Çankaya-Ankara.
- TÜSİAD (2006). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme: AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri*. İstanbul, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi, No:8.
- Tütüncü, A., & Gönülaçan, A. (2018). *Asgari Ücret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Gönderim Tarihi: 10.07.2017 Kabul Tarihi: 02.06.2018, 18(2), 65-77.
- Uçan, O., & Kaçar, E. (2016) *Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Researchgate, 20 March 2019, Niğde, 1-9.
- Üçışık, F. (2010). *Asgari Ücret Tespitinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Üstünel, B. (1990). *Makro Ekonomi*. 5. Basım, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul, 1-311.
- Varkkey, B., & Korde, R. (2012). *Minimum Wage Comparison: Asian Countries Official Representation of Minimum Wage*. Wage Indicator Foundation Report.
- Watanabe, S. (1976). *Minimum Wages in Developing Countries: Myth and Reality*. International Labour Review, 1976, 113(3), s. 8.
- Williams, C. C., & Round, J. (2007). *Rethinking the Nature of the Informal Economy: Some Lessons from Ukraine*. *International Journal of Urban and Regional Research*. 31(2), 425-441.
- World Bank (2023). *GDP per capita (constant 2015 US\$)*. 18.03.2023 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD> sayfasından erişilmiştir.
- World Bank (2023). *Inflation, consumer prices (annual %)*. 15.03.2023 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG> sayfasından erişilmiştir.
- World Bank (2023). *Dynamic general equilibrium model-based (DGE) estimates of informal output (% of official GDP)*. 27.04.2023 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-databases> sayfasından erişilmiştir.
- Yalçınkaya, H. (2017). *Geleceğin Gücü: E7 Ülkeleri*. gzt.com, Jurnal.İst. 13,03,2022 tarihinde <https://www.gzt.com/jurnalist/gelecegin-gucu-e7-ulkeleri-2932256> sayfasından erişilmiştir.
- Yargıtay 7. Hukuk Dairesi (2013). *Ücretin Tanım ve Unsurları*. Esas No: 2013/5457, Karar No: 2013/13162, 11.07.2013.

- Yargıtay 9. Hukuk Dairesi (1994). *Kısmi Süreli İş Sözleşmesi*. Esas No: 1994/7505, Karar No: 1994/7380, 16.05.1994.
- Yaşar, E., Özçelik Ö., Özcan E., & Güner Ü. (2007) *Yoksullaşan Dezavantajlı İş Gücü Grupları*. IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Yoksulluk, 19-21 Ekim 2007 Çanakkale 747-758.
- Yavilioğlu Kaya, Y., Kızılkaya, A., & Yıldız, S. (2023). *Türkiye’de Asgari Ücret Kadarının Vergi Dışı Bırakılmasının Ekonomik Büyüklüklere Etkisinin Ampirik Analizi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2023(1), 91-111.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. Beta Basım Yayım, 4-5.bs., İstanbul, 2018.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Yılmaz, B. (2005). *Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Asgari Ücret: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Yılmaz, G. A. (2006). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları*. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayını, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2006). *Karaparanın Aklanması ve Türkiye Boyutu*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktor, Kütahya.
- Yılmaz Eser, B., & Terzi, H. (2008). *Türkiye’de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler*. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), 131-134. 11.02.2022 tarihinde https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AWWk86brHDbCZb_mQv4V sayfasından erişilmiştir.
- Yolvermez, B. (2020). *Türkiye’de Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme*. Toplu Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme, 2441-2462.
- Yüncüler, H. B. G., & Yüncüler, Ç. (2016). *Minimum Wage Effects on Labor Market Outcomes in Turkey*. TCMB Working Paper No. 16114.
- Zaim, S. (1974). *Türkiye’de Ücret ve Gelirler Siyaseti*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, İstanbul.
- Zengin, H., & Tütüncü, A. (2016). *Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini Vergi Gelirleri ile Arasındaki İlişki*. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 53 (612), 73-86.

EKLER

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi-Stata 14 Çıktısı

Tanımlayıcı istatistikler:

```
summarize informal lngdppc lnminwage infl
```

Variable	Obs	Mean	Std. dev.	Min	Max
informal	140	25.98439	9.563625	8.551978	40.66068
lngdppc	140	8.490526	.7772081	6.607887	9.387547
lnminwage	139	7.139309	.9360261	3.708682	8.786242
infl	140	8.65875	11.28872	-1.401473	85.74649

Korelasyon

```
. corr informal lngdppc lnminwage infl  
(obs=139)
```

	informal	lngdppc	lnminwage	infl
informal	1.0000			
lngdppc	0.5242	1.0000		
lnminwage	0.0718	0.6356	1.0000	
infl	0.3040	0.0616	-0.1924	1.0000

Model 1 İçin Varsayımların Testi-Stata 14 Çıktısı

```
. xttest3
```

```
Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity  
in fixed effect regression model
```

```
H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i
```

```
chi2 (7) = 171.63
```

```
Prob>chi2 = 0.0000
```

```
F test that all u_i=0: F(6,122) = 213.33 Prob > F = 0.0000  
Modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .17587536  
Baltagi-Wu LBI = .41628176
```

```
. xtcsd, friedman
```

```
Friedman's test of cross sectional independence = 27.365, Pr = 0.0001
```

Model 1 İçin Driscoll Kraay Standart Hatalar Testi-Stata 14 Çıktısı

```
. xtscd informal lngdppc infl lnminwage, fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors Number of obs = 139  
Method: Fixed-effects regression Number of groups = 7  
Group variable (i): id F( 3, 19) = 873.35  
maximum lag: 2 Prob > F = 0.0000  
within R-squared = 0.7616
```

	Drisc/Kraay				[95% conf. interval]	
informal	Coefficient	std. err.	t	P> t		
lngdppc	-6.637028	.2287553	-29.01	0.000	-7.115818	-6.158237
infl	.0172657	.0093179	1.85	0.079	-.0022368	.0367682
lnminwage	1.049898	.1951409	5.38	0.000	.6414635	1.458333
_cons	74.79757	1.04541	71.55	0.000	72.6095	76.98564

Model 2 İçin Havuzlanmış Etkiler, Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modellerinin Karşılaştırılması- Stata 14 Çıktısı

```
. xtreg lnminwage informal lngdppc infl , fe

Fixed-effects (within) regression      Number of obs   =    139
Group variable: id                    Number of groups =     7

R-squared:                             Obs per group:
    Within = 0.7555                     min =         19
    Between = 0.2232                    avg =        19.9
    Overall = 0.1929                    max =         20

corr(u_i, Xb) = -0.9623                 F(3,129)        =   132.87
                                         Prob > F         =    0.0000
```

lnminwage	Coefficient	Std. err.	t	P> t	[95% conf. interval]	
informal	.1821479	.0329803	5.52	0.000	.1168956	.2474002
lngdppc	2.522843	.1960798	12.87	0.000	2.134894	2.910792
infl	-.0197256	.0029401	-6.71	0.000	-.0255427	-.0139084
_cons	-18.87985	2.430948	-7.77	0.000	-23.68954	-14.07016
sigma_u	3.0948281					
sigma_e	.32584854					
rho	.98903596	(fraction of variance due to u_i)				

F test that all u_i=0: F(6, 129) = 69.95   Prob > F = 0.0000

```
. xtreg lnminwage informal lngdppc infl , re

Random-effects GLS regression      Number of obs   =    139
Group variable: id                    Number of groups =     7

R-squared:                             Obs per group:
    Within = 0.7075                     min =         19
    Between = 0.3798                    avg =        19.9
    Overall = 0.4036                    max =         20

                                         Wald chi2(3)    =   289.09
corr(u_i, X) = 0 (assumed)           Prob > chi2     =    0.0000
```

lnminwage	Coefficient	Std. err.	z	P> z	[95% conf. interval]	
informal	.0170512	.0200205	0.85	0.394	-.0221883	.0562907
lngdppc	1.598316	.1379595	11.59	0.000	1.32792	1.868712
infl	-.0214393	.0032785	-6.54	0.000	-.0278651	-.0150136
_cons	-6.699266	1.542357	-4.34	0.000	-9.722231	-3.676301
sigma_u	.6438099					
sigma_e	.32584854					
rho	.79607509	(fraction of variance due to u_i)				

B = Inconsistent under H_a , efficient under H_0 ; obt

Test of H_0 : Difference in coefficients not systematic

$$\text{chi2}(3) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 39.58$$

Prob > chi2 = 0.0000

(V_b-V_B is not positive definite)

Model 2 İçin Varsayımların Testi-Stata 14 Çıktısı

```
. xttest3
```

```
Modified Wald test for groupwise heteroskedasticity  
in fixed effect regression model
```

```
H0: sigma(i)^2 = sigma^2 for all i
```

```
chi2 (7) = 876.60  
Prob>chi2 = 0.0000
```

```
F test that all u_i=0: F(6,122) = 1.41 Prob > F = 0.2170  
Modified Bhargava et al. Durbin-Watson = .41482483  
Baltagi-Wu LBI = .56668043
```

```
. xtcsd, pesaran
```

```
Pesaran's test of cross sectional independence = 3.418, Pr = 0.0006
```

Model 2 İçin Driscoll Kraay Standart Hatalar Testi-Stata 14 Çıktısı

```
. xtscclnminwage informal lngdppc infl , fe
```

```
Regression with Driscoll-Kraay standard errors Number of obs = 139  
Method: Fixed-effects regression Number of groups = 7  
Group variable (i): id F( 3, 19) = 133.63  
maximum lag: 2 Prob > F = 0.0000  
within R-squared = 0.7555
```

lnminwage	Drisc/Kraay		t	P> t	[95% conf. interval]	
	Coefficient	std. err.				
informal	.1821479	.0364858	4.99	0.000	.1057822	.2585136
lngdppc	2.522843	.2577981	9.79	0.000	1.983265	3.062421
infl	-.0197256	.0025989	-7.59	0.000	-.0251652	-.0142859
_cons	-18.87985	3.068784	-6.15	0.000	-25.30289	-12.45682

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Esra SİFYAN		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası

